
2 0 1 0

Mat og industri

Status og utvikling i norsk
matindustri

ANDERS R. NORDLUND (RED.)

Redaktør	Anders R. Nordlund
Tittel	Mat og industri 2010. Status og utvikling i norsk matindustri
Prosjekt	Mat og industri 2010 (F051)
Utgiver	Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning (NILF)
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2010
Antall sider	156
ISBN	978-82-7077-772-3
ISSN	1502-1491
Emneord	Norsk matindustri, mat- og drikkevarer, næringsmidler, økonomiske nøkkeltall, omsetning, produksjon, rammebetingelser, råvarepriser, særavgifter, internasjonal handel, markedsutvikling, konjunkturer, konkurranse

Litt om NILF

- Forskning og utredning angående landbrukspolitikk, matvaresektor og -marked, foretaksøkonomi, nærings- og bygdeutvikling.
- Utarbeider nærings- og foretaksøkonomisk dokumentasjon innen landbruket; dette omfatter bl.a. sekretariatsarbeidet for Budsjettnemnda for jordbruket og de årlige driftsgranskningene i jord- og skogbruk.
- Utvikler hjelpemidler for driftsplanlegging og regnskapsføring.
- Finansieres av Landbruks- og matdepartementet, Norges forskningsråd og gjennom oppdrag for offentlig og privat sektor.
- Hovedkontor i Oslo og distriktskontor i Bergen, Trondheim og Bodø.

Forord

I år publiseres konjunkturrapporten *Mat og Industri* for ellefte gang. Oppdragsgiverne for rapporten er Innovasjon Norge, NHO Mat og Bio, NHO Mat og Drikke, Norsk Landbrukssamvirke, Norsk Nærings- og Nytelsesmiddelarbeiderforbund og Statens landbruksforvaltning.

Rapporten har som formål å beskrive status og utvikling på sentrale områder for matindustrien, som omfang, økonomiske nøkkeltall, rammebetingelser, markedsutvikling, konkurransevne m.m. Rapporten avsluttes med en egen konjunkturundersøkelse gjennomført blant norske aktører i matindustrien.

Rapporten retter seg mot et bredt publikum, mot matindustrien selv og dens leverandører, mottakere, ansatte, politikere, studenter og andre med interesse for norsk matindustri.

Anders R. Nordlund har vært prosjektleder og redaktør. Han har skrevet rapporten i samarbeid med Mads Svennerud, Julie Nåvik Hval og Gro Steine. Asbjørn Veidal har også bidratt. Johanne Kjuus har gått gjennom rapporten og kommet med mange konstruktive innspill og bidrag. Siri Fauske har stått for klargjøring av manuskriptet for trykking. Vi vil til slutt takke medarbeidere og ressurspersoner hos oppdragsgiverne for godt samarbeid og nyttige innspill underveis.

Oslo, april 2010

Ivar Pettersen
direktør

Innhold

	Side
SAMMENDRAG.....	1
SUMMARY.....	4
1 OM NORSK MATINDUSTRI	7
1.1 Norsk matindustri – en del av verdikjeden for mat	7
1.1.1 Stor avtaker av produkter fra norsk primærnærings.....	7
1.1.2 Sentral leverandør til forbrukermarkedet	9
1.2 Oversikt over matindustriens bransjer	11
2 STATUS OG UTVIKLING	15
2.1 Innledning.....	16
2.2 Sysselsetting.....	17
2.3 Bedrifter.....	21
2.4 Produksjonsverdi	23
2.5 Struktur.....	26
2.6 Regional betydning.....	28
2.7 Kompetanse og utdanningsnivå	30
2.8 Bruttoinvesteringer	32
2.9 Verdiskaping	34
2.10 Produktivitet	36
2.11 Finansielle nøkkeltall	38
2.12 Med kjøttindustrien i fokus	41
2.12.1 Struktur og omstilling i kjøttindustrien.....	41
2.12.2 Økonomiske utfordringer i kjøttindustrien	43
2.12.3 Et blikk på nordisk kjøttindustri	46
2.12.4 Rammebetingelser og konkurransekraft	49
2.13 Utenlandske direkte investeringer	53
2.14 Status og utvikling i EUs matindustri	54
2.14.1 Trender og utvikling	54
2.14.2 Konkurransevne og bærekraftig verdikjede	57
2.14.3 Forskning.....	60
3 RAMMEBETINGELSER.....	61
3.1 Innledning.....	61
3.2 Norsk landbrukspolitikk.....	61
3.2.1 Importvernet	61
3.2.2 Markedsordninger.....	62
3.3 Handelspolitikk	63

3.3.1	WTO – Landbruksavtalen.....	63
3.3.2	EØS-avtalen	67
3.3.3	Handelspolitiske forpliktelser i EFTA.....	70
3.3.4	GSP-ordningen for utviklingsland	71
3.3.5	Kvoteordninger	72
3.3.6	Andre handelsordninger	73
3.4	Avgifter og gebyrer	75
3.5	Tilskuddsordninger.....	81
3.6	Lønnskostnader.....	84
4	KONKURRANSEEVNE.....	87
4.1	Økonomiske konjunkturer.....	87
4.1.1	Norsk økonomi 2009/10	87
4.1.2	Internasjonale konjunkturer.....	90
4.1.3	Valuta	91
4.2	Handel med mat- og drikkevarer.....	93
4.2.1	Handelen med mat- og drikkevarer.....	93
4.2.2	Handelen på bransjenivå	95
4.2.3	Handelen sett i forhold til produksjonsverdi	97
4.3	Markedsandeler.....	98
4.4	Prisutvikling	100
4.4.1	Utvikling i internasjonale råvarepriser.....	100
4.4.2	Sammenligning av utvalgte råvarepriser i Norge og EU	101
4.5	FoU.....	107
4.6	Vurderinger av matindustriens konkurranseevne	110
4.6.1	Råvareprisutvikling.....	110
4.6.2	Lønnsnivå.....	111
5	KONJUNKTURUNDERSØKELSEN	115
5.1	Formål og gjennomføring.....	115
5.2	Matindustriens utvikling i 2009	117
5.2.1	Lavere volum og høyere priser ga en stabil omsetning	117
5.2.2	Uendret resultat før skattekostnad.....	118
5.2.3	Stabil sysselsetting	119
5.2.4	Stabile investeringer og økt innovasjon	119
5.2.5	Bransjevis oppsummering.....	121
5.3	Forventninger til 2010	122
5.3.1	Totalt sett: Flere med positive enn negative utsikter.....	122
5.3.2	Fortsatt tro på omsetningsvekst	123
5.3.3	Bedre årsresultat før skatt	125
5.3.4	Sysselsettingen forventes å forbli uendret	126
5.3.5	Stabile investeringer, fortsatt innovasjonsvilje.....	127
5.3.6	Utvikling på hjemmemarkedet	128
5.3.7	Bransjevis oppsummering.....	129
5.4	Tema 2010: FoU	130

	Side
5.4.1 Midler brukt til forskning.....	130
5.4.2 Produktutvikling i fokus	132
REFERANSER	135
Vedlegg 1: Bransje- og næringsinndeling.....	139
Vedlegg 2: Fylkesvis fordeling av sysselsatte	141
Vedlegg 3: Tollkvoter omfattet av tollkvoteforskriften	143
Vedlegg 4: Avgifts- og tilskuddssatser	148
Vedlegg 5: Internasjonal handel.....	152

Sammendrag

Sentral bidragsyter i norsk industri

Norsk matindustri er en sentral aktør i den norske matkjeden og en stor bidragsyter til verdiskaping i norsk industri. Norsk matindustri er Norges nest største industribransje etter verkstedindustrien og står for 23 prosent av industriens totale produksjonsverdi, og om lag 18 prosent av norsk industris verdiskaping (målt som bruttoprodukt). I 2009 utgjorde verdiskapingen 36,2 mrd. kroner.

Den samlede forbruksutgiften til mat- og drikkevarer i norske husholdninger var i 2008 på 44,2 mrd. kroner, og samlet bruker en gjennomsnittshusholdning ca. 11,6 prosent av den totale forbruksutgiften på mat- og alkoholfrie drikkevarer.

Totalt produserte de 46 500 sysselsatte i denne industrien mat- og drikkevarer for ca. 173 mrd. kroner i 2009. Mens sysselsettingen gikk ned med 2,0 prosent det siste året, gikk produksjonsverdien opp med 4,3 prosent. Videre sto matindustrien for nesten 15 prosent av alle industribedrifter, og om lag 18 prosent av industri-sysselsettingen. Generelt sett, er bruttoinvesteringene i matindustrien noe lavere enn i øvrig industri, og investeringene utgjorde i 2009 ca. 4,7 mrd. kroner (2,8 prosent av produksjonsverdien). Det tilsier en nedgang på 6,0 prosent fra året før.

Matindustriens utvikling i produksjonsverdi, bruttoinvesteringer, verdiskaping, sysselsetting og produktivitet har det siste året vært mer positiv eller mindre negativ, enn for øvrig industri eller industrien totalt. Utviklingen i driftsmargin for aksjeselskapene i matindustrien har vært relativt lik som i industrien totalt, mens aksjeselskapene i matindustrien skiller seg negativt ut med hensyn til utviklingen i resultatgrad og total- og egenkapitalrentabiliteten. Dette skyldes i hovedsak utviklingen i bransjene fiskevarer, bakerverer og drikkevarer og kan ha sammenheng med finansielle utfordringer i 2008, da også rentebanen nådde en topp. Kjøttbransjen ser ut til fortsatt å stå overfor store utfordringer i forhold til behovet for kostnadskutt og investeringer. Lønnsomheten i form av driftsmarginene varierer sterkt mellom bedriftene og flere store kjøttindustribedrifter sliter med negativt eller svakt positivt driftsresultat.

Norsk matindustri er en variert industri med alt fra store børsnoterte foretak og samvirkeselskaper med mange tusen ansatte, til enkeltpersonforetak med produksjon hjemme på gården. Totalt var det i overkant av 1 400 bedrifter i norsk matindustri i 2008. Matindustribedriftene er generelt sett større enn bedrifter i industrien for øvrig, og sysselsetter i gjennomsnitt 34 personer per bedrift mot 27 i industrien totalt. Bedriftene er spredt rundt om i hele landet, der strukturen bl.a. er et direkte eller indirekte resultat av de distriktpolitiske målene som ligger i norsk landbrukspolitikk.

Industrien påvirkes av skiftende rammebetingelser

Store deler av norsk matindustri er basert på norske råvarer og produktene omsettes, med unntak av fisk, også i stor grad i det norske forbrukermarkedet. Med økende internasjonal konkurranse på hjemmemarkedet er det for en samlet norsk matindustri viktig med gode rammebetingelser. For den jordbruksbaserte matindustrien

som i hovedsak baserer produksjonen på norske jordbruksråvarer er spesielt importvernet av stor betydning.

Importvernet for jordbruksprodukter gjør det mulig for Norge å ha høyere priser på jordbruksråvarer enn verdensmarkedets priser. Importvernet beskytter så vel primærproduksjonen som matindustrien. Jordbruksavtalens målpriser begrenser hvilket innenlands prisuttak som er tillatt innenfor dagens tollsatser.

Markedsordningene for fjørfekjøtt og storfekjøtt er de senere årene endret ved at målprisen er fjernet som følge av forpliktelser i eksisterende WTO-avtale. For storfekjøtt er den såkalte volummodellen innført som markedsbalanserende element, men med svakere styring enn tidligere.

Internasjonale rammebetingelser i form av avtaler Norge har sluttet seg til, har en betydelig innvirkning på utformingen av politikken og rammebetingelsene for primærprodusentene og industrien innen norsk matsektor. Ny WTO-avtale ser foreløpig ut til å la vente på seg som følge av finanskrisen og gjennomførte og forestående endringer i det politiske lederskapet hos sentrale aktørene på verdensmarkedet.

1. januar 2010 kom Norge og EU til enighet om utvidet handel med jordbruksråvarer etter artikkel 19 i EØS-avtalen, etter flere års påtrykk fra EU. Dette medfører økte kvoter for EU inn til det norske markedet, først og fremst for ost, men også midlertidige kvoter for flere kjøttslag i påvente av en eventuell ny WTO-avtale. EU presser fortsatt på for å få nye forhandlinger om protokoll 3 i EØS-avtalen, om bearbejdede landbruksvarer.

I tillegg til norsk landbruks- og handelspolitikk, er det høye kostnadsnivået en sentral rammebetingelse for norsk matindustri, der høye avgifter og lønninger er med på å påvirke kostnadsnivået. I 2009 utgjorde innkrevde avgifter totalt 23,9 mrd. kroner, der særavgiftene sto for 97 prosent av totalt innkrevd beløp. Generelt sett er avgiftsnivået som norsk matindustri påvirkes av høyere enn for eksempel hos våre naboland, noe som kan være med på å påvirke grenshandelen. Lønnskostnadene i matindustrien utgjorde i 2008 22 mrd. kroner, der lønnskostnadenes andel av andre kostnader og avanse er mindre for matindustrien (51 %) enn for øvrige industri (71 %). Samtidig har de relative lønnskostnadene i Norge i forhold til våre handelspartnere de siste årene økt. Norske timelønnskostnader for alle ansatte i gjennomsnitt (både funksjonærer og industriarbeidere) i industrien var 23 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i 2009.

Matindustrien møter økende konkurranse

Selv om det norske matmarkedet i all hovedsak fortsatt er basert på norsk produksjon, er norsk matindustri i økende grad konkurranseutsatt. Den økonomiske situasjonen er en del av det som påvirker matindustriens konkurranseevne.

Handelen med mat- og drikkevarer sier også noe om norsk matindustriens konkurranseevne. Fra 1995 til 2009 økte importen av mat- og drikkevarer med 197 prosent, og utgjorde i 2009 22,6 mrd. kroner ekskl. bearbejdet fisk og fiskevarer. Den økte importen har også ført til at hjemmemarkedsandelen har gått ned de senere årene, fra 89 prosent i 1995 til 85 prosent i 2009. Eksporten har fra 1995 til 2009 økt med 48 prosent og utgjorde 4,3 mrd. kroner ekskl. bearbejdet fisk og fiskevarer. Eksportandelen har gått ned fra 4 prosent i 1995 til 3,2 prosent i 2009.

Et annet forhold som påvirker både konkurranseevnen til norsk matindustri og handelen med mat- og drikkevarer er nasjonal og internasjonal prisutvikling. De siste fire årene har det vært store svingninger i internasjonale jordbruksråvarepriser.

I løpet av 2008 økte prisene på sentrale jordbruksråvarer på verdensmarkedet kraftig. Prisveksten fortsatte i starten av 2008 og frem mot sommeren, for så å kollapse i løpet av høsten som følge av høy produksjon og internasjonale økonomiske problemer. Økte målpriser i Norge både i juli 2008 og januar 2009 kombinert med kraftig prisfall internasjonalt har ført til en økt prisdifferanse mellom norske og internasjonale råvarepriser. Prisøkninger som følge av jordbruksavtalen i 2009 har forsterket prispapet mellom norske og internasjonale jordbruksråvarepriser. For å utligne råvareprisforskjellene for konkurranseutsatt RÅK-industri, er satsene for prisnedskrivningstilskuddet økt for å kompensere for råvarekostnadsulempene til industrien. Videre har industrien utfordringer med å ta ut økte priser i forhandlingene med matvarekjedene. Forventningene til økte priser i årets jordbruksoppgjør er i en viss grad preget av disse utviklingstrekkene.

Svak optimisme i matindustrien

2009 var ikke et spesielt godt år for norsk matindustri. Resultatene fra konjunkturundersøkelsen viser at 2010 vil bli et relativt sett bedre år for store deler av - industrien. På lik linje med annen industri har matindustrien vært inne i en periode med svakere økonomiske konjunkturer. Mye tyder likevel på at store deler av matindustrien ikke har vært så påvirket av nedgangskonjunkturer som mange andre industrier og sektorer. En stor andel av matindustribedriftene forventer at omsetningen og investeringene vil øke i 2010, og andelen bedrifter som tror på bedre økonomiske resultater er klart større enn andelen som tror på dårligere resultater. Prisforventningene er imidlertid relativt sett lavere enn i fjorårets undersøkelse. Det forventes fortsatt stabil sysselsetting.

FOTO: © TINES DATABANK

Summary

Important contributor to the Norwegian industry

The Norwegian food and drink industry plays a central role in the Norwegian food-production chain and is a large contributor to the total value added in Norwegian industry. The Norwegian food and drink industry is the second largest industry in the country, behind the engineering industry; it yields 23 percent of the total industrial production value, it employs 18 percent of the total industrial work force and has almost 15 percent of all industrial companies.

In total, the 46 500 employees in this industry produced food and drink for approx. NOK 173 billion in 2009; while the employment in this industry decreased with 2.0 percent, the production value increased with 4.3 percent. In general, the gross investments in the food and beverage industry are lower than in the other industrial branches; the investments in 2009 amounted approx. NOK 4.7 billion, which was a decrease of 6.0 percent compared to last year. About 18 percent of the added value (measured in gross product) in Norwegian industry comes from the food and drink industry and it amounted NOK 36.2 billion in 2009.

The last years development in production value, gross investments, value added, employment and productivity has been more positive/less negative in the food and drink industry than in other industry branches. The development of the operating margin in the food and drink industry has been significantly weaker compared to the other industries; in 2008 it increased 0.1 percentage point (to 3,8%), while in the industry as a whole the operating margin increased with 0.3 percentage point to (6.4%).

The Norwegian food and drink industry is a diversified industry, with everything from large corporations listed at the stock exchange and co-operatives with many thousands of employees, to sole proprietorships with a small scale production at the farm. In 2008 there were in total 1 400 companies in the Norwegian food and drink industry. Companies in the food and drink industry are generally larger than those in other industries and they employ in average 34 persons, while the average is 27 persons for the companies in Norwegian industry as a whole. The companies are geographically spread around the country, which is partly the result of the political goals for the rural areas, which are part of Norwegian agricultural policies.

The industry affected by the changing policy framework

Large parts of the Norwegian food and drink industry is based on Norwegian agricultural products and most of their processed products, with an exception for fish, are being sold on the domestic consumer marked. With increased international competition on the domestic marked, appropriate framework conditions is important for the Norwegian food and drink industry. For the food and drink industry, which is based on raw materials from Norwegian agriculture, import restrictions are of great significance. The import restrictions on agricultural products enable Norway to have higher prices than world marked prices.

The import restrictions protect both the producers and the processors of the raw materials. In the annual negotiations between the Ministry of agriculture- and food

and the Norwegian Farmers unions, targetprices for different agricultural products are agreed upon. Targetprices provide a domestic price ceiling and depends on sufficient tariff levels.

Target prices for meat and poultry is abolished because of restrictions in the existing WTO-agreement.

International agreements have significant influence on the design of policies and regulations for the producers and processors of raw materials in the Norwegian food chain.

It appears that we still have to wait for a new WTO-agreement, as a result of the ongoing financial crises and changes in the political leadership amongst some key players in the world market. Negotiations concerning a revised article 19-agreement between Norway and EU was brought to an end from the 1th of January 2010. The result of these negotiations is to increased quotas on traditional agricultural products that can be imported from the EU into Norway especially for cheese. The EU urges also new negotiations concerning protocol 3 in the EEA-agreement, regarding processed agricultural products.

In addition to Norwegian agricultural and trade policies, the high level of costs is a part of the important framework within the Norwegian food and drink industry operates. High wages and excise taxes are also determining factors. In 2008 a total of NOK 23.9 billion was paid in food and drink excise taxes. In general, the level of excise tax that affects Norwegian food and drink industry is higher than for instance in the rest of Scandinavia; this might also be of influence on cross-border shopping. The costs for wages in the food and drink industry amounted NOK 22 billion in 2008. The labour costs portion of the total costs, including net profit, is smaller in the food and drink industry (51%) than in other industries (71%).

However, the relative labour costs in Norway have increased the last few years. The labour costs per hour for all employees in the Norwegian industry (officials and labourers), were on average 23% higher than the average of our trading partners in 2009.

Food and drink industry meet increased competition

Even though the Norwegian market for food and drinks is still based on domestic production, the Food and drink industry meets increased competition. The overall economic situation also influences the competitive ability of the food and drink industry. However, the food and drink industry seems to be less reluctant to economic cycles than many other sectors. These years report underlines this statement.

The trade in food and drinks also says something about the competitiveness of the industry. From 1995 to 2009 the import of food and drinks increased by 197 percent, and amounted NOK 22.6 billion (processed fish and fish products not included). This has also led to a decreased domestic market share: from 89 percent in 1995 to 85 percent in 2009. The export has increased from 1995 to 2009 with 48 percent and amounted NOK 4.3 billion (processed fish and fish products not included). The portion of export has declined from 4 percent in 1995 to 3.2% in 2009.

Also the development of the prices on the domestic and world market affects the competitiveness of the Norwegian food and drink industry and the trade of these products. The last four years, there has been great fluctuations in internatio-

nal prices on agricultural products. In 2007 prices on a number of important agricultural products increased considerably.

The price increase continued in the beginning of 2008 until the summer, but when autumn came, the prices dropped dramatically because of high production and international economical problems. As a result of different tariffs on the various agricultural products, the international price fluctuations had different effect on the various product groups. The targetprices on agricultural products in Norway that were increased in both July 2008 and January 2009, have contributed to an increased price difference between Norwegian and international prices. Increased prices on Norwegian agricultural products following the agricultural agreement in May 2009 made the pricegap even bigger. To compensate the Norwegian food and drink industry for these growing pricegap, a substantial increase in compensatory payments to the domestic industry where decided by the government.

Moderate optimism in the food and drink industry

2009 was not a very good year in the food and drink industry in Norway. Results from an economical survey show that 2010 will be a relatively better year for the larger part of the Norwegian food and drink industry. As in the other branches, the food and drink industry feel the effect of the weaker economic situation in the world. However, there is reason to believe that the food and drink industry is not as much affected by the economic crisis as many other industries and sectors. A large portion of the companies in the food and beverage industry expects to see a growth of turn-over in 2009. Also the portion of companies that expect better economic results and larger investments in the year to come is greater than the portion that doesn't. On the other hand, price expectations are weaker in 2010 compared to 2009.

FOTO: © TINES DATABANK

1 Om norsk matindustri

Norsk matindustri er Norges nest største industribransje og produserer mat- og drikkevarer for om lag 173 mrd. kroner. Matindustrien er en variert industri med alt fra store børsnoterte foretak og samvirker med mange tusen ansatte til enkeltpersonforetak med hjemmeproduksjon.

Bedriftene er spredt rundt om i hele landet og produserer matvarer i stor grad basert på norske råvarer. Matindustrien produserer varer hovedsakelig til det norske forbrukermarkedet og er en sentral del av verdikjeden for mat samt en viktig del av norsk matsektor. Den lever derfor i stor grad i et gjensidig avhengighetsforhold med jordbruksproduksjonen i Norge og påvirkes derfor også i sterk grad av den generelle landbrukspolitikken. I 2008 brukte norske husholdninger i gjennomsnitt 11,6 prosent av sine totale forbruksutgifter til mat og alkoholfrie drikkevarer.

1.1 Norsk matindustri – en del av verdikjeden for mat

I det følgende gis en kort beskrivelse av matindustriens forhold og samspill med primærleddet og salgs/handelsleddet samt utviklingen i forbrukermarkedet.

1.1.1 Stor øvtaker av produkter fra norsk primærnæring

Mellom den landbaserte matindustrien og landbruket er det et gjensidig avhengighetsforhold. Formålet med importvernet er å sikre avsetning av norske jordbruksråvarer. Norsk matindustri består av virksomheter som benytter norske og utenlandske råvarer i ulikt omfang. Deler av matindustrien baserer seg likevel i liten grad på produksjonen av norske jordbruksvarer, som for eksempel deler av drikkevarebransjen. Samspillet med norsk primærnæring varierer derfor etter produktsegment. De politiske betingelsene nedfelt i norsk landbruks- og handelspolitikk setter rammene for utviklingen i norsk matproduksjon og -industri.

Den landbruksbaserte matindustrien som foredler kjøtt, melk, egg, korn og poteter er i hovedsak tollbeskyttet. Den delen av matindustrien som produserer industrielt bearbejdede produkter, også kalt RÅK-varer (fruktyoghurt, bakervarer, iskrem, sjokolade m.m.) er tollbeskyttet for jordbruksvarene som inngår i RÅK-varene. Andre deler av matindustrien som fiskevarebransjen og deler av drikkevareindustrien, er i svært liten grad eller ikke beskyttet med toll.

Siden de norske råvareprisene er høyere enn på verdensmarkedet, får RÅK-industrien kompensert for prisulempen på råvarene i form av tollsatser på konkurrerende importvarer eller råvarer til nedskrevet pris. Tilskudd er aktuelt dersom tollsatsene alene ikke gir råvarekompensasjon.

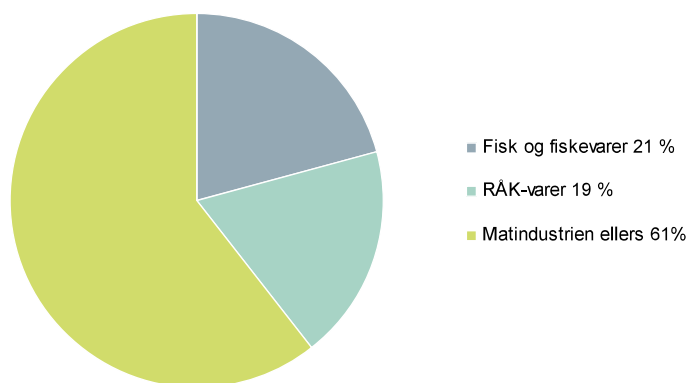
Kostnadsnivået i Norge er høyt sett i internasjonal målestokk og reflekterer utstrakt samhandling mellom politikk, forvaltning og næring for å sikre et levende landbruk over hele landet. Norsk matindustri, med unntak av fiskevarebransjen konkurrerer først og fremst på hjemmemarkedet. Fiskevarebransjen som baserer

produksjonen sin i stor grad på norske fiskeråvarer, eksporterer imidlertid det meste av sin produksjon og er avhengig av å ha så god markedsadgang som mulig på verdensmarkedet.

Eierstrukturen i norsk matindustri er todelt: Industri som er aksjeselskaper og industri som er organisert som samvirker. Norsk matindustri hadde i 2008 en samlet produksjonsverdi på 166 mrd. kroner. Om lag 21 prosent av produksjonsverdien går inn under fiskevarebransjen, 19 prosent mot den bearbeidende industrien (RÅK-industrien), mens 61 prosent er knyttet opp mot matindustrien ellers. Sistnevnte er den delen av norsk matindustri som har sterkest avhengighetsforhold til det norske landbruket. Det må imidlertid understrekes at dette er et noe grovt anslag.¹ Figur 1.1 viser fordelingen mellom de ulike delene av matindustrien.

Figur 1.1

Fordeling av produksjonsverdi på ulike deler av matindustrien

Fiskevarebransjen, drikkevarebransjen og sjokolade- og sukkervarebransjen er utelukkende aksjeselskaper, mens samvirkene preger kjøtt-, meieri og kornbransjen. Samlet sett står samvirkebedriftene for ca. 45 prosent av den totale produksjonsverdien i norsk matindustri, når man ser bort fra fisk.

¹ Forutsetninger: Ser vi på den samlede produksjonen av RÅK-varer i norsk matindustri, foreligger det ikke noen samlet statistikk over dette. NILF har derfor med bakgrunn i SSBs industristatistikk (2010), omsetningstall (tilbakeregnet til produksjonsverdi) fra Nielsens markedsrapport (2009), Storbusholdningsmarkedsrapporten til Sissel Flesland Markedsinformasjoner (2009) gjort et grovt anslag for RÅK-industriens produksjonsverdi. Dette anslaget viser at RÅK-industriens produksjonsverdi ligger på om lag 30,9 mrd. kroner inkludert øl og mineralvann.

1.1.2 Sentral leverandør til forbrukermarkedet

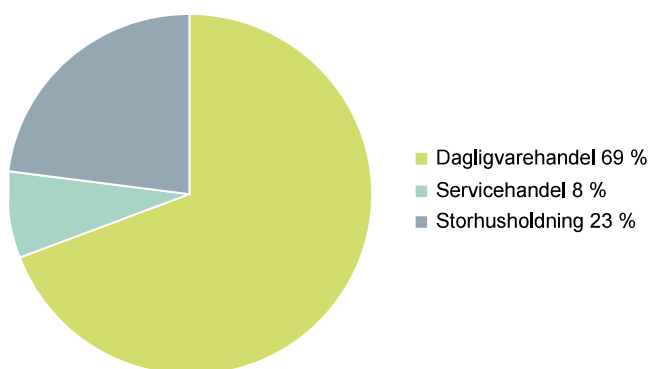
Med unntak av fiskevarebransjen, selger store deler av matindustrien produktene sine først og fremst i det norske markedet. Totalt har Norge en selvforsyningsgrad på om lag 50 prosent av det totale matforbruket. Markedet for mat- og drikkevarer i Norge omfattes av:

- dagligvaremarkedet
- servicemarkedet (kiosk og bensinstasjoner)
- storkjøpingsmarkedet (hotell/restaurant, kantine/catering og institusjoner).

Størst er markedet for dagligvarer. Den største andelen av mat- og drikkevarer kjøpes i dagligvarebutikker og konsumeres i husholdningene. Total omsetning i dagligvare-, service-, og storkjøpingsmarkedet var i 2008 anslagsvis 204 mrd. kroner, der fordelingen i de ulike markedene er vist i figur 1.2.²

Figur 1.2

Fordeling av omsetning i dagligvare-, service-, og storkjøpingsmarkedet, 2008

Mens storkjøpingsmarkedet er relativt fragmentert, domineres det norske dagligvaremarkedet av fire store aktører: NorgesGruppen, Coop, ICA og REMA 1000. Dagligvarehandelen omsatte i 2009 for 126,4 mrd. kroner (samlet fort matvarer og andre varer), hvorav NorgesGruppen sto for 40,0 prosent, Coop for 24,0 prosent, REMA 1000 for 20,3 prosent og ICA for 15,7 prosent. Matindustrien har ofte et langsiktig, gjensidig og forpliktende samarbeid med dagligvarekjedene. Samarbeidet mellom matindustrien og dagligvarekjedene kan ha ulike former, enten i form av

² Omsetningstallene inkluderer omsetning i dagligvarebutikker, kiosk/bensinstasjoner, spesialforretninger med mat og drikkevarer, vinmonopol/taxfree, samt servering på hotell/restauranter, kantiner/catering og institusjoner. Kilde: SSB (2008). *Tabell 04997: Varehandel. Bruttofortjeneste, etter næringsgruppe for solgte handelsvarer*. Statistikkbanken. URL: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>, Flesland Markedsinformasjoner (2009). Storkjøpingsmarkedet 2009/10 og Handelsbladet FK (2010). Dagligvarekartet 2010. Utgitt av handelsbladet FK i samarbeid med Andhøy/Institutt for Bransjeanalyser AS oktober 2009.

partnerskap eller som vertikal integrasjon mellom dagligvareaktør og matindustri-bedrift.

Utvikling i forbrukermarkedet for mat og drikkevarer

Norske forbrukere er sentrale avtakerne av mat- og drikkevarer som kommer fra norsk matindustri. Vi vil her gi en oversikt over utviklingen i forbruket av mat og drikkevarer ut i fra et forbrukerperspektiv, dvs. norske forbrukeres totale forbruk av mat- og drikkevarer. Tabell 1.1 gir en oversikt over det totale forbruket av mat- og drikkevarer i norske husholdninger, og gjenspeiler forbrukernes utgifter i perioden 1996 til 2009 i løpende priser.³

Tabell 1.1

Totalt forbruk i norske husholdninger per år (i mill. kroner, inkl. mva)¹⁾

	1996	2000	2004	2006	2008	2009
Mat- og alkoholfrie drikkevarer	73 022	88 763	99 702	107 628	122 443	128 640
Alkoholholdige drikkevarer, tobakk mv.	22 264	28 544	31 710	33 655	38 285	40 009
Hotell- og restaurantmarkedet	25 890	33 495	35 489	39 644	49 883	50 251
Totalt forbruk av mat- og drikkevarer	121 176	150 802	166 901	180 927	210 611	218 900

1) I løpende priser, dvs. for å få direkte sammenlignbare verdier og realutvikling, må det justeres for den generelle prisøkningen

I 2009 var den samlede forbruksutgiften til mat- og drikkevarer i norske husholdninger 218,9 mrd. kroner. Det totale forbruket av mat- og drikkevarer økte med 81 prosent fra 1996 og frem til 2009. I løpet av perioden har forbruket på hotell- og restaurantmarkedet hatt en noe høyere vekst enn forbruket i husholdningene, der veksten var på 94 prosent for hotell- og restaurantmarkedet, 80 prosent for alkoholholdige drikkevarer og tobakk og 76 prosent for mat- og alkoholfrie drikkevarer i husholdningene.⁴ Det siste året økte det totale forbruket av mat og drikkevarer med 3,9 prosent.

For å få en oversikt over hele markedet for mat- og drikkevarer, må vi også ta med forbruket på institusjonsmarkedet, dvs. forbruket av mat og drikkevarer på sykehus, fengsler etc. Innkjøpskostnaden på institusjonsmarkedet utgjør om lag 2,0 mrd. kroner.⁵ Forbruket i institusjonsmarkedet, sammen med forbrukstallene for

³ SSB (2009). *Konsum i husholdninger. Tabell 05160: Konsum i husholdninger (1970–2008)*. URL: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>, 22.02.10.

⁴ Ifølge Flesland Markedsinformasjoner (2009) går ca. 81 prosent av forbruket på hotell- og restaurantmarkedet til servering og det er dette forholdstallet som er brukt for å beregne forbruket på hotell- og restaurantmarkedet. I følge Flesland Markedsinformasjoner (2009) går ca. 70 prosent av forbruket i dette markedet til annet enn råvarekostnader (dvs. service, lønninger etc.).

⁵ Flesland Markedsinformasjoner (2009). *Storhusholdningsmarkedet 2009/10*.

husholdninger, utgjorde et totalmarked for mat- og drikkevarer i 2009 på 220,9 mrd. kroner.

Husholdningenes utgifter til mat og drikkevarer

Tabell 1.2 gir en oversikt over utgifter per husholdning for mat- og alkoholfrie drikkevarer.⁶ I 2008 brukte gjennomsnittlig en husholdning ca. 44 246 kroner på mat- og alkoholfrie drikkevarer, noe som utgjør ca. 11,6 prosent av den totale forbruksutgiften. Inkluderer vi alkoholholdige drikkevarer og tobakk blir andelen på 14,2 prosent. Utviklingen siden 1996 viser at andelen av det totale forbruket som går til mat- og alkoholfrie drikkevarer har gått ned med 1,3 prosentpoeng.

Tabell 1.2

Utgift per husholdning per år (i kroner)

	1996–1998	2002–2004	2004–2006	2006–2008
Forbruksutgift i alt ¹⁾	237 721	308 227	343 290	380 336
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	30 558	36 541	38 959	44 246
Andel utgifter til mat og alkoholfri drikkevarer av totale forbruksutgifter (i %)	12,9	11,9	11,3	11,6

1) 1996–1998=1998-priser, 2002–2004=2004-priser, 2004–2006=2006-priser, 2006–2008=2008-priser

1.2 Oversikt over matindustriens bransjer

Matindustrien favner alt fra enkeltpersonforetak med produksjon hjemme på gården til store børsnoterte foretak og samvirker med mange tusen ansatte. Bedriftene er spredt rundt om i hele landet og produserer matvarer i stor grad basert på norske råvarer. De ulike bransjene innen matindustrien har ulik råvaresituasjon og dermed også ulike politiske rammebetingelser, noe som påvirker strukturen i de enkelte bransjene. Matindustrien kan deles opp i ulike bransjer basert på råvarer og produkter, der bransjene er som følger:

- Kjøttbransjen
- Fiskevarebransjen
- Frukt- og grøntbransjen (inkl. konserverindustrien og potetindustrien)
- Olje- og fettbransjen
- Meieribransjen (inkl. iskrem)
- Kornvarebransjen
- Dyrefôrbransjen
- Bransjen for andre næringsmidler (inkl. sjokolade- og sukkervarebransjen, bakervarebransjen og bransjen for næringsmidler ellers)

⁶ SSB (2009). *Forbruksundersøkelsen 2006–2008*. <http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu>, 17.02.10.

- Drikkevarebransjen
- Tobakksbransjen.

Vi vil i det følgende gi en oversikt over bransjene i matindustrien samt sentrale aktører innen de ulike bransjene.⁷ Matindustrien i Norge er stor og fragmentert og samtidig i kontinuerlig endring, der nye produkter og merkevarer lanseres, anleggsstrukturen endres og selskap kjøpes opp og bytter eiere. Dette gjør at det er krevende å ha en fullstendig oversikt over alle aktørene i denne industrien. De aktørene som i det følgende er nevnt, er valgt ut for å gi et bilde på hvilke bedrifter som finnes innen de ulike bransjene.

Stor og delvis fragmentert kjøttbransje

I kjøttbransjen slaktes, bearbeides og konserveres kjøtt og kjøttvarer. Typiske produkter er pølser, kjøttdeig, diverse typer pålegg og ulike kjøttdeiler. Råvarene er i stor grad norsk kjøtt av storfe, kylling, svin og sau. I kjøttbransjen finnes det flere store selskaper sett i norsk målestokk. Det største av disse er Nortura, som er et resultat av fusjonen av Prior Norge BA og Gilde Norsk kjøtt BA gjeldende fra 1.1.2007. Nortura er et samvirke eid av norske bønder og har markedsreguleringsansvar innenfor kjøttsektoren. Nortura hadde en omsetning på om lag 17,4 mrd. kroner i 2009. Det er flere andre bedrifter i kjøttbransjen med milliardomsetning. Dette gjelder Grilstad-konsernet, Fatland/Skjeggerødgruppen, Nordfjord Kjøtt og Cardinal Foods. I kjøttbransjen finnes det også en underskog av små og mellomstore bedrifter, og etter bakervarebransjen og fiskevarebransjen er kjøttbransjen den bransjen med flest bedrifter.

Stor fiskevarebransje med lite foredling

Fiskevarebransjen fryser, tørker, salter og røyker fisk, og er den nest største bransjen etter kjøttbransjen. I motsetning til de fleste andre bransjene i norsk matindustri har fiskevarebransjen en betydelig grad av eksport. De største selskapene i bransjen er Marine Harvest og Lerøy Seafood Group, hvor selskapene hadde en omsetning på hhv. 13,5 mrd og 6,1 mrd i 2008. Disse selskapene, samt flere av de andre store selskapene i fiskevarebransjen, driver både med fangst/oppdrett og foredling av fisk. Fangst og oppdrett blir definert som primærproduksjon og denne delen av aktiviteten går ikke inn som en del av SSBs industristatistikk. Fiskevarebransjen har på lik linje med kjøttbransjen en rekke mindre bedrifter, naturlig nok i stor grad spredd langs kysten.

Meieribransje domineres av noen få store aktører

Meieribransjen foredler melk og produserer ost, yoghurt, smør og andre meieri-produkter basert på melk fra norske kyr og geiter. I tillegg kommer iskremproduksjon inn under denne bransjen. Tine er et samvirkeforetak og klart største foretak i meieribransjen. Tine hadde en omsetning på 17,7 mrd. kroner i 2008. Tine Råvare er ansvarlig for markedsreguleringen av melk og har plikt til å motta melk fra alle norske bønder. De siste årene har Tine fått økt konkurranse fra bl.a. Synnøve Finden og Q-meieriene. Q-meieriene har avtaler med egne bønder som leverer melk

⁷ Informasjon om de ulike bedriftene er først og fremst hentet fra bedriftenes egne hjemmesider.

direkte til meieriene i Gausdal og på Jæren, mens Synnøve Finden kjøper melk fra Tine som har leveringsplikt. Synnøve Finden hadde i 2008 en omsetning på 861,4 mill. kroner. Q-meieriene er eid av Kavli som også produserer smelteost og flatbrød. Kavli Holding AS hadde i 2008 en omsetning på 1,7 mrd. kroner. Innen iskrem er Diplom-Is og Hennig-Olsen de største aktørene på det norske markedet. Diplom-Is er eid av Tine og hadde i 2008 en omsetning på ca. 990 mill. kroner og en markedsandel på ca. 58 prosent. Hennig-Olsen hadde samme år en omsetning på 643 mill. kroner. Det er også en betydelig importkonkurranse for eksempel med ost der om lag 10 prosent av konsumet er importert ost.

Tre store aktører i frukt- og grøntbransjen

Denne bransjen omfatter kun frukt- og grønnsaker som bearbeides i industrien, mens friske frukt- og grønnsaker distribueres fra produsent og direkte til forbrukermarkedet. Under denne bransjen finner man konserverindustrien som produserer syltetøy, saft, frosne og konserverte grønnsaker etc., og potetindustrien som produserer bl.a. potetmos, potetmel og potetgull. De største selskapene i denne bransjen er Bama Industri, som produserer bearbeidet frukt og grønnsaker, og Hoff Norske potetindustrier, som produserer en rekke potetprodukter. Bama Industri er eid av BAMA gruppen og hadde i 2008 en omsetning på 481 mill. kroner. HOFF Norske Potetindustrier er samvirkeeid og omsatte i 2007 for 488 mill. kroner. I tillegg til disse to aktørene har Findus også en stor produksjon innen dette markedet, bl.a. som følge av oppkjøpet av Gro Industrier. I 2008 omsatte Findus for 1,6 mrd. kroner. Findus Norge AS er en del av Food Vest Konsernet med virksomhet i Europa og Asia og produserer bl.a. dypfrost fisk, ferdigretter, grønnsaker og wok. Juiceprodusenter som Røra fabrikker, Lerum og NEN-produkter inngår også i denne bransjen. Dessuten er Tine store på juice, som utgjør et voksende marked.

Kornvarebransjen domineres av to møller

Kornvarebransjen produserer matmel og andre mølleprodukter som frokostblandinger m.m. Det finnes to store møller som produserer mel i Norge, Lantmännen Mills og Norgesmøllene. Norgesmøllene er eid av Felleskjøpet Agri og stiftelsen Fritt ord. Lantmännen Mills er eid av svenske bønder. Andre store selskaper i kornvarebransjen er Fiskå Mølle, som produserer dyrefôr, Idun AS som produserer ingredienser til matindustrien og Hoff Norske Potetindustrier, som blant annet produserer stivelsesprodukter basert på poteter. I tillegg finnes det fortsatt flere mindre lokale møller rundt om i landet.

Bransjen for andre næringsmidler er stor og fragmentert

Bransjen for andre næringsmidler omfatter sjokolade- og sukkervarebransjen, bakervarebransjen og bransjen for næringsmidler ellers.

I tillegg til å produsere brød og konditorvarer står bakervarebransjen for produksjon av bl.a. kjeks, flatbrød, knekkebrød og pizza. Med over 400 bedrifter er bakervarebransjen den bransjen som har flest bedrifter i norsk matindustri. I bakervarebransjen finnes det noen store bedrifter slik som Bakers (eid av Orkla) med en omsetning på om lag 1,5 mrd. kroner, Mesterbakeren og Goman-bakeriene (med en omsetning på hhv. om lag 590 og 740 mill. kroner), men i gjennomsnitt har bakervarebransjen de minste bedriftene i norsk matindustri. Norsk bakervarebransje har

de siste årene opplevd økt konkurranse fra importerte produkter, men sysselsetting og antall foretak har likevel holdt seg stabil.

Sjokolade- og sukkervarebransjen produserer i hovedsak godterier. De tre største selskapene i denne bransjen er Kraft Foods Norge (tidligere Freia) i Oslo, Nidar AS i Trondheim og Brynhild-gruppen, som har produksjon i Fredrikstad og Bergen. Kraft hadde i Norge en omsetning på ca. 2,1 mrd. kroner i 2008, mens den var på 1,2 mrd. kroner i Nidar. De senere årene er det i denne bransjen etablert flere mindre selskaper, som Hval sjokoladefabrikk og små lokale sjokoladerier.

Mange andre bedrifter som ikke naturlig hører inn i de allerede nevnte bransjene er i offentlige statistikker og i denne publikasjonen kalt Næringsmidler ellers. Dette inkluderer produksjon av pastavarer, supper, sauser, te og kaffe, smakstilsetninger m.m. Store aktører innen denne samlekategori er bl.a. Orkla Brands, Rieber & Søn AS, Friele etc. Orkla Brands som omfatter de fire forretningsenhetene Orkla Foods Nordic, Orkla Brands Nordic, Orkla Brands International og Orkla Food Ingredients, er en stor aktør i norsk matindustri og omsatte i 2008 totalt for 23,4 mrd. kroner. Under Orkla Foods ligger bl.a. Stabburet som produserer Grandiosa. Rieber & Søn er en av Norges største matindustriforetak med en samlet omsetning på 5,0 mrd. kroner fordelt på markeder i bl.a. Norge, Danmark, Tsjekkia og Russland, og har i Norge merkenavn som bl.a. Toro. Kaffehuset Friele er i dag Norges største kaffeprodusent med en markedsandel på ca. 35 prosent i det norske markedet og en omsetning på 639 mill. kroner.

Utenlandske aktører dominerer drikkevarebransjen

Drikkevarebransjen produserer øl, mineralvann og leskedrikker. Storprodusenter i norsk drikkevarebransje er Ringnes AS (eid av Carlsberg Group) og Coca-Cola drikker (eid av Coca-Cola Company), som hadde en omsetning på hhv. 3 mrd. kroner og 2,4 mrd. kroner i 2008. Som den tredje største kommer Hansa Borg bryggerier som i 2007 hadde om lag 1,2 mrd. kroner i omsetning. Alle disse tre aktørene selger produktene sine over hele landet. I tillegg finnes det flere mer regionale bryggerier, som Mack i Tromsø, Oskar Sylte i Molde, Aass i Drammen, Grans i Sandefjord og Trio i Skien. Lerum i Sogndal produserer blant annet nektar og saft fra frukt og bær. Arcus produserer brennevin basert på norsk potetsprit.

Utflgging av tobakksbransjen

Noen bransjer har eksistert tidligere, men har nå av ulike grunner forsvunnet fra norsk matindustri. Dette gjelder for eksempel tobakksvarer. Den siste gjenværende norske tobakksfabrikken, Tiedemanns Tobakk, ble lagt ned i 2008, og produksjonen av tobakk ble flyttet til Danmark. Også produksjonen av barnemat er nå i stor grad flyttet utenlands etter at Nestlé flyttet sin produksjon til Sverige.

Vedlegg 1 gir oversikt over bransjeinndelingen og hvilke varegrupper som tilhører de ulike bransjene.

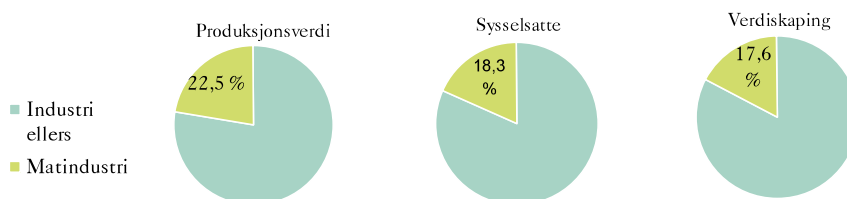
2 Status og utvikling

Matindustrien sysselsetter 46 500 personer og er med det den nest største industrigrenen i Norge. Matindustrien produserte i 2009 mat- og drikkevarer for ca. 173 mrd. kroner, der veksten i 2009 for første gang på flere år var høyere enn i øvrig industri. Matindustriens sysselsettingsutvikling er relativt stabil, der de sysselsatte stadig blir mer kompetente i form av økende utdanningsnivå. Matindustrien er generelt sett mindre konjunkturutsatt og har opplevd vekst i flere sentrale nøkkelfaktorer det siste året. Dette gjelder både utviklingen i produksjonsverdi, verdiskaping og produktivitet. Mens bruttoinvesteringene i øvrig industri falt kraftig opplevde matindustrien bare en liten reduksjon i forhold til 2008-nivået. Driftsmarginen (eksklusiv samvirkeforetakene) holder seg relativt stabil omkring 4 prosent for matindustrien og 6 prosent for industrien totalt. Resultatgraden og rentabiliteten i matindustrien (eksklusiv samvirkeforetakene) var imidlertid negativ i 2009 og falt dermed kraftig tilbake i forhold til 2008-nivået. Kjøttbransjen har gjennomgått betydelige strukturendringer de siste 10–20 årene, men har fortsatt behov for å redusere kostnadene noe som krever betydelige investeringer. Utenfor samvirket kan eierstruktur sette begrensninger på mulighetene for å ta ut arbeid og arbeidsdeling også på tvers av eierstrukturer.

Figur 2.1 illustrerer matindustriens betydning i norsk industri.

Figur 2.1

Matindustriens betydning i norsk industri, 2009

2.1 Innledning

Kapitlet gir en oversikt over utvalgte nøkkelverdier for norsk matindustri og utviklingen av disse, totalt og fordelt på bransjer.⁸ I tillegg setter vi i år søkelys på kjøttindustrien spesielt, og de økonomiske utfordringene denne bransjen står overfor. Til slutt presenteres noen nøkkeltall for EUs matindustri.

Om statistikkgrunnlaget

Dette kapitlet bygger på en spesialbestilling fra SSBs industristatistikk. Nøkkeltall t.o.m. 2007 er basert på bedriftsstatistikk, men som følge av omlegging i produksjonssystemet hos SSB er foreløpige tall for 2008 i år basert på foretaksstatistikk. Metodeendringen er midlertidig, og i 2011 vil vi igjen presentere tall basert på bedriftsstatistikken. Omleggingen i år innebærer, hvis ikke annet er nevnt, at tall for 2007 er hentet fra bedriftsstatistikken (original populasjon), mens tall for 2008 er beregnet som prosentvis endring i foretakstall fra 2007 til 2008 med utgangspunkt i 2007-nivå fra bedriftsstatistikken. Tall for 2009 er beregnet av NILF med utgangspunkt i Nasjonalregnskapet, og er foreløpige.

Bedriftsstatistikken er basert på «original populasjon», dvs. at de minste enhetene i industrien ikke inkluderes, herunder bedrifter som anses for å være enkeltmannsforetak og foretak med omsetning som tilsvarer under et halvt årsverk. I foretaksstatistikken benyttes «total populasjon», dvs. at alle enhetene i industrien er inkludert.

Hvis ikke annet er nevnt er nøkkeltallene basert på næringskode, SN2002, jf. vedlegg 2.

FOTO: © TINES DATABANK

⁸ Vi bruker bransjeinndelingen som er presentert i vedlegg 1.

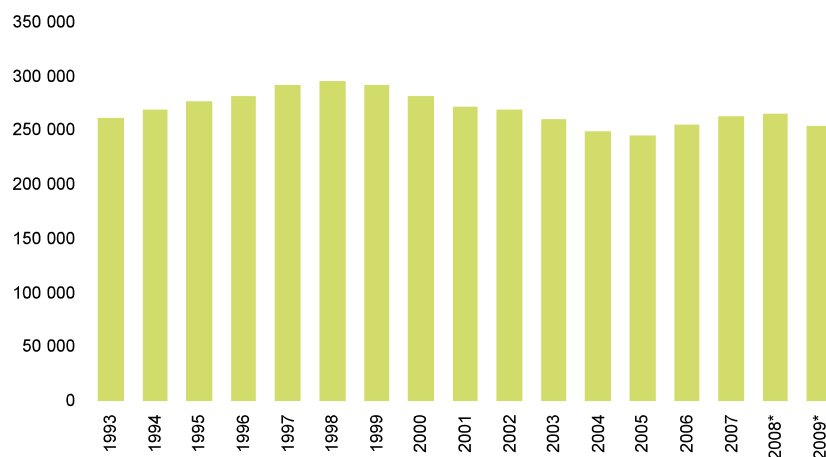
2.2 Sysselsetting

I 2009 var det sysselsatt om lag 255 000 personer i industrien totalt, hvorav 46 500 personer i matindustrien.⁹ Dette innebærer at matindustrien sysselsetter ca. 18,3 prosent av alle industriarbeidere.

Figur 2.2 og 2.3 viser utviklingen i antall sysselsatte i hhv. industrien og i matindustrien fra 1993 til 2009. Fra 1993 til 2009 har antall sysselsatte i norsk industri gått ned med anslagsvis 2,3 prosent, mens sysselsettingen i matindustrien har gått ned med om lag 4,5 prosent. Fra 2008 til 2009 gikk sysselsettingen noe mindre ned i matindustrien enn i industrien totalt, med en nedgang på 2,0 mot 4,3 prosent.

Figur 2.2

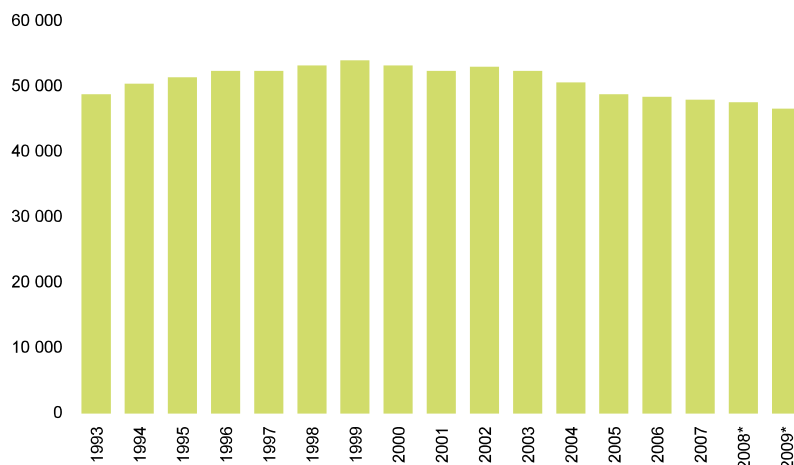
Utvikling i antall sysselsatte i industrien totalt, 1993–2009

⁹ Kilder: SSB (2009). *Tabell 07019: Hovedtall, etter næringsgruppe (SN2002)*. Foretak. SSB (2010). *Industristatistikken 2008*. Datafil mottatt av Skirstad, 23.03.10 og SSB (2010). *Tabell 05217: Lønn, sysselsetting og produktivitet*. Nasjonalregnskapsstatistikken.

Figur 2.3

Utvikling i antall sysselsatte i matindustrien, 1993–2009

Antall sysselsatte i de ulike bransjene og utvikling i sysselsettingen varierer en del, jf. tabell 2.1.

Tabell 2.1

Antall sysselsatte i industrien og matindustrien, totalt og bransjevis i 2007 og 2008

	2007	2008	Endring 2007/08 (i prosent)
I INDUSTRIEN	263 287	266 151	1,1
I MATINDUSTRIEN	47 911	47 597	-0,7
Kjøttbransjen	12 025	12 247	1,8
Fiskevarebransjen	8 677	8 538	-1,6
Frukt- og grøntbransjen	1 606	1 222	-23,9
Olje- og fettbransjen	650	683	5,1
Meieribransjen	6 039	6 206	2,8
Kornvarebransjen	687	637	-7,2
Dyrefôrbransjen	1 815	1 912	5,3
Andre næringsmidler	11 512	11 301	-1,8
Drikkevarebransjen	4 643	4 599	-0,9
Tobakksbransjen	257	173	-32,7

Av de enkelte bransjene i matindustrien sysselsetter kjøttbransjen flest, med en andel på ca. 26 prosent av alle sysselsatte i matindustrien i 2008. Bransjen «andre næringsmidler» er den nest største bransjen med en andel på 24 prosent i 2008. Bransjen «andre næringsmidler» omfatter underbransjene bakervarer, sjokolade- og sukkervarer, samt næringsmidler ellers, hvorav bakevarebransjen står for ca. 65

prosent av de sysselsatte. Fiskevarebransjen er tredje størst med 18 prosent. Dyrefôrbransjen hadde den prosentvis største økningen i sysselsetting fra 2007 til 2008, med en økning på 5,3 prosent. I tobakksbransjen ble antall sysselsatte redusert med 32,7 prosent fra 2007 til 2008, som følge av at store deler av tobakksindustrien nå er flagget ut. Også frukt- og grøntbransjen hadde en betydelig reduksjon i sysselsettingen i 2008.

Figur 2.4 og 2.5 viser endringer i sysselsettingen fordelt på de største og minste bransjene i matindustrien. Blant de største bransjene var det vekst i sysselsettingen innen både kjøtt og meieribransjen i 2008, med en økning på 390 sysselsatte. De tre bransjene drikkevarer, fisk og andre næringsmidler hadde samme år en nedgang i sysselsettingen på om lag 390 personer fra 2007 til 2008. Samlet sett innebærer dette at de fem største bransjene sysselsetter like mange i 2008 som i 2007. Ser man perioden fra 1995 til 2008 under ett, har de fem største bransjene hatt en samlet sysselsetningsnedgang på om lag 7 prosent, der fiskevarebransjen har hatt den største prosentvise nedgangen på om lag 32 prosent.

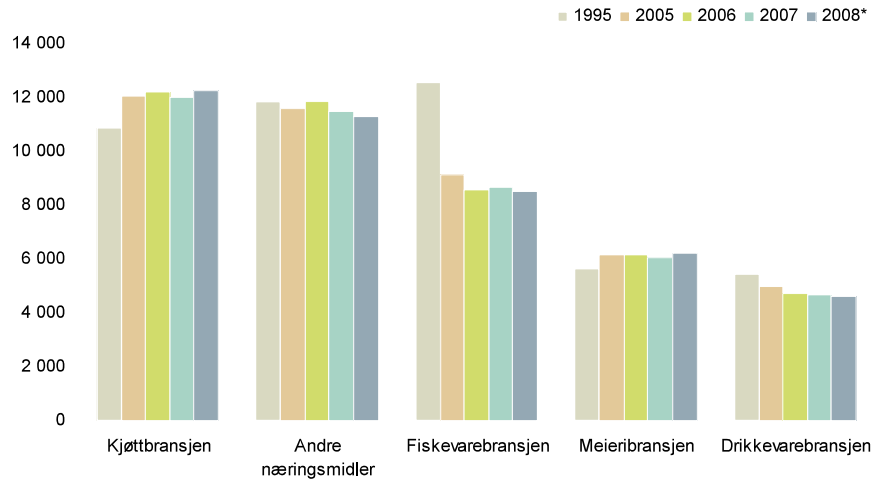
De fem minste bransjene hadde en samlet nedgang i sysselsettingen på 10 prosent fra 1995 til 2008, der den største nedgangen har vært innen tobakksbransjen (ca. 67 % nedgang) og kornvarebransjen (23 % nedgang).

FOTO: © TINES DATABANK

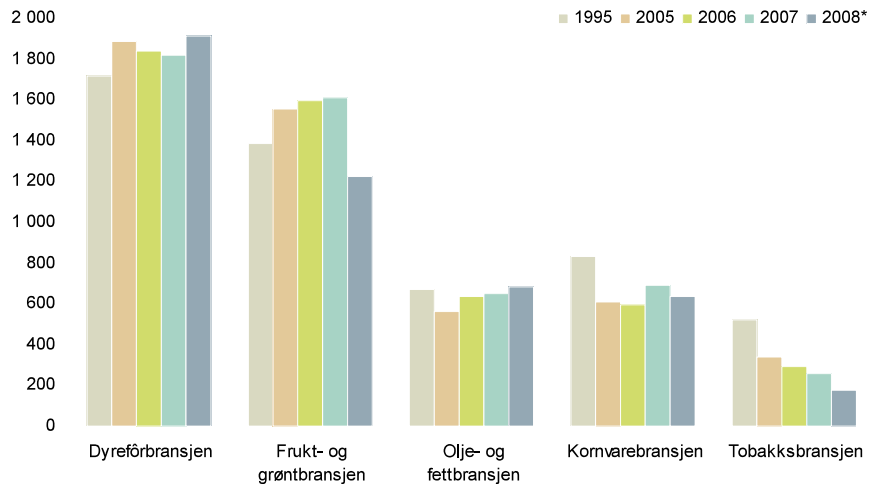
Figur 2.4

Antall sysselsatte i de største bransjene i utvalgte år, 1995–2008

Figur 2.5

Antall sysselsatte i de minste bransjene i utvalgte år, 1995–2008

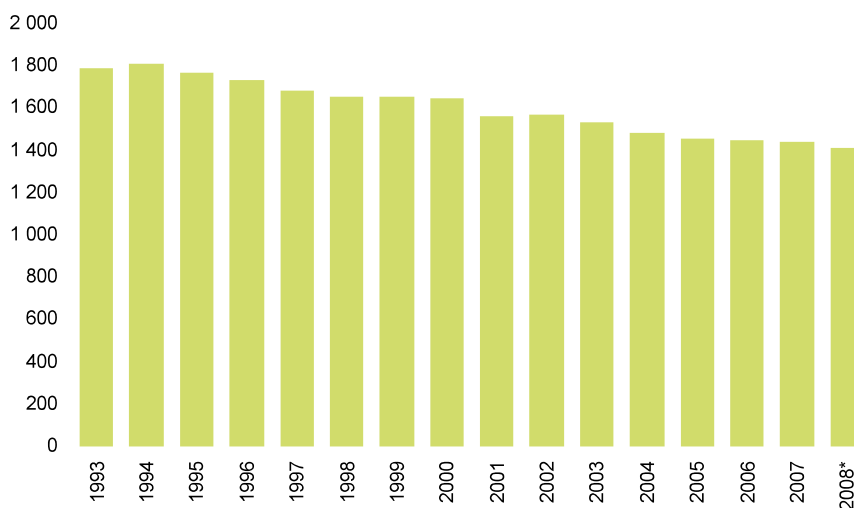

2.3 Bedrifter¹⁰

I 2008 var det 9 775 bedrifter i norsk industri hvorav 1 414 i matindustrien.¹¹ Matindustribedrifter utgjør dermed om lag 14,5 prosent av alle industribedrifter i Norge. Antall bedrifter i matindustrien har fra 1993 til 2008 hatt en større reduksjon enn i industrien totalt. Figur 2.6 viser utviklingen i antall bedrifter i matindustrien frem til 2008.

Figur 2.6

Utvikling i antall bedrifter i matindustrien, 1993–2008

Matindustrien hadde en bedriftsnedgang på ca. 21 prosent fra 1993 til 2008, mot 8 prosent i industrien totalt. De senere årene har nedgangen imidlertid vært noe lavere i matindustrien enn i industrien totalt. Fra 2007 til 2008 gikk antall bedrifter i industrien totalt ned med 3,9 prosent mens nedgangen var på 1,7 prosent i matindustrien.

¹⁰ Som følge av at SSB ikke offentliggjør bedriftsstatistikken for industrien før juni 2010, er dette kapitlet i årets rapport ikke oppdatert.

¹¹ SSB (2009). *Kvartalsvis Nasjonalregnskap, tabell 03109*. URL: <http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tabeller.html>, 27.03.09.

De ulike bransjene har en noe ulik struktur og utvikling i antall bedrifter. Tabell 2.2 gir en oversikt over antall bedrifter i industrien totalt og i matindustrien i 2006 og 2007.

Tabell 2.2

Antall bedrifter i industrien og matindustrien, totalt og bransjevis i 2006 og 2007, prosentvis endring fra 2006 til 2007

	2006	2007	Endring 2006/07 (i prosent)
I INDUSTRIEN	10 567	10 173	-3,7
I MATINDUSTRIEN	1 450	1 439	-0,8
Kjøttbransjen	227	222	-2,2
Fiskevarebransjen	384	395	2,9
Frukt- og grøntbransjen	54	50	-7,4
– Potetindustrien	21	18	-14,3
– Konservesindustrien	33	32	-3,0
Olje- og fettbransjen	26	28	7,7
Meieribransjen	66	67	1,5
Kornvarebransjen	48	48	0,0
Dyrefôrbransjen	92	89	-3,3
Andre næringsmidler	512	497	-2,9
– Bakervarebransjen	431	409	-5,1
– Sjokolade- og sukkerwarebransjen	10	13	30,0
– Næringsmidler ellers	71	75	5,6
Drikkevarebransjen	40	42	5,0
Tobaksbransjen	1	1	0,0

Det er bakervarebransjen og fiskevarebransjen som har flest antall bedrifter i 2007 med hhv. 28 og 27 prosent av totalt antall bedrifter i matindustrien. Videre står kjøttbransjen for ca. 15 prosent av matvarebedriftene. Øvrige bransjer har alle under 6,5 prosent av matvarebedriftene.

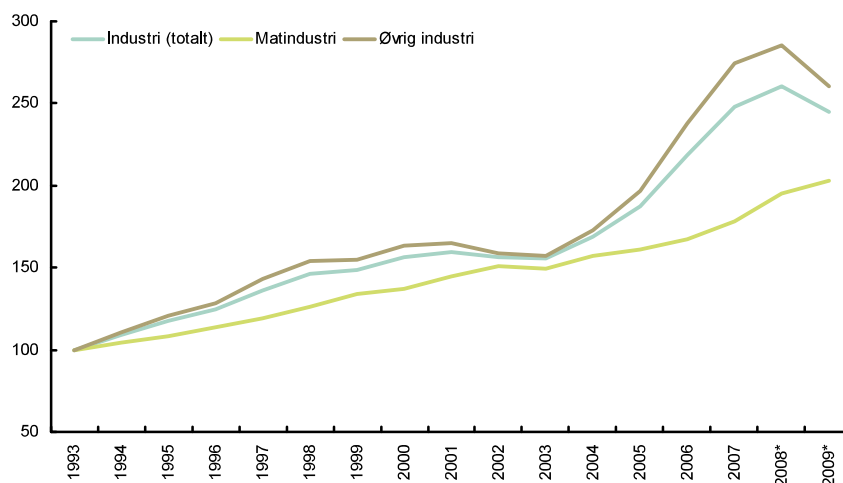
2.4 Produksjonsverdi

Norsk industri hadde en samlet produksjonsverdi på 768,7 mrd. kroner i 2009, hvorav 173,3 mrd. kroner eller 23 prosent kan tilskrives matindustrien.¹² Figur 2.7 viser utvikling i produksjonsverdi for industrien totalt, for matindustrien og for øvrig industri fra 1993 til 2009.

Produksjonsverdien er oppgitt i løpende priser, dvs. nominell endring i produksjonsverdi. Endring i produksjonsverdien betyr nødvendigvis ikke en reell endring i produksjon, men kan for eksempel skyldes en generell prisendring.

Figur 2.7

Utvikling i produksjonsverdi for industrien totalt, matindustrien og øvrig industri (i løpende priser), 1993–2009

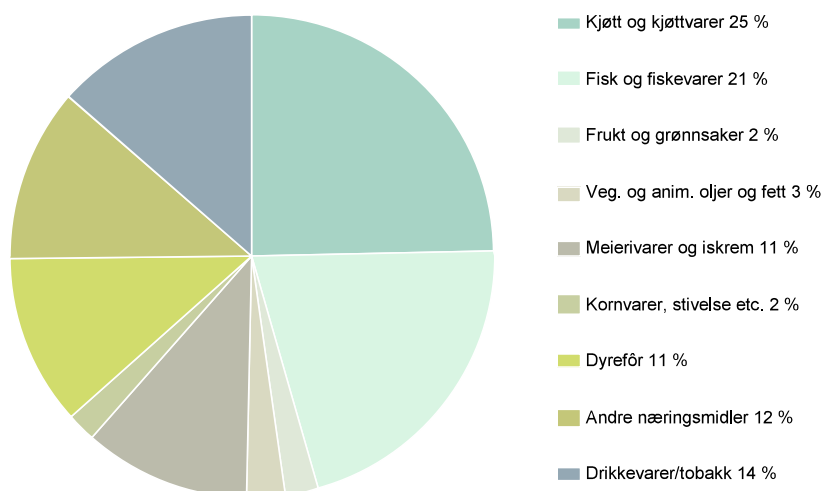

Veksten i matindustriens produksjonsverdi har vært noe svakere enn i øvrig industri perioden sett under ett. Fra 1993 til 2009 har produksjonsverdien i matindustrien økt med 103 prosent mot 160 prosent i øvrig industri. Siste året hadde matindustrien en vekst i produksjonsverdien på anslagsvis 4,3 prosent mens industrien for øvrig hadde en nedgang på 6,1 prosent.

¹² SSB (2009). *Tabell 07019. Hovedtall etter næringsgruppe*. URL: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>, 12.03.10 og SSB (2010). *Tabell 10. Produksjon*. Nasjonalregnskapsstatistikk. URL: <http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tab-10.html>. 12.03.10.

Figur 2.8

Matindustriens produksjonsverdi i 2008 fordelt på bransjer (i %)

Kjøttbransjen og fiskevarebransjen er de bransjene med størst produksjonsverdi innen matindustrien, og i 2008 stod de for hhv. 25 prosent og 21 prosent. Frukt og grønnsaker samt kornvarer har lavest produksjonsverdi, med til sammen 4 prosent av matindustriens totale produksjonsverdi.

Tabell 2.3 gir en oversikt over produksjonsverdi i industrien totalt, i matindustrien, samt ulike bransjer innen matindustrien i 2007 og 2008. Det er flere bransjer som har hatt en relativt stor økning i produksjonsverdien fra 2007 til 2008. Størst økning var det innen olje- og fettbransjen samt dyrefôrbransjen med hhv. 27,1 prosent og 17,0 prosent. Frukt- og grøntbransjen var den eneste bransjen med en nedgang (-6,4 prosent).

Utviklingen i produksjonsverdien fra 1996 til 2008 har variert en del mellom de ulike bransjene i matindustrien. Fiskevarebransjen og olje- og fettbransjen har hatt den sterkeste veksten med en økning i produksjonsverdien på hhv. 159 og 158 prosent fra 1993 til 2008. Meieribransjen har i løpet av perioden hatt lavest vekst blant de største bransjene, med en økning på kun 30 prosent.

Tabell 2.3

Produksjonsverdi i industri og matindustri, totalt og bransjevis i 2007 og 2008 (i mill. kroner), prosentvis endring fra 2007 til 2008

	2007	2008	Endring 07/08 (i prosent)
I INDUSTRIEN	779 098	818 468	5,1
I MATINDUSTRIEN	152 170	166 159	9,2
Kjøttbransjen	36 140	41 025	13,5
Fiskevarebransjen	33 740	34 811	3,2
Frukt- og grøntbransjen	3 829	3 584	-6,4
Olje- og fettbransjen	3 288	4 179	27,1
Meieribransjen	17 287	18 193	5,2
Kornvarebransjen	3 090	3 422	10,7
Dyrefôrbransjen	16 055	18 782	17,0
Andre næringsmidler	18 203	19 714	8,3
Drikkevarer og tobakk	20 538	22 450	9,3

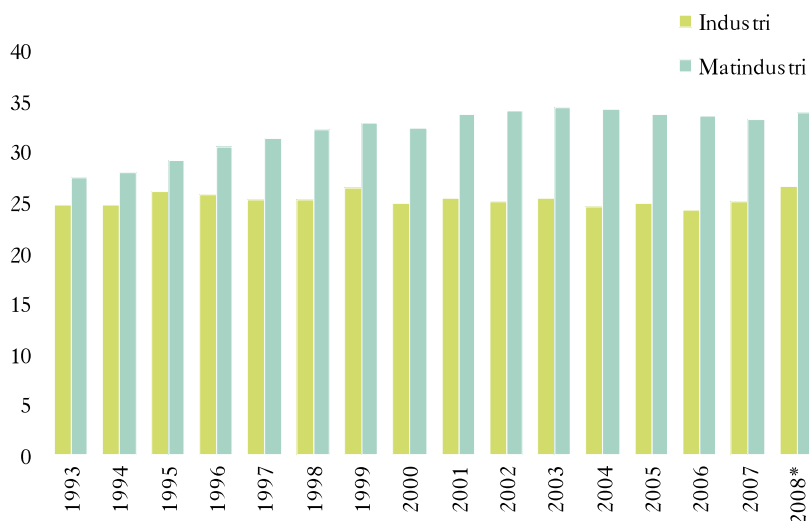
FOTO: © TINES DATABANK

2.5 Struktur¹³

Hvor mange som i gjennomsnitt er sysselsatt per bedrift sier noe om industriens struktur. Figur 2.9 gir en oversikt over utviklingen i antall sysselsatte per bedrift i matindustrien og i industrien totalt fra 1993 til 2008.

Figur 2.9

Sysselsatte per bedrift i matindustrien og industrien totalt, 1993–2008

Fra 1993 til 2008 har matindustrien hatt en større reduksjon i antall bedrifter enn i antall sysselsatte, noe som betyr at antall sysselsatte per bedrift har økt i løpet av perioden. I 2008 var det i gjennomsnitt 34 sysselsatte per matindustribedrift mot 27 i 1993. For industrien har antall sysselsatte per bedrift bare økt fra 25 til 27 i samme periode.

De ulike bransjene innen matindustrien har ulik struktur og også ulik strukturutvikling. I 2007 hadde tobakksbransjen flest sysselsatte per bedrift med 257, mens sjokolade- og sukkervarebransjen og drikkevarebransjen hadde hhv. 117 og 111 sysselsatte per bedrift. Kornvarebransjen, bakervarebransjen og fiskevarebransjen har færrest sysselsatte per bedrift med hhv. 14, 19 og 22. Utviklingen over tid viser at de største strukturendringene har vært i meieribransjen, der antall sysselsatte per bedrift har gått fra 44 i 1993 til 90 i 2007. Også i kjøttbransjen har det skjedd en viss strukturendring, og antall sysselsatte per bedrift har økt fra 42 til 54 i samme periode. Sjokolade- og sukkervarebransjen har i samme periode blitt mer fragmentert, og har gått fra å ha i gjennomsnitt 284 til 177 sysselsatte per bedrift.

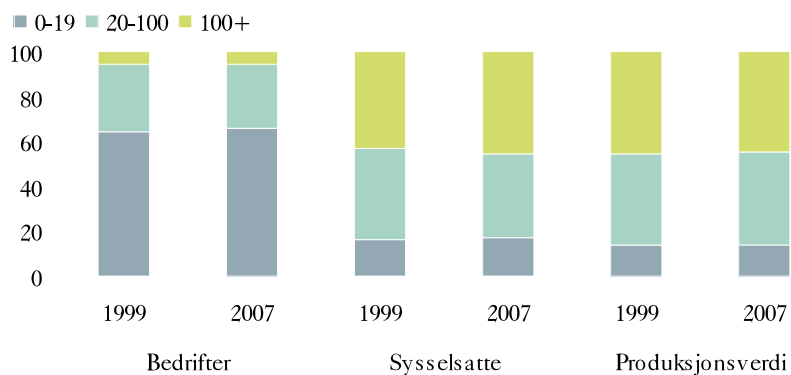
¹³ Som følge av at SSB ikke offentliggjør bedriftsstatistikken for industrien før juni 2010, er dette kapitlet i årets rapport ikke oppdatert.

Små- og mellomstore bedrifter dominerer

Norsk matindustri er dominert av et stort antall små- og mellomstore bedrifter (mindre enn 100 sysselsatte per bedrift). Småskala matindustribedrifter (under 20 sysselsatte) står for 66 prosent av bedriftene og ca. 14 prosent av produksjonsverdien, mens mellomstore bedrifter (20–99 sysselsatte) står for 28 prosent av bedriftene og 41 prosent av produksjonsverdien. Store matindustribedrifter (over 100 sysselsatte) står på sin side for kun 2 prosent av bedriftene, men hele 26 prosent av produksjonsverdien. Figur 2.10 viser strukturutviklingen i matindustrien fra 1999 til 2007. I figur 2.10 er de ulike størrelsesgruppene oppgitt som andel av bedrifter, sysselsetting og produksjonsverdi i 1999 og 2007. Figuren viser at småskala matindustribedrifter har økt sin andel fra 1999 til 2007, både når det gjelder bedrifter, sysselsatte og produksjonsverdi.

Figur 2.10

Utvikling i småskala (0–19), mellomstore (20–100) og store bedrifters (100+) andel av bedrifter, sysselsatte og produksjonsverdi, 1999 og 2007 (prosentvis andel)

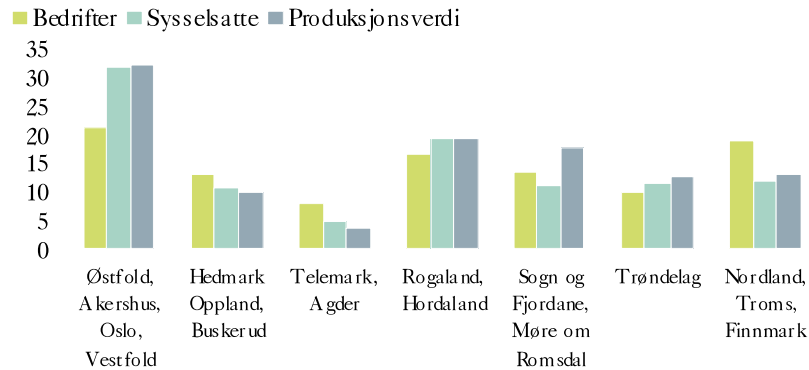

2.6 Regional betydning¹⁴

Norsk matindustri er spredt ut over hele landet, og er en viktig bidragsyter til sysselsetting i distriktene. Figur 2.11 viser andel sysselsatte i de ulike regionene, samt hvor stor andel av bedriftene og produksjonsverdien de enkelte regionene stod for i 2007.

Figur 2.11

Nøkkeltall i matindustrien fordelt på regioner i 2007 (i prosent)

Norsk matindustri sysselsetter flest på Østlandet (Oslo, Akershus, Østfold og Vestfold) med 31 prosent av totalt antall sysselsatte, etterfulgt av Rogaland og Hordaland med 19 prosent av de sysselsatte. Telemark og Agder er den regionen som har minst andel sysselsatte med 5 prosent. Når det gjelder antall bedrifter, har også Østlandet flest bedrifter med 21 prosent, mens de nordligste fylkene (Nordland, Troms og Finnmark) har nest flest med 19 prosent. Disse fylkene er også de fylkene med færrest sysselsatte per bedrift. I 2007 var det i gjennomsnitt 21 sysselsatte per bedrift i disse fylkene, mens det til sammenligning var 50 sysselsatte per bedrift på Østlandet. Bedriftene på Østlandet står for den største andelen av produksjonsverdien med 32 prosent av total produksjonsverdi, etterfulgt av Rogaland og Hordaland med 19 prosent av produksjonsverdien. Matindustribedriftene i Telemark og Agder står for kun 3 prosent av total produksjonsverdi.

¹⁴ Som følge av at SSB ikke offentliggjør bedriftsstatistikken for industrien før juni 2010, er dette kapitlet i årets rapport ikke oppdatert.

Tabell 2.4 gir en oversikt over den regionvise fordelingen av sysselsatte i de ulike bransjene innen matindustrien. For fylkesvis fordeling av sysselsatte, se vedlegg 2.

Tabell 2.4

Regionvis fordeling av sysselsatte i industrien og matindustrien (i prosent), totalt og bransjevis i 2007

	Østfold, Akers- hus, Oslo, Vest- fold	Hed- mark, Opp- land, Buske- rud	Tele- mark, Agder	Roga- land, Horda- land	Sogn og Fjor- dane, Møre og Romsdal	Trønde- lag	Nord- land, Troms, Finn- mark
ANDEL I INDUSTRIEN	27	14	11	23	11	8	6
ANDEL I MATINDUSTRIEN	32	11	5	19	11	11	12
Kjøttbransjen	39	14	2	19	8	12	6
Fiskevarebransjen	3	1	2	17	28	13	36
Frukt- og grøntbransjen	35	41	7	5	3	7	1
– Potetindustrien	12	65	4	3	2	10	3
– Konserverindustrien	49	28	9	6	3	6	0
Olje- og fettbransjen	52	0	0	18	16	0	15
Meieribransjen	23	14	8	24	9	15	8
Kornvarebransjen	48	12	8	25	0	7	0
Dyrefôrbransjen	15	10	1	29	15	17	13
Andre næringsmidler	39	12	7	22	6	10	6
– Bakervarebransjen	34	13	9	18	9	9	8
– Sjokolade- og sukkervarebransjen	71	0	0	3	0	26	0
– Næringsmidler ellers	34	13	2	46	0	3	2
Drikkevarebransjen	54	5	10	14	6	6	5
Tobaksbransjen	90	0	0	4	0	4	3

Innen potetindustrien er det Hedmark, Oppland og Buskerud som er størst med 65 prosent av de sysselsatte innen denne bransjen, mens over 1/3 av de sysselsatte i fiskevarebransjen holder til i Finnmark, Troms og Nordland. Rogaland og Hordaland har størst andel sysselsatte både innen meieribransjen (24 %), dyrefôrbransjen (29 %) og bransjen for næringsmidler ellers (46 %). Det sentrale Østlandet (Oslo, Akershus, Østfold og Vestfold) er størst innen de resterende bransjene. Utviklingen fra 2006 til 2007 viser at den største endringen skjedde innen kornvarebransjen, der andelen sysselsatte gikk ned med 17 prosentpoeng i Hedmark, Oppland og Buskerud, mens den økte med 13 prosentpoeng på det sentrale Østlandet.

2.7 Kompetanse og utdanningsnivå

Det stilles stadig sterkere krav til utdanning og kompetanse i norsk matindustri. Dette følger av den teknologiske utviklingen og høyere krav til for eksempel produktutvikling, kvalitetsstyring og dokumentasjon. Færre arbeidsoperasjoner utføres manuelt og automatisering og produksjonsovervåking tar over. Samtidig har tilgang på kompetente medarbeidere betydning for bedriftenes verdiskaping, og for bedriftenes endrings- og omstillings- evne. Rett kompetanse kan også bidra til å styrke matindustriens evne til å møte konkurranse fra utenlandske aktører. Tabell 2.5 gir en oversikt over utdanningsnivået til sysselsatte i matindustrien fordelt på bransjer for 4. kvartal 2008.¹⁵

Det skilles mellom grunnskole, videregående skole, lavere universitets- og høyskoleutdanning (1–4 år) og høyere universitets- og høyskoleutdanning (over 4 år). Det er også en kategori med «uspesifisert» utdanning, og dette kan i en viss grad tilskrives personer som har utdanning fra utlandet.

Tabell 2.5

Utdanningsnivå for sysselsatte 4. kvartal 2008 (prosentvis fordeling)

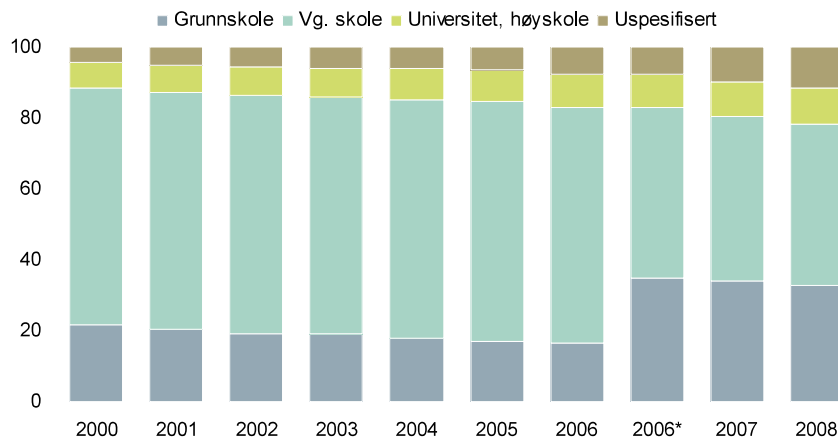
	Grunnskole	Videregående	Universitet og høyskole		Uspesifisert
			< 4 år	> 4 år	
I MATINDUSTRIEN	32,8	45,7	7,4	2,4	11,7
Kjøttbransjen	32,1	48,4	6,0	1,9	11,5
Fiskevarebransjen	36,5	36,6	5,5	0,9	20,5
Frukt- og grøntbransjen	35,8	43,1	6,6	3,3	11,2
Olje- og fettbransjen	24,1	53,1	12,5	5,2	5,1
Meieribransjen	29,0	54,1	8,7	3,8	4,5
Kornvarebransjen	29,3	52,4	10,0	4,1	4,1
Dyrefôrbransjen	24,0	56,3	9,1	7,2	3,3
Andre næringsmidler	34,0	43,5	7,7	2,3	12,5
Drikkevarebransjen	33,5	45,6	10,7	2,3	7,9

Det er gjennomgående slik at olje- og fettbransjen og dyrefôrbransjen er de to bransjene hvor andelen sysselsatte med universitet og/eller høyskoleutdanning er høyest. I motsatt ende av skalaen har vi fiskevarebransjen og kjøttbransjen. Fiskebransjen har spesielt stor andel med uspesifisert utdanning, noe som kan indikere at denne bransjen har en stor andel utenlandske arbeidstakere. Utvikling i utdanningsnivået i matindustrien er illustrert i Figur 2.12.

¹⁵ SSB (2010). *Sysselsatte etter næring og utdanningsnivå*. Datafil mottatt fra Inge Aukrust, 09.03.10.

Figur 2.12

Utvikling i utdanningsnivå fra 4. kvartal 2000 til 2008 for matindustrien (prosentvis andel fordelt på type utdanning)

Utviklingen i utdanningsnivå over tid er sammensatt. Andelen sysselsatte med universitet og/eller høyskoleutdanning har økt fra 7,6 prosent i 2000 til 9,8 prosent i 2008. Andelen med videregående skole som høyeste utdanning dominerer med en andel på 45,7 prosent i 2008. Som følge av at SSB fra 2006 har fulgt nye internasjonale retningslinjer for hvor mye utdanning som kreves på grunnskolenivå har man fått et skift i tallmaterialet fra 2006 (der skiftet er merket 2006*). Det ligger også en usikkerhet i grunnlaget for statistikken knyttet til at det ikke finnes opplysninger om arbeidstakere som har innvandret til Norge etter år 2000 eller opplysninger knyttet til personer med utdanning tatt i andre land. Uansett, ser det ut til å være en klar tendens i hele perioden til at matindustrien har fått mer kompetent arbeidskraft.

FOTO: © TINES DATABANK

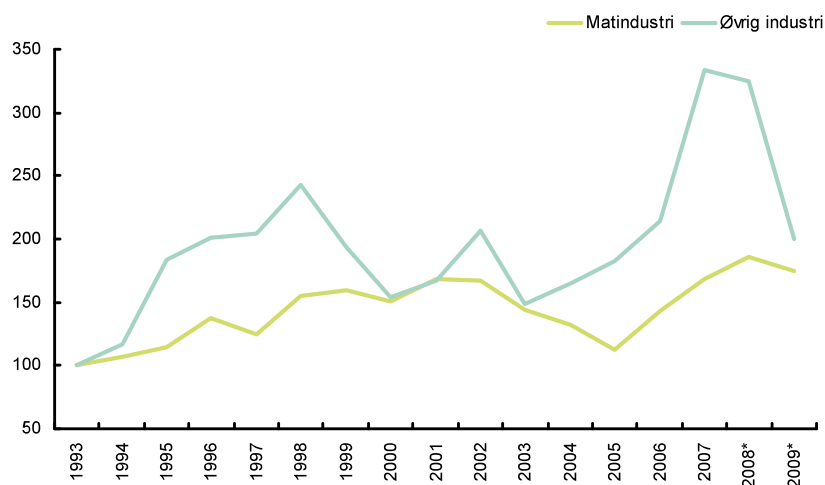
2.8 Bruttoinvesteringer¹⁶

Bruttoinvesteringer regnes her som anskaffelse av varige driftsmidler (nye eller brukte som normalt ikke slites ut i løpet av et år), minus salg av varige driftsmidler. Investeringsarbeider som utføres av bedriftens egne arbeidere til eget bruk regnes også som anskaffelse av varige driftsmidler.

Bruttoinvesteringene i norsk industri utgjorde i 2009 anslagsvis 18,5 mrd. kroner, hvorav 4,4 mrd. kroner eller 23,9 prosent kan tilskrives matindustrien. Matindustriens andel av industriens totale bruttoinvesteringer har dermed økt betydelig det siste året sammenlignet med de fire foregående årene. Årlige bruttoinvesteringer kan variere mye fra år til år, noe også figur 2.13 viser.¹⁷

Figur 2.13

Utvikling i bruttoinvesteringer i matindustrien og øvrig industri, 1993–2009 (indeks 1993=100)

Investeringene i øvrig industri har variert noe mer enn i matindustrien i løpet av perioden 1993 til 2009, noe som kan ha sammenheng med at øvrig industri er mer konjunkturutsatt enn matindustrien. I øvrig industri har det bl.a. vært en forholdsvis stor investeringsvekst de tre foregående årene, men foreløpige tall for 2009 viser en

¹⁶ For 2007 er det benyttet tall fra bedriftsstatistikken, mens det i 2008 er benyttet tall fra foretaksstatistikken, dvs. at tallene for 2007 og 2008 nødvendigvis ikke er helt sammenlignbare.

¹⁷ SSB (2010). *Industristatistikken 2008*. Foretak. Datafil mottatt av Skirstad 24.03.10 og SSB (2010). *Tabell 34. Bruttoinvestering i fast realkapital*. Nasjonalregnskapstatistikken. URL: <http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tab-34.html>, 16.03.10.

generell nedgang i nivået på bruttoinvesteringer. Fra 1993 til 2009 har bruttoinvesteringene i matindustrien og industrien for øvrig økt med hhv. 75 og 100 prosent. Etter en investeringsvekst i matindustrien på 10,5 prosent i 2008, viser foreløpige tall en nedgang på 6,0 prosent i 2009. I industrien for øvrig gikk bruttoinvesteringene ned med hhv. 2,4 og 38,5 prosent i 2008 og 2009.

Tabell 2.6 gir en oversikt over bruttoinvesteringer i industrien og ulike bransjer i matindustrien samt bruttoinvesteringenes andel av total produksjonsverdi.¹⁸ I industrien totalt var bruttoinvesteringene på 27,5 mrd. kroner i 2008 noe som tilsvarer om lag 3,4 prosent av industriens totale produksjonsverdi. Til sammenligning lå bruttoinvesteringene i matindustrien på 2,8 prosent av produksjonsverdien med 4,7 mrd. kroner.

Tabell 2.6

Bruttoinvesteringer i industrien og matindustrien for 2007 og 2008 (i absolutte tall i mill. kroner og i prosent av produksjonsverdi i 2008)

	2007 (bedrifter)	2008 (foretak)	I prosent av produksjonsverdi (i 2008)
I INDUSTRIEN	27 606	27 496	3,4
I MATINDUSTRIEN	4 244	4 691	2,8
Kjøttbransjen	636	732	1,8
Fiskevarebransjen	856	956	2,7
Frukt- og grøntbransjen	48	174	4,9
Olje- og fettbransjen	126	176	4,2
Meieribransjen	529	675	3,7
Kornvarebransjen	32	82	2,4
Dyrefôrbransjen	1 126	849	4,5
Andre næringsmidler	523	640	3,2
Øl og mineralvann	349	393	2,7
Andre alkoholholdige drikkevarer og tobakkvarer	18	13	0,2

Det er store årlige variasjoner i bedriftenes investeringer. For eksempel økte bruttoinvesteringene i frukt- og grøntbransjen med 263 prosent fra 2007 til 2008, frukt- og grøntbransjen hadde også de høyeste bruttoinvesteringene målt i prosent av produksjonsverdien, med 4,9 prosent. Fiskevarebransjen hadde imidlertid de høyeste bruttoinvesteringene i 2008 med 956 mill. kroner. Av bruttoinvesteringene i bransjen «andre næringsmidler» ble 300 mill. kroner investert i bakervarebransjen, 31 mill. kroner i sjokolade- og sukkervarebransjen og 309 mill. kroner i bransjen for «andre næringsmidler ellers».

¹⁸ Bruttoinvestering er summen av bruttoinvestering i fast realkapital, lagerendring og nettoanskaffelser av verdigjenstander (bruttoinvesteringer i realkapital er anskaffelser av ny fast realkapital, pluss kjøp minus salg av eksisterende fast realkapital). Grunnen til en negativ verdi under bruttoinvesteringer kan derfor være salg av eksisterende fast realkapital er større enn anskaffelser av ny fast realkapital eller en negativ lagerendring.

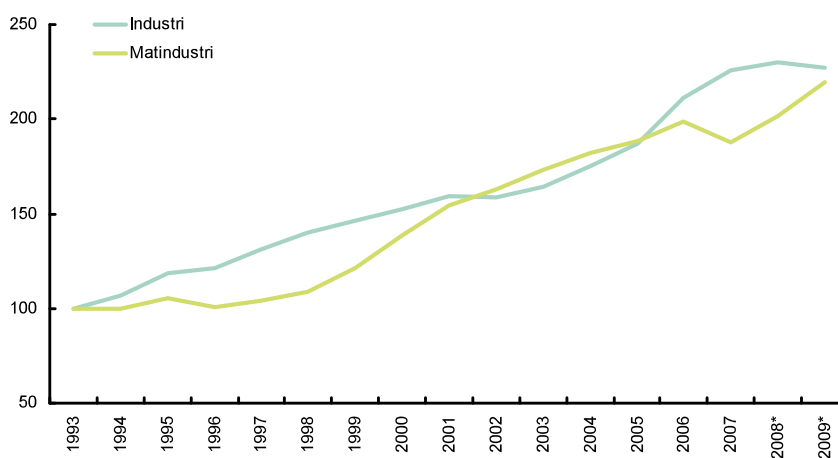
2.9 Verdiskaping

Verdiskaping måles som bruttoprodukt, der bruttoprodukt defineres som produksjonsverdi minus produktinnsats. Bruttoprodukt presenteres i basisverdi, dvs. at produktsubsidier er inkludert, men ikke merverdiavgift eller andre produktskatter.

Den samlede verdiskapingen i norsk industri i 2009 var 206,1 mrd. kroner, hvorav om lag 36,2 mrd. kroner eller 17,6 prosent kan tilskrives matindustrien.¹ Figur 2.14 viser utviklingen i industriens og matindustriens verdiskaping fra 1993 til 2009.

Figur 2.14

Utvikling i verdiskaping (bruttoprodukt) for industrien og matindustrien (i løpende priser), 1993–2009 (indeks 1993=100)

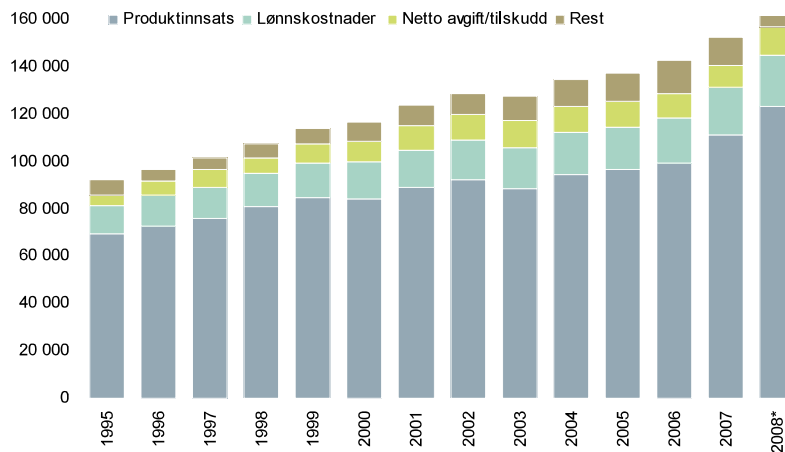
Matindustriens verdiskaping har hatt en noenlunde lik utvikling som industrien totalt fra 1993 til 2009. I denne perioden har verdiskapingen i industrien økt med 127 prosent, mens verdiskapingen i matindustrien har økt med 120 prosent. Matindustriens verdiskaping økte både i 2008 og 2009, med hhv. 7,2 og 9,1 prosent. Industriens totale verdiskaping hadde svak vekst i 2008 (+1,8 %), men verdiskapingen falt noe i 2009 (–1,3 %).

Bearbeidingsverdi til markedspriser er summen av produksjonsverdi fratrukket kjøp av varer og tjenester (for andre varer og tjenester enn de som er kjøpt direkte for videresalg) og spesielle offentlige avgifter, samt korrigert for endringer i beholdningen av råvarer og konsumvarer. Spesielle offentlige tilskudd for tilvirkede/solgte varer og andre offentlige tilskudd/refusjoner er inkludert.

For å få en oversikt over verdiskapingens bidrag til matindustriens produksjonsverdi kan vi også ta utgangspunkt i bearbeidingsverdiens andel av produksjonsverdien. I matindustrien lå bearbeidingsverdiens (verdiskapingens) andel av produksjonsverdien på 28,3 prosent i 2008, mens gjennomsnitt for industrien totalt var på 29,3 prosent. Figur 2.15 gir en oversikt over matindustriens produksjonsverdi fra 1995 til 2008 splittet i produktinnsats, bearbeidingsverdi fordelt på lønnskostnader, netto avgift/tilskudd og «rest».

Figur 2.15

Produktinnsats, bearbeidingsverdi til markedspriser (lønnskostnadene og netto avgift/tilskudd), vist som andel av matindustriens produksjonsverdi, 1995–2008 (i mill. kroner)

Produktinnsats utgjør hovedvekten av produksjonsverdien. I 2008 utgjorde produktinnsatsen 74 prosent av produksjonsverdien, mot 75 prosent i 1995. Lønnskostnader er den nest største driveren til produksjonsverdien. I løpet av perioden har lønnskostnadene økt med 75 prosent, og i 2008 utgjorde den 13 prosent av produksjonsverdien (samme som i 1995). Netto avgifter og tilskudd har i perioden 1995 til 2008 økt med 162 prosent, og er med det den faktoren som har økt mest. I 2008 utgjorde netto avgifter og tilskudd 7 prosent av produksjonsverdien i matindustrien, mens tilsvarende tall for 1995 var 5 prosent.

2.10 Produktivitet

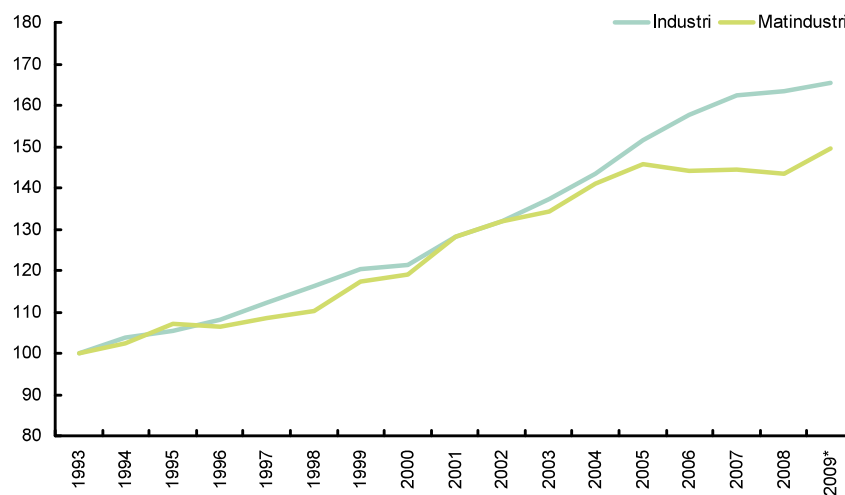
Arbeidskraftsproduktivitet og endring i dette målet fra år til år brukes ofte som uttrykk for produktivitetsutvikling. Arbeidskraftsproduktivitet kan defineres som:

Produksjon i faste priser dividert på timeverkforbruk

For å vise produktivitetsutviklingen i norsk matindustri kan både arbeidskraftsproduktivitet og total faktorproduktivitet brukes som nøkkeltall. Vi vil se nærmere på begge disse produktivitetmålene. Figur 2.16 gir en oversikt over arbeidskraftsproduktiviteten (faste 1995-priser) i matindustrien og i industri totalt i perioden 1993 til 2009.¹⁹

Figur 2.16

Utvikling i arbeidskraftsproduktivitet i matindustrien og industrien totalt, 1993–2009 (regnet som produksjon i faste 1995-priser over timeverk)

Matindustrien har i store deler av perioden hatt en noe lavere vekst i arbeidskraftsproduktiviteten enn industrien totalt. Fra 1993 til 2009 økte matindustriens arbeidskraftsproduktivitet med 50 prosent mot 65 prosent i industrien totalt. Årlig gjennomsnittlig vekstrate for matindustri og industrien totalt er hhv. 3,1 prosent og 4,1 prosent. I 2009 økte matindustriens arbeidskraftsproduktivitet med 4,3 prosent mens den økte med 1,3 prosent i industrien totalt.

¹⁹ SSB (2010). *Produksjonsverdi i faste 1995-priser*. Datafil mottatt fra K. Snesrud, 15.03.10 og SSB (2010). *Kvartalsvis nasjonalregnskap, tabell 50 Utførte timeverk*. URL: <http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tabeller.html>, 15.03.10.

Arbeidskraftsproduktiviteten er ifølge SSB et lite spesifikt mål, ettersom arbeidskraften kan bli mer produktiv ved at den utstyres med mer kapital eller andre ressurser. For eksempel vil arbeidskraftsproduktiviteten i de fleste tilfeller øke når det blir mer kapital per arbeider i en bedrift, og dette vil være en vesentlig sterkere økning enn økningen i bedriftens generelle produktivitet.

Veksten i arbeidskraftsproduktiviteten kan defineres som bruttoprodukt per timeverk. Veksten i arbeidskraftproduktiviteten kan deles i et «bidrag fra kapitalinnsats», og et bidrag fra «total faktorproduktivitet» (TFP).

Tabell 2.7 gir en oversikt over vekst i arbeidskraftsproduktiviteten for norsk industri totalt i perioden 1973 til 2009.²⁰

Tabell 2.7

Prosentvis endring i arbeidskraftsproduktivitet oppdelt i bidrag fra endring i kapitalintensiteten og total faktorproduktivitet i norsk industri *totalt* (bruttoproduksjon per timeverk), 1973–2009

	Arbeidskrafts- produktivitet	Endring i kapitalintensiteten	Total faktorproduktivitet
1973–1981	1,9	1,1	0,8
1982–1988	2,3	0,9	1,4
1989–1996	0,7	0,2	0,6
1997–2003	2,7	1,1	1,6
2007–2008	0,3	–0,1	0,4
2008–2009	1,1	–0,2	1,3
2004–2009	0,9	–0,2	1,1

I løpet av perioden 2004 til 2009 har den gjennomsnittlige årlige veksten i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien ligget på 0,9 prosent, der TFP-veksten bidro med 1,1 prosent, mens kapitalintensiteten trakk ned med 0,2 prosent. I 2009 økte industriens arbeidskraftsproduktivitet med 1,1 prosent, hvorav TFP-veksten bidro med 1,3 prosent mens endring i kapitalintensitet trakk ned med 0,2 prosent.

²⁰ SSB (2010). *Økonomiske analyser 1/2010*. SSB, Oslo.

2.11 Finansielle nøkkeltall²¹

Her presenteres noen sentrale finansielle nøkkeltall for industrien generelt og matindustrien spesielt. Samtlige nøkkeltall omfatter kun aksjeselskaper og samvirkebedriftene inngår ikke i disse nøkkeltallene.

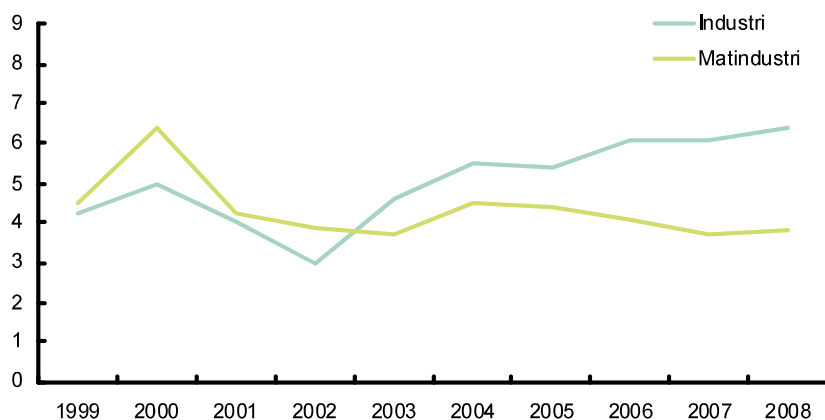
Driftsmargin

Figur 2.17 gir en oversikt over nivåforskjellen mellom driftsmargin i matindustrien og industrien totalt i perioden 1999 til 2008. Matindustriens driftsmargin lå høyere enn i industrien totalt fram til 2002, mens de siste årene har driftsmarginen i matindustrien ligget lavere. Fra 2007 til 2008 gikk matindustriens driftsmargin opp fra 3,7 prosent til 3,8 prosent, mens den i industrien totalt gikk opp fra 6,1 prosent til 6,4 prosent.

Driftsmargin = driftsresultat i prosent av driftsinntektene

Figur 2.17

Utvikling i driftsmargin for matindustrien og industri totalt, 1999–2008 (i prosent)

²¹ Finansielle nøkkeltall er basert på ny næringskode, NACE 2007. For korreleringstabell mellom SN2002 og SN2007, se:

<http://www3.ssb.no/stabas/CorrTabFrames.asp?ID=5613236&Language=nb>

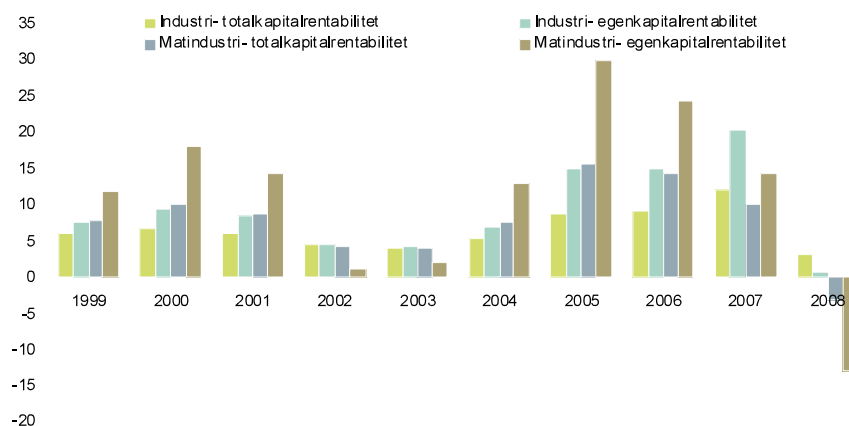
Avkastning på kapital (rentabilitet)

Figur 2.18 viser utviklingen for totalrentabilitet og egenkapitalrentabilitet for hele industrien og matindustrien i perioden 1999 til 2008.

Rentabilitetstall, som i dette tilfellet omfatter totalkapitalrentabilitet og egenkapitalrentabilitet, sier noe om avkastningen til kapitalen. Totalkapitalrentabilitet er definert som «ordinært resultat før skattekostnad pluss rentekostnader i prosent av sum gjeld og egenkapital per 31. desember». Egenkapitalrentabilitet er definert som «ordinært resultat i prosent av egenkapital per 31. desember».

Figur 2.18

Utvikling i total- og egenkapitalrentabilitet i industrien totalt og i matindustrien, 1999–2008 (i prosent)

Både totalrentabiliteten og egenkapitalrentabiliteten i matindustrien var negativ i 2008, noe som innebærer at aksjeselskapene i matindustrien hadde negative resultater samlet sett i 2008. Det var bransjene fiskevarer, bakervarer og drikkevarer som hadde negative tall for 2008. I industrien totalt, var de to rentabilitetsmålene lave, men positive. Totalrentabiliteten for matindustrien var $-3,2$ prosent, mens egenkapitalrentabiliteten var $-12,9$ prosent. For industrien var totalkapitalrentabiliteten $3,2$ prosent, mens egenkapitalrentabiliteten var $0,7$ prosent.

Resultatgrad, egenkapitalandel og likviditetsgrad

Tabell 2.9 gir en oversikt over resultatgrad, egenkapitalandel og likviditetsgrad for norsk industri og matindustrien i perioden 1999 til 2008.

Resultatgraden måler hvor stor andel ordinært resultat før skatt utgjør av driftsinntektene, mens egenkapitalandelen sier noe om hvor mye egenkapital bedriften har i forhold til totalkapitalen. Likviditetsgraden er forholdet mellom bedriftens omløpsmidler og kortsiktig gjeld, dvs. bedriftens evne til å dekke sine betalingsforpliktelser etter hvert som de forfaller.

Tabell 2.8

Resultatgrad, egenkapitalandel og likviditetsgrad for industri og matindustrien, 1999–2008 (utvalgte år)

	1999	2001	2003	2004	2005	2006	2007	2008
INDUSTRI								
Resultatgrad (%)	5,2	6,0	4,3	7,5	14,0	13,0	19,2	2,0
Egenkapitalandel	38,9	36,2	43,3	43,5	44,2	43,4	41,9	37,4
Likviditetsgrad	1,1	1,1	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,1
MATINDUSTRI								
Resultatgrad (%)	4,0	5,4	1,5	8,8	23,3	21,2	13,9	-8,5
Egenkapitalandel	34,1	33,1	38,0	38,6	45,5	51,9	51,4	42,3
Likviditetsgrad	1,1	1,2	1,2	1,3	1,2	1,4	1,5	1,2

I industrien totalt gikk resultatgraden ned fra 19,2 prosent i 2007 (høyeste måltall i perioden 1999–2008) til 2,0 prosent i 2008. I matindustrien gikk resultatgraden fra 3,9 i 2007 til -8,5 prosent i 2008. Også for resultatgraden var det bransjene fiskevarer, bakerverer og drikkevarer som hadde negative tall i 2008. Det er første gang i perioden 1999–2008 at det er registrert en negativ resultatgrad for aksjeselskapene i matindustrien. Egenkapitalandelen i industrien har gått ned de siste årene, og foreløpige tall for 2008 viser en egenkapitalandel på 37,4. Til sammenligning var egenkapitalandelen i matindustrien på 42,3. Nedgang i egenkapitalandelen i matindustrien har i likhet med industrien totalt gått ned de siste årene, men er fremdeles høyere enn for industrien totalt. Evnen til å betjene utgifter i tide er fallende sammenlignet med 2007 (målt ut i fra likviditetsgrad 1). I 2008 var likviditetsgraden 1,1 i industrien totalt og 1,2 i matindustrien. Tilsvarende tall for industrien totalt og matindustrien i 2007 var hhv. 1,2 og 1,5.

2.12 Med kjøttindustrien i fokus

Bruttoinvesteringene i kjøttindustrien har vært lave over flere år. Det har gitt et betydelig etterslep, og investeringsbehovet i næringen er stort de kommende årene. Et investeringsløft er nødvendig for å sikre en fremtidig konkurransedyktig norsk kjøttindustri. Vi vil her gjøre en analyse av strukturutvikling og investeringsbehov i kjøttindustrien sett i lys av potensialet for økt lønnsomhet. Mot slutten av kapitlet ser vi på hvilke muligheter industrien har for å møte fremtidige konkurransemessige utfordringer. Grunnleggende forutsetninger for framtidig konkurransekraft i norsk kjøttindustri er tollbeskyttelse på kjøtt i tolltariffens kapittel 2 og 16, stabil tilgang av norsk råvare og gitt det generelle norske kostnadsnivå.

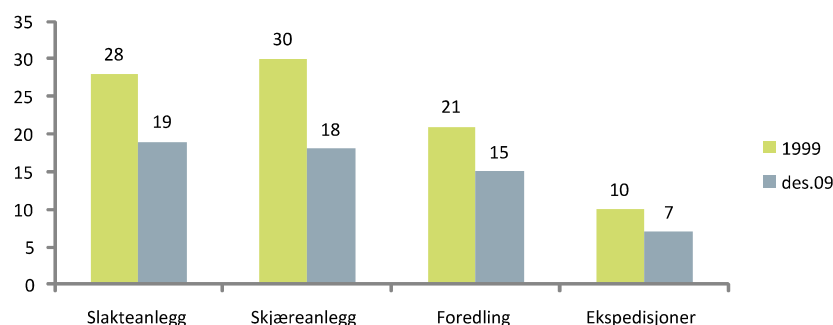
2.12.1 Struktur og omstilling i kjøttindustrien

Struktur og volumer

Kjøttindustrien har i løpet av de senere årene gjennomført store rasjonaliserings tiltak. Et av de viktigste tiltakene for å øke effektiviteten er å utnytte egne muligheter for skalafordeler i produksjonen. Kjøttproduksjon er en kapitalkrevende industri, der slakting, skjæring og foredling krever ulike typer kostnadskrevenne utstyr. Det krever samtidig et visst omløp av modernisering og fornying av maskineri og utstyr for å opprettholde effektiviteten. Figur 2.19 viser utviklingen i anleggsstrukturen for Nortura i perioden 1999 til 2009. I løpet av 10-årsperioden har det vært størst reduksjon i antall slakte- og skjæreanlegg, men også en reduksjon i foredlingsanlegg og ekspedisjoner. De ulike produksjonsanleggene kan imidlertid dekke flere funksjoner. Samtidig har mengden kjøtt levert til slakteriene økt med nesten 16 prosent fra 1991 til 2009.

Figur 2.19

Utvikling i antall og type anlegg for Nortura, 1999 og 2009

Lokalisering av slakteriene og antallet slakterier gir en indikator på hvordan strukturutviklingen skjer i kjøttindustrien. Virkemidlene i landbrukspolitikken var rettet mot å opprettholde en spredt anleggsstruktur. Denne politikken er tonet ned

i de senere årene. Figur 2.20 viser at det i 1990 eksisterte 46 slakterier i Norge, hvorav 13 utenom Nortura (figuren inkluderer ikke fjørfeslakterier).

Figur 2.20

Oversikt over slakterier i Norge 1990, ekskl. fjørfeslakterier og slakterier med mindre årsvolum enn 1 000 tonn

Figur 2.21 viser strukturen på slakteriledet i 2008, med totalt 29 slakterier. Kartene viser at omlegging og effektivisering i bransjen har ført til betydelige strukturendringer i perioden. Størst reduksjonen har det vært på Nord- Vestlandet, Østlandet og i Sør- og Nord-Trøndelag. Noen nye har blitt etablert, men totalt var det en nettonedgang på 37 prosent, eller 17 slakterier. Nortura har hatt en netto-reduksjon på 14 slakterier i perioden, mens andre aktører avviklet totalt 3 slakterier. Fra 1990–2006 har det samtidig vært en økning i produksjonsverdien på 71 prosent.

Figur 2.21

Oversikt over slakterier i Norge 2008, ekskl. fjørfeslakterier og slakterier med mindre årsvolum enn 1 000 tonn

2.12.2 Økonomiske utfordringer i kjøttindustrien

Ved vurdering av økonomien i en bransje er det ulike indikatorer som brukes for å si noe om nivå og utvikling. Driftsmarginen er et forholdstall for økonomien i driften og er egnet til å sammenligne bransjer med ulike absoluttstørrelser. I tabell 2.10 har vi forklart begrepene driftsresultat og driftsmargin nærmere.²²

²² Det er også andre økonomiske indikatorer som kan brukes som for eksempel rentabilitet, dvs. i hvilken grad total kapitalinnsatsen eller egenkapitalinnsatsen er i stand til å forrente seg gjennom det økonomiske overskuddet driften genererer, men dette er ikke gjort her.

Tabell 2.9

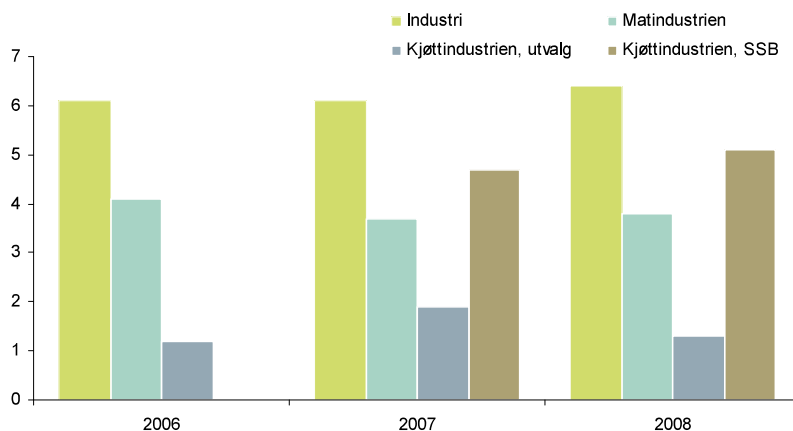
Økonomiske indikatorer for industriselskaper

Indikator	Forklaring
Driftsresultat (EBIT)	Driftsinntekter minus driftskostnader
Driftsmargin	Driftsresultat i prosent av driftsinntekter

Figur 2.22 viser driftsmarginer i norsk industri totalt, matindustrien og kjøttindustrien. Kjøttindustrien er inndelt i driftsmargin for et utvalg bedrifter²³ og aksjeselskap i kjøttindustrien (SSB-tall).²⁴ *Kjøttindustrien, SSB* er basert på SSB sin regnskapsstatistikk, med regnskapstall for aksjeselskaper i kjøttindustrien.²⁵ Det inkluderer alle foretak som er registrert under bearbeiding og konservering av kjøtt, bearbeiding av fjørfekjøtt og produksjon av kjøtt og fjørfeverar, men ikke samvirkeselskap. *Kjøttindustrien, utvalg* er basert på egne beregninger av driftsmargin for 14 av de største kjøttbedriftene, og inkluderer samvirkeselskapet Nortura.

Figur 2.22

Utvikling i driftsmarginer i industri, matindustri og kjøttindustri, prosent, 2006-2008

Driftsmarginen i kjøttindustrien (kun aksjeselskaper) lå høyere enn i matindustrien totalt i årene 2007 og 2008, mens driftsmarginen for vårt utvalg (se note 23) viser at driftsmarginen for kjøttbedriftene (inkludert samvirkeforetak) er lavere. Det er likevel store forskjeller mellom de ulike aksjeselskapene.

²³ Nortura, SpisGrilstad, Fatland, Furuseth, Nordfjord Kjøtt, Finsbråthen, Prima Jæren, Cardinal Foods, Matbørsen, Leiv Vidar, Aron Mat, Alf Strøm Larsen, Helle Slakteri og Jens Eide.

²⁴ SSB (2010). Industristatistikk 2008. Datafil mottatt av Skirstad 24.03.10. og NHO Mat og Bio v/Andre Monsrud pers.med.

²⁵ SSB sine tall kommer fra NACE kode 10.1.

Flere av de store selskapene har lav eller negativ driftsmargin, mens enkelte større selskaper har en driftsmargin som ligger på høyde med og over matindustrien generelt. Forskjellen i driftsmargin for de to utvalgene kan indikere at det er bedre økonomi i mange av foretakene som relativt sett driver mindre med slaktning og skjæring, og mer med foredling.

Nortura er den største aktøren i norsk kjøttindustri. Samtidig er Nortura blant aktørene med størst økonomiske utfordringer de siste årene. Norturas driftsmargin i 2006, 2007 og 2008 var hhv. 0,9 prosent, 1,2 prosent og 1,0 prosent. Ved sammenligning av økonomiske indikatorer på tvers av selskapsform minner vi om at samvirkeselskapene ikke har et mål om høyest mulig avkastning på innsatt kapital, men størst mulig medlemsnytte for eierne inkludert høyest mulig utbetalingspris til produsent. For å bygge opp kapital for å kunne utføre nødvendige investeringer må likevel samvirkeselskapene drive med tanke på et visst overskudd da dette frem til i dag har vært jordbrukssamvirkenes eneste mulighet til å bygge opp egenkapital. I dag har flere av de store samvirkeselskapene forslag til ulike former for individualisert egenkapital i kombinasjon med felleskapitalen ute til diskusjon i organisasjonen.

I kjøttmarkedet kan det se ut til at kampen om kjøttleveransene fra bonden har hardnet til de senere årene. Dette innebærer at det ikke er lett for aktørene å senke råvarepris til produsent. Dette, sammen med harde forhandlinger om prisuttak med detaljistledet, begrenser aktørenes mulighetstrøm for å bygge opp egenkapital.

Case: Utfordringer for Nortura

I 2009 måtte Nortura øke omleggingstakten for å få ned kostnadene. Om lag 1 000 medarbeidere ble satt i omstilling, og det ble besluttet å legge ned tre slakterier og en foredlingsbedrift. Bakgrunnen for dette er en fortsatt overkapasitet i kjøttbransjen. Det er flere produksjonslinjer som ikke utnyttes fullt ut, og i den langsiktige strategien for å bedre konkurransekraften legger Nortura vekt på behovet for omstillinger og investeringer. Den gjennomsnittlige alderen på Norturas bygninger er om lag 30 år, noe som indikerer betydelige investeringsbehov enten ved rehabiliteringer eller saneringer og nybygg. For å klare å gjennomføre omstillingene må egenkapitalen økes.

Fram til for få år siden var det mulig å endre industristrukturen i Norge med få investeringer i bygningsmasse. Det var ledig anleggskapasitet slik at produksjonen fra nedlagte anlegg kunne overtas av andre anlegg. Dette har til dels endret seg, samt at kravet om maksimalt åtte timers innfrakt nødvendiggjorde eksempelvis nybygging i Bjerka og Malvik. I den grad det må gjøres nye betydelige strukturgrep på slakterisiden, vil dette kreve betydelige investeringer i nye anlegg. En medvirkende årsak til behovet for ny bygningsmasse er også automatiseringsbehov og krav til god vareflyt.

For Nortura er det fem hoveddrivere når det gjelder investeringsbehovet i kjøttbransjen fremover; industristrukturelle forhold, alder på anleggene, teknologisk utvikling, marked og krav til mattrygghet. Det er hele tiden avveininger mellom nytte og kostnader ved investeringer eksempelvis ved å vurdere kostnader knyttet til arbeidskraft opp mot kostnader ved automatisering, eller energiprisen versus kostnader ved å ta i bruk mer energieffektiv teknologi. I tillegg er det utfordringer knyttet til forbrukertrender og myndighetspålagte krav til produksjonsmessige forhold, samt til god vareflyt. I budsjettet for 2010 har Nortura lagt opp til et investe-

ringsnivå på 580 mill. kroner. I et lengre perspektiv vil Nortura trolig måtte opprettholde et investeringsnivå i størrelsesorden 800 mill. kroner til en mrd. kroner pr. år.

2.12.3 Et blick på nordisk kjøttindustri²⁶

Struktur og omstilling

Bransjestrukturen i de nordiske landene har endret seg mye de siste 10–15 årene. Utviklingen har vært preget av fusjonering av foretak og oppkjøp. Våre naboland har i mye større grad enn Norge gjennomgått en internasjonalisering av sin kjøttindustri. Dette skyldes blant annet ulik landbrukspolitikk i disse landene, for eksempel har Norge i motsetning til Sverige, vært opptatt av å opprettholde et aktivt landbruk i hele landet. En annen grunn er EU og de nordiske landenes inntreden i EUs indre marked med mindre nasjonal beskyttelse, men også deregulering i den svenske landbrukspolitikken hadde stor betydning for utviklingen i kjøttsektoren der. Finske kjøttaktører har nå store markedsandeler både i hjemlandet, i Sverige og andre land. Danmark har en kjøttindustri som i svært stor grad driver produksjon for eksport, der om lag 90 prosent av produksjonen går til utlandet.

- Sverige

De to største aktørene på det svenske kjøttmarkedet er i dag Atria og HK Scan som begge er finskeide foretak. Disse foretakene har en samlet markedsandel på om lag 50 prosent. Innen markedet for storfe, svin og sau/lam er det HK Scan som er den absolutt dominerende aktøren, mens Kronfågel Holding er størst i fjørfemarkedet.

Fra å være en bransje bestående av mange små og mellomstore nasjonale bedrifter, er industrien i økende grad blitt konsentrert, og består i dag av noen få store og mellomstore bedrifter med først og fremst utenlandsk eierskap. Ifølge Livsmedelsverket var det i Sverige 190 bedrifter som var godkjent for slaktning/skjæring og videreforedling i 2006. Det var da 25 slakterier i Sverige.

Tidligere var den svenske kjøttindustrien delt i to hovedgrupperinger: kjøtt-samvirket, som ble eid av bøndene, og den ikke-samvirkeorganiserte kjøttindustrien organisert i Köttbranschens Riksförbund. Med HK Scan sitt oppkjøp av Swedish Meats og Danish Crown sitt oppkjøp av KLS Livsmedel er det i dag lite igjen av den opprinnelige samvirkeorganiseringen i den svenske kjøttindustrien. I stedet er kjøtt-samvirket primært eier gjennom det finske selskapet HK Scan.

Dereguleringen i den svenske landbrukspolitikken som begynte på slutten av 1980-tallet var starten på en omfattende strukturomveltning innen svensk kjøttindustri, der sysselsettingen gikk mye ned. Sveriges inntreden i EU førte til at kjøttindustrien møtte sterk konkurranse fra importerte kjøttprodukter fra andre EU-land, noe som innebar en videre reduksjon i sysselsettingen. Over 50 prosent av forbruket av storfekjøtt i Sverige er i dag importert vare.

²⁶ Hvis ikke annet er nevnt bygger dette kapitlet på Kjuus et al (2008). *Perspektiver for en norsk kjøttindustri: Sammenligning av struktur i Norden*. NILF-notat 2008-22.

- Finland

Som i Norge, var den finske kjøttbransjen beskyttet fram til begynnelsen av 1990-tallet, der konkurransen var liten og importen og eksporten lisensiert. Staten garanterte prisen på eksporten, og hele jordbruksproduksjonen var kontrollert. Myndighetene regulerte også produksjonsmengden. Prisnivået for kjøtt og kjøttvarer var dermed betydelig over nivået i EU-landene. I forbindelse med Finlands inntreden i EU, og dels i forkant av denne, skjedde det imidlertid en omfattende omstrukturering av den finske kjøttindustrien for å møte konkurransen fra EUs kjøttindustri. Senere har det skjedd en betydelig teknologitviking og effektivisering i den finske kjøttindustrien, i tillegg har industrien de senere årene blitt mer internasjonal.

I Finland er fjørfebransjen i stor grad integrert i kjøttbransjen ellers, og fire av de store kjøttforetakene har både produksjon av svin-, storfe- og fjørfekjøtt.

Atria er den største aktøren innen storfeslakt, mens innenfor svine- og fjørfeslakt er HK Scan større enn Atria. Aktører utenom Atria og HK Scan har en relativt liten markedsandel på slakteleddet. Spesielt gjelder dette for fjørfeslaktingen. De fleste av aktørene i den finske kjøttindustrien både slakter, skjærer og videreforder kjøtt, og det er kun noen få spesialiserte slakterier som selger slakt til andre industriaktører. Innen videreforedling av kjøtt er det imidlertid langt flere aktører enn i slakteleddet.

I Finland har Atria fem produksjonsanlegg hvorav det på fire anlegg både slaktes, skjæres og videreføres svin, storfe og fjørfe som leveres til finsk industri samt storhusholdnings- og dagligvaremarkedet. *HK Scan* (tidl. *HK Ruokatalo*) er den nest største aktøren innen finsk kjøttbransje. I Finland har man bare ett rent samvirkeorganisert slakteriforetak, Järvi-Suomen Portti. Både Atria og *HK Ruokatalo* er imidlertid delvis samvirkeide, ved at samvirkeorganisasjoner har over 80 prosent aksjemajoritet i begge de børsnoterte selskapene.

- Danmark

Den danske kjøttindustrien domineres av Danish Crown, som ikke bare er den største aktøren i Danmark, men også en av de største aktørene innenfor europeisk kjøttindustri. I den danske kjøttindustrien finner man noen få mellomstore kjøttindustribedrifter i tillegg til Danish Crown, men både markedet for storfe, svin og sau/lam og fjørfemarkedet preges av at det er noen få store aktører som dominerer markedene. I tillegg finnes det imidlertid en rekke mindre kjøttbedrifter. Den danske svinekjøttproduksjonen er dominerende i dansk kjøttindustri, men det produseres også relativt store mengder storfe- og fjørfekjøtt. Det danske fjørfemarkedet domineres i dag av to store aktører, Rose Poultry og Lantmännen Kronfågel Holding. Danpo/Kronfågel er størst i fjørfemarkedet. I 2005 sto disse for om lag 96 prosent av all slakt av kylling i Danmark.

Den største strukturendringen i det danske kjøttmarkedet skjedde med Danish Crown sin fusjon med Steff-Houlberg i 2002. Internt har Danish Crown vært gjennom en betydelig strukturrasjonalisering de siste årene, og bare i 2005 la de ned fire svineslakterier som ble erstattet av et nytt moderne slakteri i Horsens.

Nordisk sammenligning

Tabell 2.11 viser hvordan utviklingen har vært for antall sysselsatte, bedrifter og produksjonsverdi i hvert av de nordiske landene. Alle våre naboland har en kjøttindustri som er mer utsatt for internasjonal konkurranse, og i Norden er det kun Nortura som er den største nasjonale aktøren som nesten utelukkende omsetter på det innenlandske markedet. Norge er det eneste landet som har hatt en økning i antall sysselsatte i kjøttindustrien i perioden. Både matindustrien og kjøttindustrien i Norge har gjennomgått svakere rasjonalisering enn våre naboland. Dette vises også for utviklingen i antall bedrifter og produksjonsverdi, der Norge har hatt en klart mer stabil utvikling, både i mat- og kjøttindustrien. Sett i sammenheng med hvordan kjøttindustrien har endret seg de siste årene for de andre nordiske landene, kan dette brukes som en indikator på utfordringer som vil følge med en situasjon med økt internasjonalisering og rasjonalisering.

Tabell 2.10

Endring i antall sysselsatte, bedrifter og produksjonsverdi i kjøttindustrien og matindustrien i perioden 1995–2006 (prosent)

	Norge	Sverige	Danmark	Finland**
Sysselsatte				
Matindustrien	-4,9	-11,0	-20,2	-10,0
Kjøttindustrien	12,1	-19,8	-24,1	-11,4
Bedrifter				
Matindustrien	17,9	11,7	-26,5	-5,4
Kjøttindustrien	7,0	2,5	-35,8	5,9
Produksjonsverdi				
Matindustrien	54,7	14,7*	32,3	16,7***
Kjøttindustrien	62,3	24,3*	5,9	44,0***

*) Gjelder for perioden 2000-2006

**) Tall for Finland gjelder for perioden 1999-2004

***) Gjelder utvikling i *omsetning*, ikke produksjonsverdi

Under følger en tabell som viser forskjellen i bearbeidingsverdien mellom de nordiske landene. Danmark skiller seg mye fra de andre nordiske landene når det gjelder bearbeidingsverdi per sysselsatt, men ligger under Finland når det gjelder totalverdien. Det indikerer at dansk kjøttindustri er vesentlig mer effektiv på bearbeidingsleddet.

Tabell 2.11

Bearbeidingsverdi i kjøttindustrien, i de nordiske landene, 2006. Millioner

	Norge NOK	Sverige SEK	Danmark* DKK	Finland**
Bearbeidingsverdi totalt	4 549	5 730	13 108	4 079
Bearbeidingsverdi per sysselsatt	373	465	759	408

* Tilnærmet bearbeidingsverdi (omsetning fratrukket varekjøp). Verdien er ikke regnet netto for tjenestekjøp og justeringer i varelager

** Tall for 2004. Beregnet ut fra verdi i EUR, med antatt kurs på 8 NOK = 1 EUR.

Kilde: NILF

Utenfor Norge er kjøttindustrien i økende grad i ferd med å bli globalisert, og kan neppe lenger overleve ved kun å konsentrere seg om det nasjonale markedet og dagens brede vareutvalg. I Europa vokser kjøttforbruket sakte og har i enkelte markeder møtt et metningspunkt. Bedriftene er derfor avhengige av å finne nye markeder for å få omsetning for sine produkter. På samme måte som den norske kjøttindustrien står overfor en rekke ulemper i forhold til aktører i det europeiske markedet, står europeiske aktører overfor en rekke ulemper i forhold til store kjøttproduserende land som for eksempel Brasil, Thailand og USA, som har betydelig lavere produksjonskostnader. EU har imidlertid også et importvern som gir preferanser for egne varer.

2.12.4 Rammebetingelser og konkurransekraft²⁷

Norsk landbrukspolitik setter rammer for tilstanden og utviklingsmulighetene innen norsk kjøttproduksjon og kjøttindustri. Kjøttsektoren vurderes å ha et generelt godt importvern, og da særlig råvarene. Presset merkes fortrinnsvis litt lenger ut i verdikjeden, for mer bearbeidede varer, men også de edlere delene av dyret. Det er viktig at tollvernet gir god beskyttelse både for råvare og bearbeidet vare. Vi er i dag så godt som selvforsynte på kylling og svin, og har en selvforsyningsgrad på 90–95 prosent for lam og storfe. Importen består i hovedsak av import i henhold til kvoter og innrømmelser som gir tollfri adgang til det norske markedet eller til sterkt reduserte tollsatser. Annen import blir initiert av markedsregulator og SLF når det er underskudd i det norske markedet. I tillegg kommer grensehandel med kjøtt, som i dag er tilnærmet like stor som de samlede importkvotene.

Utover selve tollvernet og prisforskjeller bidrar også dyrehelse til at import ikke aktualiseres. Særlig relevant er dette for kylling der Norge er i en positiv særstilling. Likevel vil økende import og grensehandel kunne bidra til å presse marginene i kjøttsektoren. En god håndhevelse og forvaltning av importvernet er derfor en forutsetning for økonomien i næringen.

²⁷ Store deler av dette kapitlet bygger på presentasjonen «Norsk kjøttindustri konkurransekraft: utfordringer, muligheter og endringsvilje i linjene» holdt av Ivar Pettersen på KIFFs næringspolitiske seminar 19.10.07.

Andre rammebetingelser er også med på å påvirke kjøttindustriens konkurransekraft. Kjøttindustriens konkurranseevne mot utlandet er sammensatt av flere komponenter, og her er lønnskostnader, offentlige avgifter og andre innsatsfaktorer viktige elementer. Som vi har vist tidligere må norsk kjøttindustri, sammenlignet med våre naboland, forholde seg til høyere lønnskostnader, råvarepriser og priser på andre innsatsfaktorer. Dette gir norske kjøttindustribedrifter en langvarig konkurranseulemp. Norsk kjøttsektor har også et høyere avgiftsnivå enn våre handelspartnere, og i en situasjon der norsk kjøttbransje blir utsatt for internasjonal konkurranse vil det høye avgiftsnivået i Norge kunne være konkurransevridende for norsk kjøttindustri.

Noen av de konkurransehennende rammebetingelsene, som det høye kostnadsnivået i Norge, er forhold som skyldes generelle økonomiske forhold i Norge og som verken politikk eller kjøttindustrien selv har vesentlig mulighet til å påvirke. Andre forhold, som landbrukspolitikken og det høye avgiftsnivået, er rammer som i stor grad er satt av norske myndigheter, og som dermed også kan påvirkes.

Kjøttindustrien er en råvareintensiv industri der prisen på råvaren har mest å si for produktprisen og dermed for konkurranseevnen. WTO-tollen og RÅK-ordningene for kjøttvarer er derfor en forutsetning for konkurransekraft på grunn av at råvareprisene på kjøtt er betydelig høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. For enkelte ledd i kjøttindustrien kan råvarekostnaden utgjøre i størrelsesorden 80 prosent. I samlet råvarekostnad ligger da også utgifter til matsikkerhet (avgifter og gebyrer) og innfraktkostnader.

Ser vi på råvareprisen på kjøtt i Norge i forhold til forbrukerpriser på ulike kjøttprodukter utgjorde denne i gjennomsnitt vel 24 prosent av netto forbrukerpris høsten 2004.²⁸ Slaktingen utgjorde vel 5 prosent, skjæring ca. 16 prosent og foredling vel 34 prosent. Handelens gjennomsnittlige bruttomargin utgjorde ca. 17 prosent mens ca. 4 prosent var uforklart margin og omsetningsavgift. Bruttomarginene kan være en viss indikasjon på effekt ut til forbruker av effektiviserings- og rasjonaliserings tiltak i ulike deler av kjeden. Fordeling av bruttomarginer mellom de ulike nivåene i verdikjeden for kjøtt vil variere fra produkt til produkt blant annet avhengig av foredlingsgrad.

Basert på ulike arbeider i NILF knyttet til norsk kjøttindustriens konkurransekraft, kan vi ikke se bort fra at det ligger en kostnadsulemp som følge av bl.a. høyere lønnsnivå i industrien som kan tilsvare fra 3–4 kroner til 10–15 kroner per kilo helt slakt (Pettersen, 2007). Dette avhenger selvsagt av hvilke land vi sammenligner oss med og hvilke produkter og prosesser som medregnes. Lønnskostnadene utgjorde 13 prosent av produksjonsverdien i 2007. Lønnskostnadenes andel varierer selvsagt mellom bransjer i matindustrien og ikke minst mellom ulike produksjons- og foredlingsprosesser. Med høye lønnskostnader vil Norge kunne spare relativt mer på å ta i bruk ny teknologi i forhold til land med lave lønnsnivåer slik som i Polen og Baltikum. Danmark og Sverige har flyttet ut deler av bearbeidingen av kjøtt til Polen og Baltikum. Isolert sett kan derfor et mer begrenset varespekter, automatisering, spesialisering og økt grad av arbeidsdeling være måter å møte utfordringene på for norsk kjøttindustri.

²⁸ Bergset et al (2008). *Marginer i egg- og kjøttsektoren - utvikling i priser fra bonde til butikk*. NILF notat 2008–20.

Norsk kjøttindustri er egnet til å påvirke sin konkurransevne, synes i stor grad å ligge i mer effektiv anleggsstruktur, optimalisering av investeringsbeslutninger og utnyttelse av kompetanse i markedsføring, teknologitilpasning og merkevarebygging. Mer vanskelige avveininger kan dreie seg om foredling hjemme/ute.

Rasjonalisering og skalafordeler

Når det gjelder potensialet for norsk kjøttindustri konkurransekraft knyttet til økte skalafordeler, er ikke økt antall skift alltid fornuftig ved mer manuelle foredlingsprosesser (skifttillegg). For mer automatiserte linjer derimot vil økt antall skift være lønnsomt pga. bedre utnyttelse av kapitalen, reduserte vedlikeholdskostnader, energikostnader og lignende. Det synes klart at videre rasjonalisering i anleggsstrukturen innen for eksempel Nortura er mulig og nødvendig. For aktører med bare noen få anlegg vil det imidlertid være begrenset rom for intern rasjonalisering. Dette vil i så fall måtte skje på tvers av eksisterende eierstruktur, gjennom oppkjøp, nye eierkonstellasjoner (som f.eks Spis Grilstad) eller gjennom økt grad av samarbeid om enkeltprosesser som for eksempel slakting og skjæring. Også for Nortura vil økt samarbeid med konkurrerende kjøttindustribedrifter kunne bli nødvendig for å øke potensialet for stordriftsfordeler. Blant annet kan reglene for transport av levende dyr fremtvinge mer av slikt samarbeid. Eksempler på dette kan være Nortura sin leieslakting for Grilstad i Malvik, Horns slakteri sin leieslakting for Nortura i Troms og det felleseide fjørfeslakteriet på Jæren, der Nortura og Jærkylling samarbeider om slakt av fjørfekjøtt.

Stimulering til økt innovasjon og FoU

I tillegg til næringens egen satsning på dette feltet, er det også viktig hvilke føringer og retning offentlige myndigheter har på området (jf. kap. 4.5).

Norsk kjøttindustri og hele verdikjedens evne til FoU, innovasjon og produktutvikling vil være helt avgjørende for å sikre konkurransekraft. Norge er og vil fortsette å være et høykostland hvor innovasjon er viktig. Den satsingen som ligger i markedsføring og produktutvikling er ikke lett synlig i oversikten over strukturendringene, men det er neppe tvil om at det også er viktig å tilføre produktene en høyere verdi for å kunne konkurrere effektivt.

Innovasjon, produktutvikling og merkevarebygging er for eksempel Orkla Brands sine «grunnsteiner» og det de hovedsakelig bygger sin konkurransekraft på. Innovasjon og produktutvikling er følge Orkla Brands avgjørende for å holde på eller utvikle markedsandelene. (for Stabburet kommer over 30 prosent av omsetningen fra innovasjoner/produkter som er mindre enn 3 år gamle). Det meste av Orkla Brands sine FoU aktiviteter er knyttet til produktutvikling og liten grad grunnforskning.

Norsk industri har klart å bevare sterke merkevarer og handelen har fortsatt en relativt lav andel egne merkevarer (EMV), selv om andelen er i betydelig vekst.

Økt samarbeid i verdikjeden

Det er grunn til å tro at det i Norge ligger et potensial for kostnadsreduksjoner i et tettere samarbeid mellom de ulike ledd i verdikjeden. Det ser ut til å være relativt store forskjeller i fordelingen av bruttomarginer mellom ulike nivåer i kjeden også for relativt like produkter. For eksempel har distribusjonskostnader og logistikk stor

betydning for de samlede kostnadene og her kan økt samarbeid gjennom hele verdikjeden gi betydelige innsparingsmuligheter.

Potensiale for småskala og spesialproduksjon

Ser vi for eksempel på utviklingen i Sverige der antall kjøttindustribedrifter faktisk har økt de siste 10–15 årene, er det et stort potensiale for mindre bedrifter som finner lokale markeder, lager spesialprodukter eller finner andre nisjer for sin virksomhet. En underskog av mindre kjøttindustribedrifter vil dermed også kunne ha en fremtid i Norge.

FOTO: © NORTURA BILDEBANK

2.13 Utenlandske direkte investeringer

Direkte investeringer er investeringer der en investor har til hensikt å etablere en varig økonomisk forbindelse, og å utøve effektiv innflytelse på virksomheten i investeringsobjektet i et annet land. I praksis brukes 10 % eierandel som grense for å skille mellom direkteinvestering og porteføljeinvestering. Utenlands eierskap i norsk matindustri gjelder kun for aksjeselskap

I 2007 utgjorde de totale utenlandske direkte investeringer i Norge 657,9 mrd. kroner, en økning på 9,8 prosent fra året før. I industrien utgjorde utenlandske direkte investeringer 143,6 mrd. kroner i 2007. Matindustriens utenlandske direkte investeringer utgjorde 7,6 mrd. kroner i 2007, en nedgang på 3,8 prosent fra året før. Av investeringene i matindustrien kan 77,9 prosent tilskrives egenkapital, mens denne andelen ligger på 48,9 prosent i industrien totalt.

Tabell 2.12 gir en oversikt over utenlandske direkte investeringer i Norge totalt, i industrien og i matindustrien i perioden 1989 til 2007.²⁹

Tabell 2.12

Utenlandske direkte investeringer i Norge, 1989–2007 (i mrd. kroner)

	1989	2000	2004	2005	2006	2007
TOTALT	64,1	267,8	479,5	516,7	599,0	657,9
– %-andel egenkapital	64,6	70,9	64,8	63,6	63,5	63,4
– %-andel netto lånefordringer	35,4	29,1	35,2	36,4	36,5	36,6
I INDUSTRIEN	6,8	58,0	130,3	137,9	145,9	143,6
– %-andel egenkapital	62,2	71,7	53,9	50,4	47,0	48,9
– %-andel netto lånefordringer	37,8	28,3	46,1	49,6	53,0	51,1
I MATINDUSTRIEN	0,3	6,9	10,2	11,5	7,9	7,6
– %-andel egenkapital	64,7	57,8	78,6	82,8	82,0	77,9
– %-andel netto lånefordringer	35,3	42,2	21,4	17,2	18,0	22,1

Investorer fra EU-land sto for til sammen 62 prosent eller 405,9 mrd. kroner av de direkte investeringene i 2007, som er en økning på 2,3 prosent fra året før. Innad i EU var de største investorlandene i 2007 Sverige og Danmark. Investorer i USA stod samme år for 122 mrd. kroner eller 18,5 prosent av de totale direkte investeringene i Norge. De største utenlandske investeringene i 2007 var innen utvinning av råolje og naturgass som utgjorde 28 prosent av de totale utenlandske investeringene.

²⁹ SSB (2009). *Direkte investeringer i Norge. 1998-2007*. URL: <http://193.160.165.34/di/tab-2009-05-20-02.html>, 22.03.10 og SSB (2009). *Direkte investeringer i Norge. Tabell 06601*, 22.03.10.

2.14 Status og utvikling i EUs matindustri

Matindustrien er den største industrisektoren i EU målt ut i fra omsetning, verdiskaping og sysselsetting, og har derfor en sentral rolle i EUs økonomi. Videre er matindustrien den nest største industrisektoren målt i antall bedrifter, der kun metallindustrien er større. Frankrike, Tyskland, Italia, Storbritannia og Spania er de største matvareprodusentene i EU, men også de østeuropeiske markedene er i vekst.³⁰

2.14.1 Trender og utvikling

Matindustrien er en pilar i EUs økonomi, og er i mange land en av de tre største industrisektorene. Samlet sett bidrar matindustrien med 13,4 prosent av industriens totale omsetning, 11,5 prosent av verdiskapingen, 13,5 prosent av sysselsettingen og 13,3 prosent av bedriftene.

Siden 2000 har utviklingen i matindustrien hatt en tilnærmet lik utvikling som EUs øvrige industri; I omsetning, er utviklingen i gjennomsnitt lik som i øvrig industri med en samlet vekst på ca. 30 prosent. Sysselsettingen har gått noe mindre ned enn i øvrig industri i løpet av samme periode (-2,8 % mot -7,1 %). Antall bedrifter har hatt en liten, men negativ trend over hele perioden, men de senere årene har antall bedrifter holdt seg stabilt. EUs matindustri består av noen få store multinasjonale selskaper, og en rekke små og mellomstore matindustribedrifter (definert som bedrifter med under 250 ansatte). Matindustrien er fragmentert og små- og mellomstore bedrifter står for 59,3 prosent av sysselsettingen, 48,5 prosent av total omsetning og 45,3 prosent av total verdiskaping. De store selskapene konkurrerer på det internasjonale markedet med globale merkevarer og et stort produktspekter, mens de små matindustribedriftene er konsentrert om regionale og nasjonale markeder og produserer lokale merkevarer og spesialiteter.

På bransjenivå, er bransjen for «andre næringsmidler» den største bransjen, med 27 prosent av total omsetning og 43 prosent av de sysselsatte. Dette er en heterogen

FAKTA OM EUs MATINDUSTRI:

- Største industrisektor i EU, med en omsetning på **913 mrd. EUR**.
- Sysselsetter ca. **4,3 mill. mennesker**
- Fragmentert industri, med **308 000 bedrifter**
- Kjøper og bearbeider **70 % av EUs landbruksproduksjon**
- Eksporterer for ca. **54,7 mrd. EUR** til tredjeland og bidrar til en positiv handelsbalanse på **2,0 mrd. EUR**
- En av verdens største eksportører av mat, med **19,8 % av det globale eksportmarkedet**
- EUs forbrukere bruker ca. **12,6 % av husholdningsinntektene** sine på mat og andelen er nedadgående. Det er imidlertid store variasjoner internt i EU.

³⁰ Hvis ikke annet er nevnt bygger dette kapitlet på CIAA (2009). *Data and Trends of the European food and drink industry 2008*. URL: <http://www.ciaa.be/documents/brochures/DataTrends 2008.pdf>, 11.03.09.

bransje som produserer alt fra bakervarer, sjokolade til pasta og barnemat. Kjøtt og meieri er også to sentrale bransjer, og disse står for hhv. 21 og 14 prosent av total omsetning og 22 og 9 prosent av total sysselsetting.

Omsetning

Matindustrien i EU hadde i 2007 en samlet omsetning på om lag 913 mrd. EUR, dvs. 13,4 prosent av industriens totale omsetning. Som i Norge utgjør matindustrien i Danmark, Hellas, Slovakia og Slovenia over 20 prosent av landets industriomsetning, mens andelen i Sverige er på ca. 8 prosent. Figur 2.23 gir en oversikt over utviklingen i matindustriens samlede omsetning fra 2002 til 2007. Over hele perioden hadde matindustrien i EU en omsetningsvekst, både i EU-25 og i EU-27 etter 2005. I 2007 økte omsetningen med 4,9 prosent i forhold til året før.

Figur 2.23

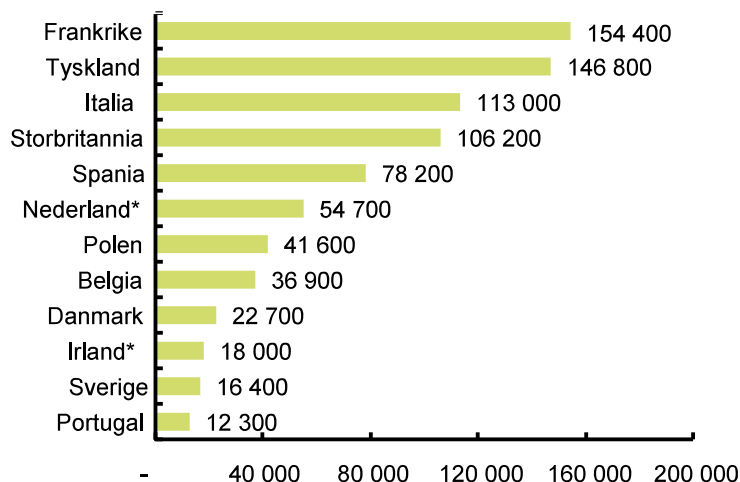
Utvikling i omsetning i EUs matindustri, 2002–2007 (i mill. EUR)

Sett ut i fra omsetning er det Frankrike, Tyskland, Italia og Storbritannia som er de største produsentene av mat- og drikkevarer i EU jf. Figur 2.24. Disse står for til sammen 57 prosent av EUs totale produksjon av mat- og drikkevarer. Kypros, Estland og Luxemburg er de landene med lavest omsetning, med omlag 1 mrd. EUR hver i omsetning. Danmark, Sverige og Finland hadde hhv. 22,7, 16,4 og 9,6 mrd. EUR i omsetning i 2007. Alle EU-landene opplevde en omsetningsvekst i 2007, med unntak av Storbritannia hvor omsetningen gikk ned med 0,6 prosent. Størst var omsetningsveksten i Romania (20,2 %), Latvia (12,5 %) og Belgia (11,1 %).

Figur 2.24

Omsetning (i mill. EUR) i EUs matindustri, 12 største landene, 2007

Handel med mat- og drikkevarer

EU er nettoeksportør av mat- og drikkevarer, med en positiv handelsbalanse på 2,0 mrd. EUR i 2007. Samlet sett har handelsoverskuddet blitt redusert med 74 prosent fra 2000 til 2007. Spesielt ble handelsoverskuddet redusert i 2007, der den totale nedgangen på 46 prosent fra året før skyldes en klart større økning i importen (9 %) enn i eksporten (5 %).

Tabell 2.12 gir en oversikt over EUs største handelspartnere i 2007. USA er EUs viktigste handelspartner, og i 2007 eksporterte EU mat- og drikkevarer til USA for 11,2 mrd. EUR, dvs. 21 prosent av den totale eksporten. Andre viktige eksportmarkeder er Russland, Sveits, Japan og Kina. Import fra Brasil og Argentina utgjør til sammen 20 prosent av total matimport i EU. Norges handelsforbindelser med EU økte i 2007, både når det gjaldt eksport og import (jf. kap. 4.2).

Tabell 2.13

EUs største handelspartnere (i mill. EUR) i 2007 og prosentvis endring i handelen fra 2006 til 2007

Land	EKSPORT		Land	IMPORT	
	I mill. EUR	Endring i prosent, 06/07		I mill. EUR	Endring i prosent, 06/07
USA	11 251	-3	Brasil	5 945	13,4
Russland	5 530	11,9	Argentina	4 828	10,9
Sveits	3 555	6,5	Kina	3 201	17,5
Japan	3 251	-5,9	USA	3 122	-2,1
Canada	1 888	2,6	Sveits	2 364	18,7
Norge	1 831	12,1	Thailand	1 917	18,6
Australia	1 287	9	Tyrkia	1 732	1
Kina	1 245	28,4	Indonesia	1 666	14,7
Saudi Arabia	1 193	8,4	New Zealand	1 609	0,6
Sør-Korea	1 118	4	Norge	1 567	6,2

2.14.2 Konkurranssevne og bærekraftig verdikjede

2008 og 2009 har vært to utfordrende år for EUs matindustri; konkurranssevne, bærekraftig verdikjede og svingninger i råvarepriser har vært tema som har preget matindustrien de to siste årene.

Agenda for styrket konkurranssevne

I de senere årene har matindustriens konkurranssevne og posisjon blitt svekket og matindustrien opplever nå å stå overfor nye utfordringer og krav. I 2008 ble det derfor gjennomført en utredning for å vurdere matindustriens konkurranssevne som viste;³¹

- Lav produktionsvekst: mens produktionsverdien i EU økte med 15 prosent fra 2001–2007, økte den med hhv. 68 og 178 prosent i Brasil og Kina.,
- Positiv, men svak vekst i arbeidskraftsproduktiviteten: EU hadde en positiv vekst på 7 prosent i 2007, men i Brasil og Kina økte den mer (hhv. 9 % og 12 % vekst).
- Stabil vekst i verdiskaping: De senere årene har verdiskapingsveksten stabilisert seg (+ 2 % i 2007), mens den øker betraktelig i Kina og Brasil (hhv. 22 og 14 prosent i 2007).

³¹ European Commission (2009). *Report on the Competitiveness of the European Agro-Food industry. High Level Group on the Competitiveness of the Agro-Food Industry. HLG.007*. 17. March 2009. European Commission, Enterprise and Industry Directorate General, Food industry Unit.

- Svekket handelsbalanse: Handelsbalansen med mat og drikkevarer ble redusert med 46 % i 2007 som følge av at importen økt mer enn eksporten (9 % mot 5 %).
- Redusert markedsandel i det globale matmarkedet: Fra 25 % i 1998 til 20 % til 2007.
- Endret maktrelasjoner i verdikjeden: EUs dagligvarehandel har i økende grad blitt konsentrert og i de fleste EU-land har de tre største kjedene en markedsandel på over 40 prosent. Til sammenligning består 99 prosent av matindustrien av små- og mellomstore bedrifter.

På bakgrunn av matindustriens konkurransesituasjon formulerte en høynivågruppe (High Level Group on the Competitiveness of the Agro-Food Industry 2008-2009) flere sektor-spesifikke anbefalinger og utarbeidet en oppfølgingsplan for å styrke matindustriens konkurransevne. Anbefalingene dekker en bred sammenfatning av virkemidler på mange områder, der vi kort vil omtale noen sentrale oppfølgingspunkter og tema nedenfor.

Prissvingninger og effekter på verdikjeden

I løpet av de senere årene, har det vært betydelige prissvingninger i verdikjeden for mat. Fra midten av 2007 til midten av 2008, økte prisene på matvarer kraftig, noe som førte til økte forbrukerpriser og økt inflasjon. Siden da har prisene for mange matvarer kommet ned til et mer normalt nivå, og i noen tilfeller også et lavere nivå enn før prisstigningen startet. Forbrukerprisene fortsatte imidlertid å øke, og viste ikke tegn til å gå ned før i mai 2009. Det har derfor blitt stilt spørsmål om prisoverveltningen mellom de ulike leddene i matverdikjeden er god nok, og om en prisreduksjon fra produsentene gir direkte prisreduksjon til forbrukere. For å sikre en effektiv prisoverveltning i matverdikjeden skal EU-kommisjonen³²:

- 1) Utarbeide tiltak som reduserer muligheten til å etablere kontrakter mellom aktører i verdikjeden som påvirker den ene part negativt, og som sikrer en mer bærekraftig prissetting i verdikjeden.
- 2) Samarbeide med EUs konkurransenettverk (European Competition Network, ECN) for å utarbeide en felles tilnærming til relevante konkurransepolitiske tema.

Bærekraftig verdikjede

Gjennomgangen av matindustriens konkurransesituasjon i EU førte til økt fokus for å sikre en helhetstenkning i matvarekjeden. For å gjøre det må både tilbuds- og etterspørselssiden tas i betraktning, og en må tenke generell bærekraftig konkurransekraft fra jord til bord på en sammenhengende og konsistent måte. Spesielt har det vært fokus på å bedre forholdene for små- og mellomstore matindustribedrifter bl.a. når det gjelder støtte til entreprenørskap, tilgang til finansiering, markedstilgang etc. Problematismen av private-label strategier og markedsaktforhold er også tema som er i fokus. En konkurranseanalyse fra DG

³² Commission of the European Communities (2009). *A better functioning food supply chain in Europe*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2009) 591. Brussel 28.10.2009.

Competition³³ viser bl.a. at det i verdikjeden for ubearbeidede landbruksvarer (frukt, grønnsaker etc.) ofte kan være et skjevt konkurranseforhold mellom produsenter og innkjøpsgrupper (ikke dagligvarehandelen) som kan bidra til å svekke produsentenes forhandlingsposisjon. Verdikjeden for bearbeidet landbruksvarer preges i større grad av en relativt konsentrert matindustri med en sterk forhandlingsposisjon overfor detaljistleddet, men også av en underskog av små- og mellomstore bedrifter der detaljistleddet sitter på mye av markedsmakten. Det å sikre en mest mulig lik konkurranse mellom aktørene i verdikjeden for mat, er noe både EUs konkurransetilsyn og de nasjonale konkurransetilsynene skal ha fokus på fremover. I England har de bl.a. etablert en ny overvåkning og ombudsmannsordning for dagligvarebransjen. Det innebærer at det vil bli en helhetlig og særskilt konkurransepolitisk tilnærming til dagligvarebransjen. Grunnen til dette er at det er behov for å forhindre at dagligvarekjedene påfører bønder og matprodusenter overdreven risiko og kostnader. Det er også behov for en institusjon som anonymt kan behandle klager på utøvelsen av kjedemakt. Den nye ordningen trådte i kraft 4. februar i år.³⁴

Konkurranseevne

For å styrke matverdikjedens konkurranseevne ble det i høynivågruppens arbeid utarbeidet to oppfølgings tiltak:

- Fremme og støtte opp om restrukturering og konsolideringer i landbrukssektoren – både i forhold til distriktspolitikk og oppmuntring til etablering av frivillige produsentorganisasjoner – og i forhold til drøftinger om landbrukspolitikken etter 2013.
- Fremme og støtte opp om de anbefalinger som ble utarbeidet av høynivågruppen i 2009, der i blant:³⁵
 - Fortsatt støtte til en mer markedsorientert jordbrukspolitikk i EU
 - Tilstrekkelig tilbud av konkurransedyktig prisede råvarer
 - Bedre støtte til SMB for styrket entreprenørskap
 - Fremme adgang til verdensmarkeder for matnæringens SMB
 - Søke målet om å nå en balansert avtale i WTO
 - Gripe markedsmuligheter gjennom bilaterale handelsforhandlinger
 - Bedre definering av posisjonering i globale markeder og forbedret støtte til eksportbedrifter
 - Bedre forskning og innovasjonsinnsats.

³³ Commission of the European Communities (2009). *Competition in the food supply chain. A better functioning food supply chain in Europe*. Brussels, 28.10.2009. SEC(2009) 1449.

³⁴ Department for Business, Innovation & Skills (2010). *Consultation on taking forward the establishment of a body to monitor and enforce compliance with the groceries supply code of practice (GSCOP)*. URL: <http://www.bis.gov.uk/consultation-on-taking-forward-the-establishment-of-a-body-to-monitor-and-enforce-compliance-with-the-groceries-supply-code-of-practice-gscop>.

³⁵ Landbruks- og matdepartementet (2009). *EU: konkurransekraft i landbruksbasert matnæring*. URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2009/april-09/eu-konkurransekraft-i-landbruksbasert-ma.html?id=556154>, 15.02.10.

2.14.3 Forskning

Investering i FoU i matindustrien ligger tradisjonelt lavt, både i EU og i verden for øvrig sammenlignet med de fleste andre industrier. I 2006 lå FoU-investeringene i matindustrien i EU-15 på kun 0,37 prosent av total omsetning, og det var lavere enn både i Japan, USA og Australia som alle er store matproduserende land. Ser vi på de ulike bransjene, er det imidlertid store forskjeller og det skjer betydelig innovasjon og produktutvikling innenfor bl.a. meieribransjen, mineralvannbransjen, frossen mat, kjeks og snacks.³⁶ For å styrke forsknings- og innovasjonsaktiviteten i EUs matindustri ble det i høynivågruppens arbeid utarbeidet tre anbefalinger:

- Bedre forskning og innovasjonsinnsats (R no 21)
- Bedre anvendelse av europeisk forsknings- og innovasjonspolitik (R no 22)
- Støtte utvikling av ny matteknologi (R no 23).

EUs teknologiplattform (ETP) Food for Life³⁷

Den europeiske bransjeorganisasjonen for matindustrien, CIAA, etablerte i 2005 en europeisk teknologiplattform for å sikre forskningsbasert innovasjon med det mål å skape sunnhet for EUs borgere og økonomisk vekst. Teknologiplattformene ble introdusert i forbindelse med forskningsprogrammet EUs 7. rammeprogram. Målet med plattformen er å styrke innovasjonsprosesser for derigjennom å styrke matindustriens konkurransevne i et marked med økt internasjonal konkurranse. Store europeiske matforetak som bl.a. Nestlé, Unilever, Kraft Food og Danone er bidragsytere til plattformen. I plattformen er det identifisert syv nøkkelutfordringer som skal nås gjennom forsterket forskningsinnsats i perioden 2007–2020:

1. Å sikre at sunne valg også er lette valg for forbrukeren
2. Å bidra til en sunn kostsammensetning
3. Å utvikle verdidøkende matvarer med høy kvalitet, bekvemmelighet, tilgjengelighet og til en pris som forbrukerne kan betale
4. Å tilby trygge matvarer som forbrukerne har tillit til
5. Å oppnå en bærekraftig matvareproduksjon
6. Å håndtere matvarekjeden
7. Kommunikasjon, læring og overførsel av teknologi.

For EU er det å ha en forskningsstrategi for matsektoren basert på en felles visjon, sentralt for matsektorens fremtidige konkurransevne.

³⁶ CIAA (2009). *The competitiveness of the EU food and drink industry. Facts and figures 2009*. URL: <http://www.ciaa.be>, 15.02.10.

³⁷ CIAA (2009). *CIAA Annual Report 2008*. URL: <http://www.ciaa.be>, 15.02.10.

3 *Rammebetingelser*

Forhandlingene om en ny WTO-avtale er fortsatt ikke i mål og de skisserte reduksjonene i tollvernet og internstøtten lar fortsatt vente på seg. I januar 2010 kom Norge frem til en ny avtale med EU om utvidet handel med jordbruksvarer etter artikkel 19 i EØS-avtalen etter flere år med påtrykk fra EU. Flere markedsordninger er endret ved at målprisene er fjernet som følge av forpliktelser knyttet til eksisterende WTO-avtale. RÅK-industrien har blitt mer avhengig av prisnedskrivning og eksportstøtte. Totale innkrevde avgifter fra matindustrien øker fortsatt, spesielt har avgiften for alkoholfrie drikkevarer økt betydelig. Innfrakttilskuddet for slakt foreslås endret inn mot jordbruksforhandlingene, mens skattefunnordningen er noe styrket.

3.1 *Innledning*

Norsk matindustri er avhengig av gode rammebetingelser for å være konkurransedyktig på hjemmemarkedet, men også på eksportmarkedet. I det følgende gis en oversikt over sentrale rammebetingelser for norsk matindustri, med fokus på norsk landbruks- og handelspolitikk, samt faktorer som påvirker kostnadsnivået i norsk matindustri i form av avgifter, tilskudd og lønnskostnader.

3.2 *Norsk landbrukspolitikk*

Den nasjonale landbrukspolitikken utgjør en viktig rammebetingelse for norsk matindustri, og ikke minst importvernet for jordbruksvarer, markedsordningene og prisregimet i jordbruket.

3.2.1 *Importvernet*

Importvernet for jordbruksvarer er et sentralt virkemiddel for å sikre produksjon og omsetning av jordbruksvarer og foredlede matvarer i Norge. Importvernet er en forutsetning for gjennomføringen av den nasjonale landbrukspolitikken. Hensikten er å sikre avsetning av norsk produksjon til de målpriser som er fastsatt i jordbruksavtalen (se kap. 3.2.2 for mer om målpris). Samtidig skal forvaltningen av importvernet ikke være til hinder for import av jordbruksvarer som ikke produseres i Norge.

Det er Statens landbruksforvaltning (SLF) som har ansvar for administreringen og forvaltningen av importvernet. Dersom norsk prisnivå stiger over en nærmere fastsatt grense i forhold til norsk målpris, kan tollene administreres ned slik at importert vare kommer inn til om lag samme nivå som norsk målpris. SLF har myndighet til å fastsette reduserte tollsatser for enkelte jordbruksvarer gjennom året ved såkalte administrative tollnedsettelse på jordbruksvarer. Disse tollnedsettelsene kan være generelle eller individuelle tollnedsettelse. Generelle tollnedsettelse gjøres automatisk gjeldende for alle som importerer den aktuelle varen innenfor en gitt periode, mens individuelle tollnedsettelse kan innvilges enkelte

virksomheter/personer etter søknad. Dette skal bringe det norske prisnivået tilbake til målpris. I tillegg til de administrative tollnedsettelsene, innvilges det tollnedsettelse gjennom importkvoter med lav eller ingen toll.

3.2.2 Markedsordninger

En markedsordning brukes som et begrep på summen av importvernet, prisbestemmelsene, markedsregulering (og eller ulike avsetningstiltak) samt enkelte tilskuddsordninger som er knyttet til et primærprodukt i jordbruket, som for eksempel melk, kjøtt, egg/fjørfe kjøtt, frukt/grønt/poteter og korn. Markedsordningene for sentrale norske jordbruksvarer skal bidra til å sikre de landbrukspolitiske målene som er vedtatt av Stortinget. Markedsordningenes prisbestemmelser og prisnivåer forutsetter et tilstrekkelig høyt importvern. Dette muliggjør et prisnivå på norske jordbruksvarer som er høyere enn verdensmarkedspriser. Innenfor rammen av importvernet avtales det i de årlige jordbruksforhandlingene målpriser på de enkelte jordbruksvarer. Målpris er en maksimal pris som bonden kan oppnå som årsgjennomsnitt. Markedsregulatorne Nortura, Tine og Norske Felleskjøp er dominerende aktører på sine respektive markeder og skal jobbe for å ta ut målpris i markedet.

Som følge av at Norge har utnyttet den avtalte maksimale skjermingsstøtten, jf. gjeldene WTO-avtale, har det de siste årene skjedd en del endringer i markedsreguleringsystemene. I 2007 ble målprisen på fjørfe kjøtt fjernet og erstattet av en referansepris, mens det samme skjedde for sau, purke og råne kjøtt i 2008 og storfe i 2009. Omlegging av markedsreguleringen for *storfe kjøtt*, til den såkalte volummodellen, innebærer at avtalepartene fastsetter en øvre prisgrense med utgangspunkt i gjennomsnittlig oppnådd noteringspris i foregående 12 måneders periode. Ved fastsetting av denne prosenten tas det hensyn til at midlertidig overproduksjon kan ha presset innenlandsk prisnivå. Norturas rolle som markedsregulator er videreført. Mulighetene for innlagring på grunn av sesongvariasjoner og reguleringseksport i ekstraordinære situasjoner er videreført. Prisforhandlingene har derimot falt bort. Avtalepartene skal vurdere mulighetene for om svin, sau/lam og egg også bør overføres til en slik volummodell. For *fjørfe kjøtt* har jordbruksavtalepartene f.o.m. 2007 fastsatt en referansepris som grunnlag for administrering av tollvernet. Referanseprisen er knyttet til engrospris på det punktet i verdikjeden den tidligere målprisen var knyttet til. De tidligere bestemmelsene om øvre prisgrenser for kylling ble videreført ved omleggingen. Det er SLF som har ansvaret for gjennomføring av prisnoteringsarbeidet og overvåking mot referansepris.

Markedsreguleringen utøves gjennom ulike tiltak i markedet, og er basert på et prinsipp om at den skal finansieres av bøndene selv. Dette gjøres gjennom en omsetningsavgift som kreves inn på all omsetning av melk, korn, kjøtt og egg. Markedsreguleringen er hjemlet i Omsetningsloven, og vedtak om bruk av omsetningsavgiftsmidlene fattes av Omsetningsrådet. Ved overskudd som ikke er temporære, må prisene justeres ned for å balansere markedet. Omsetningsrådet kan gjennomføre såkalte markedstiltak med formål om å sikre avsetning av norske jordbruksvarer.

3.3 Handelspolitikk

Internasjonale rammebetingelser i form av avtaler Norge har sluttet seg til har en betydelig innvirkning på utformingen av politikken og rammebetingelsene for primærprodusenter og industri innen norsk matsektor. Spesielt gjelder dette landbruksavtalen i Verdens handelsorganisasjon (WTO) og EØS-avtalen. I tillegg utgjør frihandelsavtalene gjennom EFTA og GSP-ordningen sentrale elementer i matindustriens internasjonale rammebetingelser.

3.3.1 WTO – Landbruksavtalen

Den gjeldende WTO-avtalen

Den gjeldende WTO-avtalen trådte i kraft 1. januar 1995. Den viktigste endringen for norsk landbruk og matindustri, var at det kvantitative importvernet ble erstattet av et tollbasert importvern. Avtalen innebar at Norge forpliktet seg til økt markedsadgang og kutt i eksportstøtte og internstøtte til jordbruket.

Avtalen krevde at tollsatsene for alle jordbruksvarer sett under ett i gjennomsnitt ble redusert med 36 prosent (uveid) basert på 1995-nivå. Ingen tollsatter kunne reduseres med mindre enn 15 prosent. Etter tollreduksjonen ligger de bundne norske tollsatsene til dels fortsatt langt over det som er nødvendig for å ha en tilfredsstillende beskyttelse av de viktigste norske jordbruksvarene. For enkelte varer førte imidlertid avtalen til reell importkonkurrans. Et eksempel er ost, der det spesielt de siste årene har blitt importert betydelige mengder til ordinær toll.

Avtalen forpliktet videre medlemslandene til å redusere den interne støtten til landbruket med 20 prosent fra 1995-nivå, beregnet ved hjelp av såkalt *Aggregate Measurement of Support* (AMS). AMS er summen av den direkte produksjonsavhengige støtten over statsbudsjettet og skjermingsstøtten som importvernet gir muligheter for. Den totale mengden skjermingsstøtte beregnes som differansen mellom norske priser og verdensmarkedspriser multiplisert med mengde produserte varer. Skjermingsstøtte beregnes kun for varer med målpris (administrativ pris). Det brukes historiske verdensmarkedspriser for perioden 1986–1988 slik at løpende endringer i prisene på verdensmarkedet ikke påvirker AMS. Når det gjelder beregningen av budsjettstøtten i AMS, er det kun produksjonsavhengig støtte («gul boks») som regnes med, mens produksjonsnøytral støtte («grønn boks») og produksjonsavhengig støtte med begrensninger («blå boks») holdes utenom.

Grønn støtte er produksjonsnøytral støtte med formål om å bidra til produksjon av kollektive goder (f.eks. miljø, matvareberedskap, kulturlandskap, utdanning m.m.), sosiale ordninger eller ren inntektsstøtte. Denne støtten er i WTO fullstendig fritatt fra reduksjonsforpliktelser.

Hovedkriteriet for *blå støtte* er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. I utgangspunktet lå areal- og kulturlandskapstilskuddene i Norge i blå boks, men har siden 2005 vært notifisert i grønn boks. Disse tilskuddene ble innlemmet i «Nasjonalt miljøprogram» og derfor notifisert som miljørelatert støtte i WTO.

Det som for Norges del gjenstår som *gul støtte*, dvs. reduksjonspliktig AMS, er således direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. Skjermingsstøtten, slik den her er definert, utgjør det vesentligste av norsk AMS.

Fra og med 2003 har det vært anledning til å reise sak mot et annet lands støtteordninger på jordbruksområdet. Siden da har flere hundre saker blitt behandlet, der noen saker har handlet om notifisering av støtte og eksportstøtte. Selv om det ikke har kommet på plass en ny WTO-avtale, vil det legges press på utformingen av nasjonale støtteordninger gjennom tvisteløsningsmekanismen. Norge har fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser. Dermed vil vi kunne se at det nasjonale handlingsrommet vil kunne blir redusert i årene som kommer, selv uten et forhandlingsresultat på kort sikt.

Pågående forhandlinger: Doha-runden

Den nye forhandlingsrunden i WTO startet i forbindelse med Ministerkonferansen i Doha i november 2001, og forhandlingene er nå inne i sitt niende år. I løpet av de siste årene har det i flere omganger vært antatt at forhandlingene enten måtte konkluderes eller at en ny avtale må utsettes på nærmest ubestemt tid. Det var opprinnelig planlagt et ministermøte i mars 2010 med formål om å slutføre forhandlingene og komme frem til en endelig avslutning på Doha-runden. I slutten av februar 2010 gikk derimot generalsekretær Pascal Lamy ut og innrømmet at avstanden var for stor til at ministermøtet kunne bli avholdt. Avgjørelsen ble tatt som følge av at USA ikke godtok møteforslaget som ble fremmet av Lamy. Møtet ble dermed utsatt inntil videre. Senere gikk blant annet Indias WTO-ambassadør ut og sa at det var tvilsomt om avtalen kommer i havn i 2010. Bakgrunnen er at mange land sliter med økt arbeidsledighet som følge av finanskrisen, og er dermed forsiktige med å åpne grensene ytterligere. På samme tid skal en av WTO-avtalens største pådrivere, Brasil, ha presidentvalg, EU har fått ny kommisjon og USA er enda ikke beredt.

WTO-sekretariatet jobber nå med å utarbeide bakgrunnsdokumenter som kan brukes av medlemslandene i prosessen med å slutføre forhandlingene. Det vil også bli avholdt bilaterale samtaler mellom USA og de viktigste utviklingslandene som Kina, India og Brasil.

På landbrukssiden forutsetter mandatteksen substansielle innrømmelser med hensyn på markedsadgang, reduksjoner i alle former for eksportstøtte og substansielle reduksjoner i handelsforstyrrende internstøtte.

I løpet av de ni årene forhandlingene har pågått har det vært mange møter, både på ministernivå og i mindre grupper av land. På Ministerkonferansen i Cancún i

september 2003 la den meksikanske handelsministeren Derbez fram et utkast til ramme for de videre forhandlingene, men disse forhandlingene endte med sammenbrudd. I slutten av juli 2004 ble det i Genève oppnådd enighet mellom WTO-landene om en rammeavtale for de videre forhandlingene i Doha-runden. Den siste forhandlingsrunden foregikk i Hong Kong i desember 2005, der man vedtok en ministererklæring. Ministererklæringen danner grunnlaget for videre arbeid sammen med mandatet fra ministerkonferansen i Doha i 2001 og rammeverket fra Genève fra juli 2004.

Etter 2005 har forhandlingene stoppet opp og blitt forsøkt gjenopptatt opptil flere ganger. Det siste avholdte ministermøtet i WTO ble arrangert i desember 2009. Norge var representert ved utenriksminister Jonas Gahr Støre og landbruks- og matminister Lars Peder Brekk. Møtet endte som kjent uten resultat. De viktigste årsakene til bruddet var uenighet omkring utviklingslandenes særskilte «tryggingsmekanisme» (safeguards), det vil si regulering av tollsatser på landbruksvarer ved kraftig internasjonal prisnedgang eller importøkning, og problemer knyttet til toll ved handel med industrielle varer mellom USA og de viktigste utviklingslandene.

I WTO-forhandlingene representeres medlemslandene både separat og gjennom ulike grupperinger som fremmer utvalgte hovedstandpunkt. Norge er med i to grupper; G10 og MF 6. G10 er en gruppe bestående av ti land som jobber for å beholde muligheten til å beskytte sitt eget lands matproduksjon til en viss grad. I denne gruppen er blant annet Sveits, Island, Israel, Japan og Korea med. MF 6 består av seks land som ønsker å sette fokus på landbrukets multifunksjonelle rolle, det vil si såkalte ikke-økonomiske forhold som matvaresikkerhet, kulturlandskap og bosetting. Foruten Norge er også EU, Sveits, Korea, Japan og Mauritius med i denne gruppen.

Statsråd Brekk uttalte i november 2008 at den avtalen som var innen rekkevidde i juli-møtet 2008, og som fortsatt er det gjeldende dokumentet, kunne gitt tilstrekkelig armslag for å føre en god nasjonal landbrukspolitikk i Norge, men at en WTO-avtale selvsagt vil stille oss overfor utfordrende krav. Regjeringen jobber for at helheten i utkastet til den foreløpige nye avtalen videreføres og at det ender i åpne, stabile og forutsigbare rammer for verdenshandelen. I forhandlingene legger de vekt på at det skal være mulig å utforme en nasjonal landbrukspolitikk som tar hensyn til kulturlandskap, biologisk mangfold og distriktspolitikk, samtidig som de fremmer hvert lands rett til å ha egen matproduksjon.

I desember 2008 la jordbruksforhandlingenes formann, ambassadør Crawford Falconer fram et utkast til revidert rammeverk (modaliteter). Dette var den fjerde revisjonen som ble gjort i 2008 på grunnlag av rammeverket fra 2007. Det var ikke store endringer i de siste skissene til regelverk som ble lagt fram, og den uttrykker en løsning norske myndigheter fortsatt mener er sannsynlig å få til. Nedenfor oppsummeres kort de viktigste punktene fra det siste dokumentet som ble lagt fram i desember 2008, og som fortsatt gjelder:

- Alle former for *eksportsubsidier* skal elimineres innen utgangen av 2013. En vesentlig del av disse skal fjernes i den første halvdel av implementeringsperioden, dvs. innen utgangen av 2010. Kriteriene for hvordan andre former for eksportstøtte, for eksempel eksportkreditter, statshandelsforetak og matvarehjelp skal behandles, skal man bli enige om. Sett med norske myndigheters øyne skaper forbudet mot bruk av eksportstøtte først og fremst utfordringer for

eksport av meieriprodukter, og da særlig ost. Samtidig vil Norge miste muligheten til å foreta reguleringseksport av for eksempel kjøttprodukter.

- Når det gjelder *markedsadgang*, er det flere uavklarte saker (for eksempel tolladministrering). Alle varer (definert som tollinjer) skal fordeles i fire bånd etter hvor høye tollsatser de har. Ulike tollkutt skal foretas for de varer som havner i de enkelte bånd, med utgangspunkt i at de høyeste tollsatsene skal reduseres mest. For Norges del vil de fleste (viktige) varer havne i den gruppen med høyest tollreduksjon. Det er foreslått en reduksjon på 70 prosent, hvor reduksjonen skal skje med like steg over fem år. Samtidig skal man kunne definere fire prosent av tollinjene som såkalte «sensitive produkter», og disse skal ha lavere tollkutt. Japan og Canada har varslet at de ikke kan akseptere fire prosent. Dersom et land har over 30 prosent av tollinjene i det øverste båndet, kan antall sensitive produkter økes med to prosent, mot betaling i form av økte tollfrie kvoter. Samtidig skal det etableres importkvoter for disse produktene. Isolert sett vil dette særlig ramme de høye tollsatsene. Tollkvotene skal økes dersom noen av tollinjene er høyere enn 100 prosent etter at tollreduksjonen er gjennomført.
- Et sentralt krav i WTO er at tolleskalering må reduseres eller fjernes av hensyn til u-landene. Tolleskaleringen er blitt et viktig ankepunkt for u-land, og de mener industrilandene stenger dem ute fra ferdigvaremarkedene. Med tolleskalering menes at tollsatsen øker med produktets bearbeiding. Bak tolleskaleringen ligger som oftest hensynet til landets kostnadsnivå, beskyttelse av landets arbeidstakere og til statlige inntekter. For Norge som høykostland, vil betydelige tollkutt i tolleskaleringen kunne få alvorlige konsekvenser fordi man ikke får kompensert for de høyere foredlingskostnadene i tollsatsene. I Falconers reviderte utkast til avtale i 2008 er det foreslått at tollsatsene for de bearbejdede landbruksvarene skal reduseres ytterligere med en faktor utover tollkuttet i råvarene.

Avtalen innebærer også reduksjoner av den *interne støtten*:

- Dette inkluderer gul støtte (produksjonsavhengig støtte, for eksempel grunntilskudd, transportstøtte), *de minimis* (gul støtte i de tilfeller prisstøtten ikke utgjør mer enn 5 prosent av produksjonsverdien) og blå støtte (areal- og dyrestøtte, distriktstilskudd, driftstilskudd). Medlemslandene skal inndeles i tre bånd etter hvor høyt internt støttenivå de har, og de land med høyest absolutt støttenivå skal kutte sin interne støtte mest. EU havner i det øverste båndet, USA og Japan i det neste og alle andre i det siste båndet. Samtidig er man enige om at de landene i det tredje båndet som har høyt relativt støttenivå, som for eksempel Norge, skal ta noe høyere kutt. Kuttet i det tredje båndet skal være på 45 prosent, men for Norges del vil det bli på 52,5 prosent fordi vi har et høyt relativt støttenivå. Den samlede støtten skal reduseres med 25 prosent det første året avtalen gjelder for. Det skal videre etableres produktspesifikke tak for slik støtte.
- For *blå støtte* forutsetter rammeverket at det skal settes et tak for slik støtte på maksimalt 2,5 prosent av produksjonsverdien. Rammeverket åpner imidlertid for at land som har en spesielt stor andel av sin støtte i denne kategorien, kan få unntak. For Norge betyr dette at blå boks må reduseres med samme prosent som

AMS (52,5 prosent). Dette vil gi et klart høyere tak enn en grense på 2,5 prosent.

- For ikke-handelsvridende støtte (grønn støtte) som for eksempel miljøtiltak, forskningsmidler og avløserordningen, legges det ikke opp til noen øvre begrensninger, men kriteriene for slik støtte skal gjennomgås for å sikre at støtten har minimale effekter på produksjon og handel.
- De minst utviklede landene (MUL) skal gis toll- og kvotefrihet for minst 97 prosent av alle sine varer inn til i-landenes markeder, noe Norge allerede har implementert. Dette gjelder også for mer utviklede u-land dersom de selv mener de er i en posisjon til å gi tilsvarende betingelser.

I oktober 2008 la WTO frem sin handelspolitiske rapport om Norge. Den utgis hvert fjerde år, og i den siste utgaven ble det lagt vekt på at det er behov for reform i det norske landbruket for å tilpasse seg internasjonale priser og konkurranse.³⁸ Denne rapporten, sammen med en uttalelse fra Regjeringen, la grunnlaget for den endelige vurderingen av Norge i WTOs handelspolitiske gjennomgang i 2008.

3.3.2 EØS-avtalen

EØS-avtalen inneholder en egen handelsavtale for basis landbruksvarer (Artikkel 19) og en avtale for bearbejdede landbruksvarer (Protokoll 3). Landbrukspolitikken inngår ikke som del av EØS-avtalen, men utviklingen i EUs landbrukspolitikken har likevel betydning for norsk landbruk og matindustri på flere områder. Utformingen av EUs landbrukspolitikken har også betydning for graden av sammenfall i interesser mellom EU og Norge i internasjonale prosesser, som i WTO-forhandlingene.

Artikkel 19

Den 28. januar 2010 ble Norge og EU enige om en ny avtale etter artikkel 19. Den nye avtalen blir trolig iverksatt fra 1. januar 2011, og innebærer bl.a. økning av importkvotene for ost (fra 4 500 tonn til 7 200 tonn). I tillegg innebærer den nye avtalen tollfrihet eller tollfrie kvoter for vegetabiliske oljer, bær, snacks, hunde-/kattemat, tran og juletrær. Det er også etablert midlertidige importkvoter på storfekjøtt (900 tonn), kylling (800 tonn) og gris (600 tonn), som senere vil inngå i en eventuell ny WTO-avtale. De nye og utvidede elementene er hovedsakelig gjennomført for produkter der det allerede var import eller eksisterte et importbehov fra matindustrien. Om det vil resultere i økt total handel gjenstår å se. Spesielt har det vært diskusjon om konsekvensene av økte ostekvoter. Norge har

I henhold til EØS-avtalens artikkel 19 skal Norge og EU i prinsippet gå gjennom vilkårene for handelen med basis landbruksvarer (melk, kjøtt, grønnsaker mv.) med to års mellomrom. Forhandlingene har som mål at man på sikt skal ha en gradvis liberalisering av handelen med basis landbruksvarer mellom Norge og EU. Forhandlingene skal skje innenfor rammen av partenes respektive landbrukspolitikken, og videre reduksjoner av handelshindringer skal skje på gjensidig fordelaktig basis.

³⁸ WTO (2008). *WTO Trade Policy Review. Report by the Secretariate. Norway*, URL: <http://www.wto.org/english/tratope/tpr/tp305e.htm>, 15.02.09.

dermed gått vekk fra holdningen om å avvise slutføring av forhandlinger om artikkel 19 før det foreligger en ny WTO-avtale.

Tidligere er det inngått én artikkel 19-avtale, som ble iverksatt 1. juli 2003. Avtalen innebar en økning av tidligere kvoter, tollnedsettelse i forhold til tidligere kvoter samt innføring av enkelte nye tollkvoter.³⁹ Den gang ga Norge ensidige innrømmelser med utvidet tollfri adgang for 40 varer inn til det norske markedet. For både kjøtt og ost ga dette noe økt konkurranse på det norske markedet, men samtidig også en bedring av norske bedrifters eksportmuligheter til EU.

Protokoll 3

I forbindelse med forhandlingene om EØS-avtalen ble det også utarbeidet en egen Protokoll 3 i EØS-avtalen, som omfatter handelen med industrielt bearbejdede landbruksvarer. Norge har årlige gjennomganger av avtalen med EU. Protokoll 3 avtalen trådte i kraft i 2002, og erstattet da Protokoll 2 til frihandelsavtalen mellom Norge og EU fra 1973. Inngåelsen av Protokoll 3 innbar en utvidelse av vareomfanget og et generelt gjensidig kutt i tollsatsene med 3 prosent.

Senere har avtalen blitt reforhandlet og gjeldende Protokoll 3 avtale ble implementert 1. november 2004. De siste justeringene som ble gjort i avtalen innebar bl.a. redusert toll inn til Norge på syltetøy av skogsbær og margarin samt at det «ikke landbruksrelaterte elementet i tollsatsene», dvs. industrielementet, ble fjernet på de fleste RÅK-varene. Det ligger fortsatt tollbeskyttelse utover råvarekompensasjonen for syltetøy basert på jordbær, bringebær og solbær. Industribeskyttelsen er ikke tatt bort for import av syltetøy til EU. Det ble også innført kvoter inn til EU på sjokolade og mineralvann. EU ønsker videre forhandlinger etter Protokoll 3. Ikke minst er Sverige en pådriver for ytterligere tollreduksjoner. Norske myndigheter har sagt at de ønsker å avvente utfallet av de pågående WTO-forhandlingene før det blir satt i gang forhandlinger om en ny Protokoll 3-avtale, men EU viser fortsatt interesse for ytterligere å liberalisere handelen med bearbejdede matvarer.

Utgangspunktet for Protokoll 3-avtalen er at man i stor grad skal utjevne forskjeller i råvarepris ved hjelp av toll, eksportstøtte og prisnedskrivning, og at det dermed skal legges opp til full konkurranse på bearbejdingsleddet. Det innebærer at tollsatsene er vesentlig lavere enn de ordinære tollsatsene som er hjemlet i WTO-avtalen. Bearbejdede landbruksvarer, såkalte RÅK-varer, som eksporteres fra EU-land til Norge får dermed en lavere toll inn til Norge sammenlignet med land som ikke har en tilsvarende avtale med Norge.

³⁹ Utenriksdepartementet (2003). *St.prp. nr. 71 (2002–2003). Om samtykke til inngåelse av avtale med Det europeiske fellesskap (EF) om utvidet handel med landbruksvarer etter EØS-avtalens artikkel 19.*

Innenfor RÅK-ordningen kan det gis *eksportstøtte* (XR) for eksport av innenlandsk produserte RÅK-varer og *prisnedskrivning* (PNS) på innenlandsk produserte RÅK-varer:⁴⁰

- Formålet med *eksportstøtte* er å bidra til at norsk matindustri kan levere industrielt bearbejdede jordbruksprodukter til eksport og spesialmarkeder basert på norske jordbruksråvarer som er bearbejdet i Norge. Tilskuddet skal bidra til å utjevne forskjeller i råvarepris mellom Norge og verdensmarkedet. WTO-taket for utbetaling av eksportstøtte til bearbejdede landbruksvarer har f.o.m. 2000 årlig vært på 36,4 mill. kroner.
- Formålet med *prisnedskrivning* til industrielt bearbejdede jordbruksråvarer er å bidra til at norsk matindustri skal kunne produsere og levere industrielt bearbejdede jordbruksprodukter til det norske markedet basert på bruk av norske jordbruksråvarer.

Både eksportstøtte og prisnedskrivning beregnes ut fra forbruk av bestemte (norske) råvarer som er brukt i ferdigvaren og tabell 3.1 gir en oversikt over utbetalt PNS og XR de to siste årene fordelt på råvare.

Tabell 3.1

Utbetalt eksportstøtte og prisnedskrivning fordelt på råvare, 2008–2009
(i 1 000 kroner)

Råvare	XR		PNS	
	2008	2009	2008	2009
Melk	1 0740	13 256	35 058	113 482
Egg	3 550	3 032	3 876	6 922
Mel og korn	503	645		
Potet	7 129	5 376	14 443	16 323
Kjøtt	3 670	3 749	43 630	37 297
Totalt	25 592	26 058	97 007	174 024

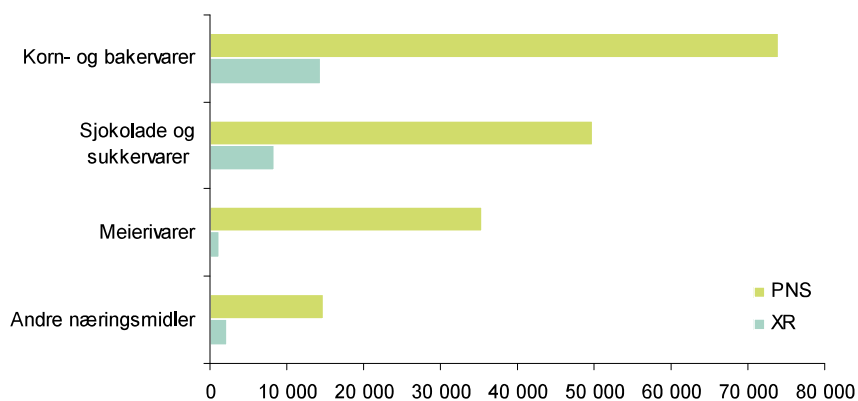
Total utbetaling gjennom RÅK-ordningen er 200 mill. kroner, hvorav 26 mill. kroner til eksportstøtte, og 174 mill. kroner til prisnedskrivning. Utbetalt PNS økte med 79 prosent fra året før, mens utbetalt XR økte med 2 prosent. Til sammenligning gikk utbetalt XR og PNS ned med hhv. 22 og 27 prosent i 2008. Bakgrunnen for nedgangen i 2008 var reduserte råvareprisforskjeller mellom Norge og verdensmarkedet dette året, mens i 2009 ble PNS-satsene for en del RÅK-varer satt opp for å kompensere for redusert konkurransekraft som følge av prisfall i verdensmarkedet

⁴⁰ Fra og med 1.januar 2010 trådte en ny forskrift om prisstøtte til matindustrien i kraft, *Forskrift nr. 636 om råvareprisutjevning for bearbejdede jordbruksråvarer* (Forskrift om råvareprisutjevningen). Den nye forskriften opphever helt eller delvis fire tidligere forskrifter for prisnedskrivning (PNS) og eksportrestitusjon til industrielt bearbejdede jordbruksråvarer (XR). Bakgrunnen for endringen var at de tidligere forskriftene inneholdt mye likt, men at de gjaldt på ulike markeder.

samtidig som norske råvarepriser økte.⁴¹ Spesielt gikk PNS-satsen for melk betydelig opp i 2009, og de totale utbetalingene til melk økte med 224 prosent fra 2008 til 2009. Den viktigste årsaken til det var kraftig reduserte melkepriser i EU etter toppen i 2007–2008. Det er kjøtt og melk som naturlig nok er de råvarene som får mest støtte, og totalt mottok disse hhv. 21 og 65 prosent av totalt utbetalt PNS i 2009. Kjøtt og melk sto for hhv. 14 og 51 prosent av totalt utbetalt XR i 2009. Figur 3.1 viser fordelingen av støtte over disse to ordningene fordelt på varegrupper som identifiserer bransjer innen matindustrien i 2009.

Figur 3.1

Utbetalt XR og PNS per bransje i 2009 (i 1 000 kr)

Det er korn- og bakervarebransjen som mottar mest støtte totalt sett. Støtten går ikke til å skrive ned råvarekostnaden knyttet til matmel i bakervarene, men til andre råvarekomponenter i ferdigvaren, som f.eks meierivarer eller egg. Årsaken til dette er at det gis et eget matmeltilskudd (nasjonal ordning uavhengig av EØS-avtalens protokoll 3) til korn- eller melingrediensen. Til sammen utgjorde det om lag halvparten av den totale støtten både for XR og PNS. Brød, kaker og annet bakverk utgjør 92 prosent av XR og 86 prosent av PNS til korn- og bakervareprodukter.

3.3.3 Handelspolitiske forpliktelser i EFTA

I tillegg til WTO og EØS-avtalen har Norge inngått handelspolitiske forpliktelser i EFTA (European Free Trade Area). EFTA har inngått handelsavtaler med 20 grupper av land eller enkeltland, og Norge er på denne måten forpliktet til å tilpasse seg disse avtalene. Opprinnelig var hensikten for EFTA-landene og Norge å oppnå parallellitet i forhold til EUs tredjelandsavtaler. Siden det er eksportinteressene som har størst betydning, er det den marine delen av norsk matvaresektor som først

⁴¹ RÅK-ordningen innebærer at den relative forskjellen i råvareprisutvikling beregnes via verdensmarkedsprisen, og deretter mot de respektive landenes priser.

og fremst påvirkes av og er tema i forhandlingene. Gjennom noen frihandelsavtaler i EFTA inngås også spesielle bilaterale landbruksavtaler mellom Norge og det enkelte land. I 2009 ble det iverksatt en bilateral landbruksavtale med Canada, og i 2008 med Colombia.

I løpet av det foregående året ble det signert avtaler med Serbia, Albania og Gulf-statene. Det forventes en avslutning av forhandlinger med Ukraina i løpet av første halvår 2010. I 2008 ble det iverksatt handelsavtaler gjennom EFTA med Den sør-afrikanske tollunion (SACU- Sør-Afrika, Namibia, Botswana, Lesotho og Swaziland). Norge tar også sikte på å få ferdig avtaler med India og Kina, da begge ansees som høyt prioriterte i forhold til å få i gang et samarbeid. Kina er en av Norges største handelspartnere, og representerer en stadig større andel av norsk import. De er nå Norges tredje største handelspartner, etter EU og Nord-Amerika. I 2010 forventes det oppstart av forhandlinger med Hong Kong og Russland. Norge leder arbeidet med å få til en avtale med Russland i EFTA. I tillegg er Norge i forhandlinger med Peru.

3.3.4 GSP-ordningen for utviklingsland

Alle land som står på FNs offisielle MUL-liste har siden 2002 hatt toll- og kvotefri markedsadgang for import av alle landbruksvarer inn til Norge. Fra 1. januar 2008 trådte et nytt GSP-regelverk i kraft. Dette innebærer at ordningen ble utvidet til å gjelde alle *lavinntektsland* i henhold til den til enhver tid gjeldende DAC-listen.⁴² Det vil si at også land som ikke er blant de minst utviklede landene (MUL) kan gå under denne ordningen. Etter det nye regelverket har 14 nye land toll- og kvotefri adgang til det norske markedet der flere av landene er store landbruksnasjoner med potensielt gode muligheter for å eksportere landbruksvarer til det norske markedet.⁴³ I tillegg er flere land fra det gamle Sovjetunionen lagt til ordningen. Reglementet er justert med formål om å øke importen fra utviklingsland.

I tillegg til de minst utviklede landene (MUL) gis Botswana og Namibia gjennom GSP-ordningen adgang til å eksportere 2 700 tonn storfekjøtt, utbeinet vare, tollfritt til Norge. Fra 1. januar 2009 ble avtalen utvidet til å inkludere 500 tonn utbeinet storfekjøtt fra Swaziland, slik at det også derfra blir tollfri import for alle varer (unntatt visse landbruksvarer).

Ved import av korn, mel og kraftfôr er det etablert en sikkerhetsmekanisme som innebærer at det kan iverksettes midlertidig opphør av toll- og kvotefri import når

GSP-ordningen (Generalized System of Preference) innebærer tollpreferanser for import av varer fra utviklingsland. Ordningen er en frivillig og ensidig ordning fra industrilandene for å bedre utviklingslandenes markedsadgang. Preferansene varierer for ulike produkter, fra 10 til 100 prosent reduksjon av tollsatsen ved import til Norge.

⁴² DAC-listen er en liste over land som i henhold til OECDs utviklingshjelpskomite (DAC) kan karakteriseres som utviklingsland.

⁴³ Tollvesenet (2008). *GSP-Generelle tollpreferanser for import av varer fra utviklingsland*. URL: http://www.toll.no/templates_TAD/Article.aspx?id=118824&epslanguage=NO&parentid=66246,25.03.08.

markedsbalansen vurderes å være i fare. Fra og med 7. mars 2008 ble det gjennomført endringer i forskrift om sikkerhetsmekanisme ved import av landbruksvarer under GSP-ordningen. Sikkerhetsmekanismen innebærer at når import fra GSP-land fører til vesentlig markedsforstyrrelse eller fare for vesentlig markedsforstyrrelse, kan man iverksette tiltak for å fjerne denne markedsforstyrrelsen, herunder helt eller delvis oppheve preferansetoll-behandlingen for den angjeldende varen med umiddelbar virkning.⁴⁴

Opprinnelsesmerking er en viktig del av systemet med tollpreferanser for enkeltland og grupper av land i GSP-ordningen. I 2009 la EU-kommisjonen frem et forslag til forenklet reglement for registrering og ansvarliggjøring i registreringen av opprinnelsesbevis, direkte transport og lignende. Det innebærer et krav om opprinnelsesmerking for å få tollpreferanser, samt et større ansvar for eksportbedriften. Norge har gjennom EFTA gitt innspill til arbeidet, og det er forventet en justering av det norske GSP-systemet i 2010.

3.3.5 Kvoteordninger

Norges internasjonale handelsavtaler innebærer etablering av en rekke kvoteordninger. Enkelte av Norges kvoter er globale, dvs. at de er åpne for import fra alle land. Eksempel på slike kvoter er WTO-kvotene. I tillegg finnes det kvoter gjennom EØS-avtalen, EFTA, samt GSP-kvoter for import fra utviklingsland. Det er også noen bilaterale tollkvoter, dvs. kvoter fra et bestemt land eller grupper av land, men disse er ofte fremforhandlet i tilknytning til andre handelsavtaler. I vedlegg 3 ligger en oversikt over de konkrete kvotene som forvaltes av Statens landbruksforvaltning, og som er regulert i *Forskrift om fordeling av tollkvoter for landbruksvarer*. Toll- og avgiftsdirektoratet forvalter kvoter som omfattes av GSP-ordningen.

*Kvoter inn til Norge*⁴⁵

Kvotene inn til Norge spenner over mange ulike produkttyper som ulike typer kjøtt og kjøttprodukter, ost, egg, ulike typer frukt og grønnsaker, grønnsaksprodukter, islandshest, frø og honning. Importkvotene er regulert gjennom internasjonale avtaler og de administreres etter de forutsetninger som myndighetene har fastsatt i bestemmelser og forskrifter.

I 2010 har man 64 importkvoter for landbruksvarer, hvorav 54 fordeles ved auksjon. De tollkvotene som ikke auksjoneres, fordeles enten ut fra historisk forbruk eller ut fra søknadstidspunkt. Det er SLF som har ansvaret for å administrere fordelingen av de fleste tollkvotene inn til Norge. Tollkvotene åpner for import til reduserte tollsatser innenfor definerte mengder. WTO-kvotene har en toll på om lag 25 prosent av ordinær toll. For de andre kvotene er det ingen eller svært lav toll. Kvoter under GSP-ordningen kommer i tillegg.

⁴⁴ Landbruks- og matdepartementet (2008). *FOR 2008-03-07 nr 228: Forskrift om sikkerhetsmekanisme ved import av landbruksvarer fra utviklingsland omfattet av ordningen for generelle tollpreferanser*.

⁴⁵ SLF (2010). Tollkvoter. URL: <http://www.slf.dep.no>, 10.03.10.

Sentrale kvoter:

- EØS-kvotene for frø, frukt, issalat og tørkede poteter (auksjon)
- EFTA- og EØS-kvotene for ost med hhv. 4 500 tonn og 60 tonn (historisk/søknad). EFTA-kvoten vil bli økt til 7 200 tonn jf. ny avtale etter artikkel 19
- WTO-kvotene for kjøtt, egg, smør, epler, pærer og kål (auksjon)
- EØS- og WTO-kvotene for høy på hhv. 10 000 tonn og 25 500 tonn (søknad)
- GSP- kvotene for storfe kjøtt fra Namibia, Botswana og Swaziland (auksjon)
- WTO-kvotene for viltkjøtt (auksjon/søknad)
- Matkorn og råvarer til karbohydratkraftfôr (auksjon).

Norges kvoter inn til EU

Da de ti øst- og mellomeuropeiske landene ble medlem i EU den 1. mai 2004, falt Norges frie markedsadgang for sjømat til disse landene bort. Som en erstatning for dette bortfallet fikk Norge bl.a. økte tollfrie EU-kvoter for sild og makrell.⁴⁶ Tilsvarende fikk Norge tollfrie kvoter for å kompensere for bortfallet av frihandel til Romania og Bulgaria da disse landene ble medlem av EU i 2007. Norge fikk da tollfrie kvoter på totalt 17 900 tonn for makrell, sild, lodde og reker.⁴⁷ Totalt utgjør kvotene for fisk rundt 50 kvoter til null eller redusert toll på til sammen 250 000 tonn av ulike fiskeprodukter.

I tillegg til kvoter for fisk gis det tollfrihet inn til EU for en del landbruksvarer, som frukt og grønnsaker, ost samt en del andre bearbejdede landbruksvarer. For ost har Norge nå en kvote på 4 000 tonn inn til EU. Innenfor eksportkvoten er 533 tonn forbeholdt brunost og andre ferske oster, mens resterende 3 467 tonn skal nyttes til eksport av harde oster som Jarlsberg, Edamer og Gouda. Jarlsberg har vært det dominerende eksportproduktet hittil. Det er verdt å merke seg at disse mengdene registreres inn blant eksportsubsidiert volum i forhold til WTO-forpliktelsene. Det er stor variasjon i utnyttelse av kvotene fra norsk side.

3.3.6 Andre handelsordninger

Formålet med de fleste handelsordningene som matindustrien berøres av, er å sikre avsetningen av norske jordbruksvarer. Vi vil her ta for oss enkelte andre handelsordninger som norsk matindustri berøres av.

⁴⁶ Finansdepartementet (2005). *St.prp. nr. 1 (2005–2006). Skatte-, avgifts- og tollvedtak.*

⁴⁷ Fiskeri- og kystdepartementet (2007). *EØS-utvidingsavtalen med gode resultat for fisk.* Pressemelding 21/2007, 29.03.07.

Tollnedsettelse for innenlands og utenlands bearbeiding av landbruksvarer

For at matindustrien i Norge skal ha like kostnadsvilkår for bearbeiding som utenlandske konkurrenter er det gitt adgang til å bearbeide ufortollede landbruksvarer som skal gjenutføres.⁴⁸

Forskrift om tollnedsettelse for landbruksvarer som bearbeides i utlandet ble endret i 2008. Tollnedsettelse ved utenlands bearbeiding av kjøtt/kjøttvarer og meierivarer er betinget av at virksomheten har fått tildelt kvoteandel ved auksjon. De årlige kvotene for disse tre varegruppene er hhv. 1 080 tonn, 5 520 tonn og 3 120 tonn. Kvoteperioden fastsettes av SLF for inntil 3 år. For industrielt bearbeidede jordbruksvarer som omfattes av råvarekompensasjon (RÅK-varer) skal det beregnes toll av andelen av den gjeninnførte varen som er tilført i utlandet. Tollen beregnes også i henhold til RÅK forskriften. For andre landbruksvarer skal det beregnes vanlig toll av det som er tilført varene i utlandet.⁴⁹ Søknad om tollnedsettelse sendes til SLF og tillatelsene gis for et år om gangen. SLF har mulighet til å avslå søknader om tollnedsettelse dersom det fører til produksjonsvridning og vesentlige økonomiske skadevirkninger for norsk landbruk.

Produsentfinansiert eksportstøtte

Produsentfinansiert eksportstøtte kan deles inn i *reguleringseksport* og *merkevareeksport*. Eksportstøtte kan gis til reguleringseksport av meieriprodukter og kjøtt- og eggprodukter, mens støtte til merkevareeksport er finansiert over prisutjevningsordningen og gjelder dermed kun meierisektoren.

Forutsetningen for subsidiert reguleringseksport er at eksporten fungerer som avlastningskanal for hele det norske markedet. Dvs. at markedsregulator gjennom eksporten skal legge til rette for et balansert norsk marked der alle aktører i prinsippet skal kunne få omsatt sine produkter til det prisnivå som markedsregulator styrer sin prisdannelse mot. Denne formen for eksport har lav inntjening. Ordningen finansieres av norske råvareprodusenter gjennom omsetningsavgift på jordbruksråvarer.

Norsk eksport av meieriprodukter har historisk hatt en reguleringsfunksjon i forhold til det norske markedet, men har den senere tid utviklet seg i retning av merkevareeksport med krav om aktiv og stabil tilstedeværelse i markedene, dvs. en forretningsorientert eksport. Støtte til merkevareeksport av melkeprodukter finansieres over prisutjevningsordningen og kan også gis til aktører som ikke er markedsregulator.

I prinsippet skal all eksportstøtte fases ut til 2013. Norge avventer ny WTO-avtale i dette spørsmålet.

Eksportrestitusjon

Effekten av ordningen har vært begrenset, og eksportrestitusjon for kjøtt (XRK) ble vedtatt å opphøre med virkning fra 1. januar 2010.

⁴⁸ Finansdepartementet (1999). *FOR-1999-01-20-27: Forskrift om bearbeiding av ufortollede landbruksvarer*.

⁴⁹ Tollvesenet (2009). *Utenlands bearbeiding av landbruksvarer*. URL: <http://www.toll.no>, 22.02.09.

3.4 Avgifter og gebyrer⁵⁰

Avgifter er hovedsakelig begrunnet med å skaffe staten inntekter til omfordeling og for å finansiere offentlig aktiviteter og overføringer, men er også et virkemiddel for å prise indirekte virkninger av forbruk og produksjon som aktørene ikke tar hensyn til.

Avgifter på mat- og drikkevarer

Hvert år betaler matindustrien betydelige beløp i avgifter. I 2009 utgjorde innkrevede avgifter totalt 23,9 mrd. kroner, der særavgiftene utgjorde 23,2 mrd. kroner eller 97 prosent av totalt innkrevd beløp. I tillegg kommer matproduksjonsavgift og forskningsavgift. De ulike bransjene belastes i ulik grad av avgiftene, jf. figur 3.2.

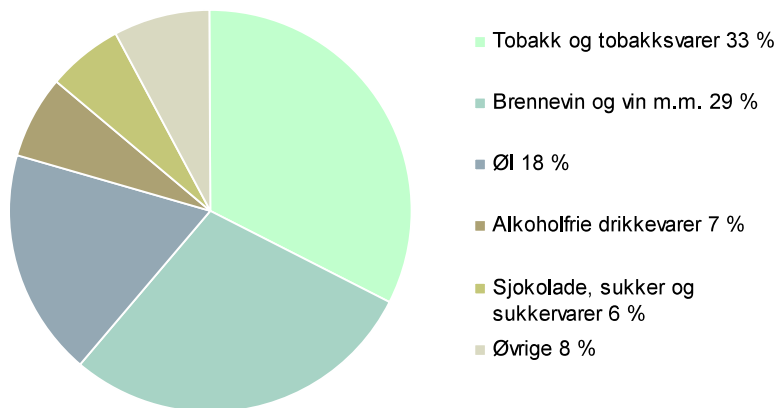
Generelle avgifter, som merverdiavgiften, gjelder tilnærmet alle varer og tjenester, og er som oftest fiskalt begrunnet.

Særavgifter betales ved innførsel, produksjon eller innenlandsk omsetning av nærmere angitte varer og enkelte tjenester. Særavgiftenes mål er å bidra til å skaffe staten inntekter samt redusere forbruket av helse- og miljøskadelige produkter.

Gebyrer er generelt en betaling for en spesifikk tjeneste som utføres, som for eksempel tilsyn og kontroll utført av Mattilsynet.

Figur 3.2

Fordeling av avgifter på mat- og drikkevarer i 2009

⁵⁰ Hvis ikke annet er nevnt bygger dette avsnittet på kildene:

Toll- og avgiftsdirektoratet (2010). *Særavgifter*. Datafil mottatt av Liv Ørbech, 26.01.10, Mattilsynet (2010). *Matproduksjonsavgift og kjøttkontrollgebyr*. Datafil mottatt av Eirin O. Breivik, 28.01.10 og SLF (2010). *Fondet for Forskningsavgift på landbruksvarer. Regnskap 2009. Budsjett 2010*. Datafil mottatt av Kari Rasmussen Theting, 02.02.10.

Innkrevd avgift på tobakksvarer og alkoholholdige drikkevarer utgjør om lag 60 prosent av totalbeløpet, mens innkrevd avgift på sukker, sjokolade- og sukkervarer utgjør 6 prosent av totalbeløpet. I tillegg til produktavgiftene kommer forskningsavgift, matproduksjonsavgift, grunnavgift på engangsemballasje og miljøavgift på emballasje, som til sammen utgjorde 8 prosent av avgiftene i 2009.

Totalt avgiftsbeløp har de senere årene økt. Fra 2004 til 2009 har totalt innkrevd avgift økt med 25 prosent, mens økningen siste året var på 7 prosent.⁵¹ Tabell 3.2 viser utviklingen i innkrevd beløp for mat- og drikkevarer, fordelt på ulike avgiftskategorier. Innkrevd avgift er et produkt av omsatt mengde og avgiftssatser. Variasjonene i avgiftsbeløpene gjennom tidsserien kan skyldes endringer i omsetningen av de ulike produktene, endringer i avgiftssatsene samt at nye produkter er inkludert i avgiftsordningene.

Tabell 3.2

Oversikt over avgifter for mat- og drikkevarer, 2004–2009 (i mill. kroner)

	2004	2006	2007	2008	2009
Produktavgifter totalt	17 950,5	18 632,5	19 459,1	20 449,3	22 014
– Tobakk og tobakksvarer	6 798,9	6 642,6	6 821,9	7 298,7	7 807
– Sukker	208,0	192,6	191,6	193,6	196,9
– Sjokolade og sukkervarer	967,3	1 044,2	1 083,0	1 089,6	1 127,5
– Alkoholfrie drikkevarer	962,0	1 014,8	1 025,2	1 068,5	1 642
– Øl	3 758,8	3 965,9	4 156,7	4 312,2	4390
– Brennevin, vin m.m.	5 255,5	5 772,4	6 180,9	6 486,7	6 852
Miljøavgift totalt	177,2	481,3	482,0	495,9	463
– Kartong/pappemb.	17,6	240,7	243,0	211,0	198
– Plastemballasje	57,4	89,5	85,8	91,0	67,0
– Metallemballasje	63,0	106,8	103,3	141,0	147,0
– Glassemballasje	39,2	44,3	49,9	52,9	51,0
Grunnavgift, engangsemballasje	461,8	593,0	669,1	729,8	769,0
Forskningsavgift	74,7	93,0	103,7	115,5	122,7
Matproduksjonsavgift	422,6	425,7	482,3	539,5	520,0
SUM AVGIFTER	19 086,8	20 225,4	21 196,3	22 330,0	23 889,0

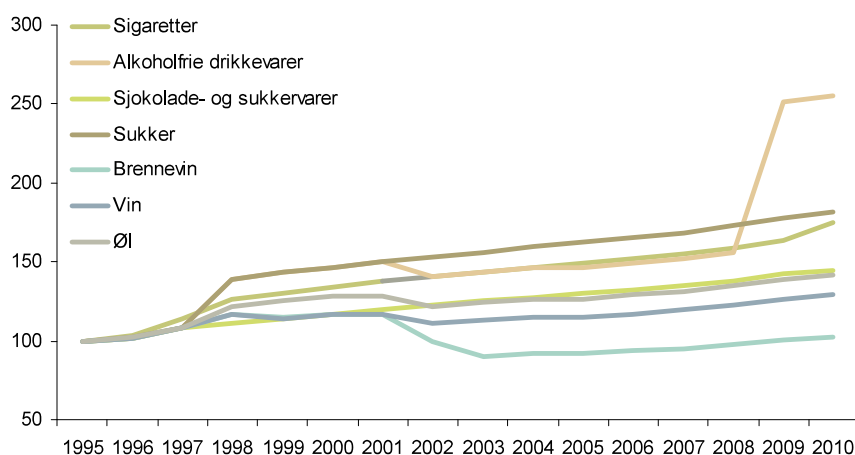
⁵¹ Som følge av at matproduksjonsavgiften som ble opprettet i 2004 ikke er direkte sammenlignbar med den tidligere næringsmiddelavgiften, kan ikke summen av avgiftene sammenlignes for årene før og etter 2004.

Særavgiftsutvalget, som overleverte sin rapport i 2007 foreslo flere endringer som berører matindustrien.⁵² Et av forslagene var bl.a. at avgiften på sjokolade- og sukkervarer, avgiften på alkoholfrie drikkevarer og avgiften på sukker burde erstattes med en generell sukkeravgift gradert etter tilsatt sukker i mat- og drikkevarer. Myndighetene sluttet seg i utgangspunktet til Særavgiftsutvalgets forslag, men som følge av at man foreløpig ikke har et merkeregulverk som angir tilsatt sukkerinnhold har man foreløpig ikke mulighet til å arbeide videre med forslaget om en gradert sukkeravgift.

Figur 3.3 viser utviklingen i utvalgte avgiftssatser. Selv om innkrevd avgiftsbeløp varierer betydelig mellom de ulike avgiftskategoriene, har de fleste, med noen unntak, hatt tilnærmet lik utvikling i avgiftssatsene de senere årene.

Figur 3.3

Utviklingen i avgiftssatser for utvalgte produkter, 1995–2010 (indeks 1995=100)

Frem til 2002/03 var det en del variasjon i avgiftssatsene for de fleste produktene, men siden har alle hatt en relativt årlig lik økning i avgiftssatsene. Påfallende er oppsvingen av avgiften på alkoholfrie drikkevarer for 2009. Det skyldes at avgiften ble satt opp til nivået for lettøl og dermed økte med 61 prosent. Vi vil i det følgende gi en mer detaljert oversikt over utviklingen i avgiftssatser og -beløp for de enkelte avgiftskategoriene. Vedlegg 4 gir en oversikt over utvikling i avgiftssatsene t.o.m. 2010.

Avgift på tobakk

Tobakksavgiften er inndelt i seks forskjellige varegrupper: sigarer, sigaretter, røyketobakk, skråtobakk, snus, samt sigarettpapir/sigaretthylser. Totalt innkrevd tobakksavgift i 2009 var på 7,8 mrd. kroner, en økning på 7 prosent fra året før. Innkrevd

⁵² Finansdepartementet (2008). *St.prp. nr. 1. For budsjettåret 2009. Skatte- avgifts og toll-vedtak.*

tobakksavgift har variert en del i løpet av de siste ti årene, hovedsakelig som følge av endringer i omsatt mengde. Avgiftssatsene har økt hvert år fra 1995 til 2010, og siden 2000 har økningen vært på om lag 2–4 prosent årlig for alle varegrupper.⁵³ Fra 2007 til 2008 økte derimot avgiftssatsene på skråtobakk og snus med hele 13,3 prosent, en trend som fortsatte året etterpå da det var en avgiftsøkning på 13,2 prosent for disse produktene. I 2010 økte avgiftene for alle varegruppene innen tobakk med om lag 6,5–7 prosent, og det var sigarer, sigaretter og røyketobakk som økte mest.

Avgift på alkoholholdige drikkevarer

Alkoholavgiften er en volumavgift med progressive satser etter alkoholinnhold. Innkrevd avgift registreres på to poster: «vin og brennevin» og «øl».

Samlet avgiftsbeløp på *brennevin og vin* har økt hvert år siden 2000 og utgjorde 6,85 mrd. kroner i 2009, en økning på 5,6 prosent fra 2008. Avgiftssatsene på alkoholholdige drikkevarer økte med 1,76–1,85 prosent det siste året. Avgiftssatsen på brennevin har siden 1995 økt alle årene, med unntak av perioden 2001–2003 hvor avgiftssatsen gikk ned med totalt 29,4 prosent, fra 7,04 kr/l til 5,44 kr/l. I 2010 er avgiftssatsen på brennevin 6,18 kr/liter.

Innkrevd *ølavgift* utgjorde i 2009 om lag 4,39 mrd. kroner, en økning på 1,8 prosent fra året før. Innkrevd ølavgift har økt med 17 prosent fra 2004 til 2010. Avgiftssatsene, som varierer med alkoholprosenten, har siden 2005 økt med 0 til 3 prosent årlig. I 2010 er satsen for alkoholholdige drikkevarer med alkoholprosent fra 3,7 til 4,7 (pils) på 18,04 kr/liter, mens den for alkoholprosent på mellom 2,7 og 3,7 er 10,41 kr/liter. Drikkevarer med alkoholprosent mellom 0,7 og 2,7 (lettøl) blir belastet med 2,76 kr/liter.

Avgift på alkoholfrie drikkevarer

For 2009 ble avgiftssatsene på alkoholfrie drikkevarer satt opp til nivået for lettøl (0,7–2,7 % VOL), noe som gjorde at avgiften økte med 61,3 prosent. Innkrevd avgift på alkoholfrie drikkevarer var i 2009 på 1,64 mrd. kroner, en økning på 54 prosent fra 2008. Bakgrunnen for denne økning var av helsepolitiske hensyn og ønsket om å redusere forbruket av sukkerholdige drikkevarer og dermed bidra til å dempe overforbruket av sukker. Avgiftssatsen for alkoholfrie drikkevarer er i 2010 på 2,76 kr/liter og 16,83 kr/liter for konsentrert sirup for dispenser.

Avgift på sjokolade og sukkervarer

Varene som omfattes av denne avgiften er fortrinnsvis godteripregede varer delvis avgrenset etter tolltariffen og omfatter også varer som ikke er tilsatt sukker eller søtningmiddel. Innkrevd sjokolade- og sukkervareavgift utgjorde 1,13 mrd. kroner i 2009. Siste året økte innkrevd avgift med 3,5 prosent, men har siden 2004 økt med hele 16,6 prosent. Avgiftssatsen for sjokolade- og sukkervareavgiften har årlig steget med 2–3 prosent siden 2000 og frem til i dag. Avgiftssatsen er i 2010 på 17,60 kr/kg som tilsvarer en økning på ca. 1,8 prosent fra året før. Momsen på brus er den samme som på andre matvarer. Gustavsen og Rickertsen (2009)⁵⁴ har sett på hva som skjer med forbruket av brus hvis momsen settes opp til 25 prosent. Resultatet

⁵³ Bortsett fra avgiftssatsen på sigarer som økte med nesten 80 prosent fra 2000 til 2001.

⁵⁴ Gustavsen og Rickertsen (2009): The effects of taxes on purchases of sugar-sweetened carbonated soft drink: a quantile regression approach. Forthcoming.

fra studien viser at de som i utgangspunktet kjøper lite brus vil redusere forbruket med ca. 5 liter i året mens de som kjøper mye brus vil kjøpe ca. 20 liter mindre brus. I gjennomsnitt kan det føre til en nedgang i brusforbruket på 15 prosent.

Avgift på sukker

Sukkeravgiften er i hovedsak lagt på sukkervarer til forbruker, men den gjelder også for institusjonshusholdninger, bevertningsvirksomheter, kjøtt-, fisk- og delikatesseforretninger og honningprodusenter. Sukker som nyttes til ervervsmessig fremstilling av varer, er fritatt for avgift. Sukkeravgiften er en vektavgift som gjelder sukker, sirup og sukkeroppløsninger. Innkrevd sukkeravgift utgjorde 196,9 mill. kroner i 2009. Fra 2004 har det vært en årlig nedgang i innkrevd sukkeravgift, men nedgangen flatet ut mot 2007, og stoppet i 2008 da innkrevd sukkeravgift økte med ca. 1 prosent i forhold til 2007. Avgiftssatsen har i samme periode økt med ca. 2–3 prosent årlig og utgjør 6,82 kr/kg i 2010.

Avgifter på drikkevareemballasje

Dagens avgiftssystem for drikkevareemballasje består av en miljøavgift og en grunnavgift.

Miljøavgiften består av en emballasjeavgift på kartong/papp, plast, metall og glass. Melk, melkeprodukter og juicedrikker har tidligere vært fritatt fra miljøavgiften, men dette opphørte f.o.m. 1. januar 2006 på grunnlag av at disse drikkene i større grad enn tidligere drikkes utenfor hjemmet. Risikoen for at emballasje fra disse drikkene skal havne i naturen synes derfor å ha økt.⁵⁵ Totalt innbetalt miljøavgift på emballasje var i 2009 på 463 mill. kroner, en nedgang på 6,6 prosent fra året før. Innkrevd avgift for kartong/pappemballasje (herunder emballasje til melk, melkeprodukter og juicedrikker) gikk ned med 6,2 prosent i forhold til 2008, men utgjorde allikevel 57,2 prosent av den totale innkrevede miljøavgiften på emballasje. Innkrevd miljøavgift på glass- og plastemballasje hadde en nedgang på henholdsvis 3,6 prosent og 26 prosent fra 2008 til 2009. Innkrevd miljøavgift på metallemballasje økte med 4,3 prosent fra 2008 til 2009. Avgiftssatsen for miljøavgift på drikkevareemballasje avhenger av returandel og om emballasjen er av glass, metall, plast eller papp/papir. Klima- og forurensningsdirektoratet (tidl. Statens forurensningstilsyn) fastsetter og endrer returandelen for ett år av gangen (se vedlegg 4).

Grunnavgiften ilegges engangsemballasje, dvs. drikkevareemballasje som ikke kan brukes om igjen i sin opprinnelige form og er dermed uavhengig av returandel. En del produkter som melk og melkeprodukter, varer i pulverform, kakao, korn- og soyabaserte melkeerstatningsprodukter og morsmelkerstatning er fritatt fra avgiften. Grunnavgiften har vært foreslått avviklet, også av Særavgiftsutvalget, for bl.a. å redusere grensehandelen og fordi den ikke lenger regnes som en miljøbegrunnet avgift. Avgiften utgjør 1,02 kr per engangsemballasje i 2010, en økning på 2 prosent fra 2009.

Matproduksjonsavgift

Matproduksjonsavgiften ble innført i forbindelse med etableringen av Mattilsynet i 2004, og erstattet da den tidligere næringsmiddelavgiften. Matproduksjonsavgiften skal finansiere Mattilsynets kostnader ved tilsyn, kontroll og andre særskilte ytelser.

⁵⁵ Finansdepartementet (2005). *St.prp. nr.1 (2005–2006). Skatte-, avgifts- og tollvedtak.*

Avgiften omfatter norskproduserte råvarer som nyttes til næringsmidler samt ferdigvarer, halvfabrikata og råvare som importeres for menneskelig konsum. Tollmyndighetene er ansvarlige for innkreving av matproduksjonsavgiften for importerte næringsmidler. Enkelte tollfrie varer omfattes ikke av avgiftsordningen. Avgiften er en verdiavgift på ulike næringsmidler og skal betales for alle næringsmidler unntatt vann.⁵⁶

I 2009 ble det innkrevd 520 mill. kroner i matproduksjonsavgift, en nedgang på 3,6 prosent fra året før. Innkrevd årlig beløpet har variert noe på grunn av etterslep i innkrevingsordningen. Norskproduserte kjøttvarer og importerte næringsmidler står for hhv. 44 prosent og 42 prosent av innkrevd beløp. Avgiftssatsene for matproduksjonsavgiften er i all hovedsak uendret fra 2008 til 2010, men det er lagt til en avgift på 0,0634 kr per liter melk.⁵⁷

*Forskningsavgift*⁵⁸

Forskningsavgiften er en verdiavgift som skal betales av alle som bruker norskprodusert og/eller importert kjøtt, fleisk, egg, grønnsaker, poteter, frukt og bær, melk og korn i ervervsmessig bearbeiding eller i fremstilling av mat- og drikkevarer. Formålet med avgiften er å sikre økonomisk grunnlag for forskning knyttet til landbruksprodukter som nyttes til ervervsmessig framstilling av mat- og drikkevarer.

Innkrevd forskningsavgift holdt seg forholdsvis stabil i perioden 1995 til 2000, men økte kraftig (64 %) i 2002, som følge av at avgiften ble utvidet til å omfatte et økt antall landbruksprodukter. I 2009 utgjorde forskningsavgiften 122,7 mill. kroner, en økning på 6 prosent fra året før.⁵⁹ Avgiftssatsene som er gjeldende fra 1. januar 2010 har økt litt fra 2009, se vedlegg 4.

*Kjøttkontrollgebyr*⁶⁰

Landbruks- og matdepartementet innførte f.o.m. 1. januar 2006 en forskrift om gebyr for dekning av utgifter ved kjøttkontroll, som er en videreføring av den tidligere kjøttkontrollavgiften. Forskriften medførte bl.a. lavere gebyr for slakteriene og enkelte oppgaver som tidligere var finansiert over kjøttkontrollgebyret ble fra 2006 dekket av matproduksjonsavgiften.

Gebyrpliktig kjøttkontroll omfatter en rekke ulike veterinærundersøkelser og kontroller av slaktet. Alle slakterier plikter å betale et gebyr for dekning av utgifter ved kjøttkontroll til Mattilsynet.⁶¹ Gjennomsnittlig øvre grense for gebyret er satt til 1 kr/kg slakt per år. Innkrevd kjøttkontrollgebyr har variert de siste årene, og utgjorde 78,4 mill. kroner i 2009, en nedgang på 3,7 prosent fra 2008.

⁵⁶ Fiskeridepartementet, Helsedepartementet og Landbruksdepartementet (2005). *FOR-2004-01-28-221: Forskrift om avgifter og gebyr i matforvaltningen.*

⁵⁷ Fiskeridepartementet, Helsedepartementet og Landbruksdepartementet (2008). *FOR-2008-12-23-1544: Forskrift om endring i forskrift om avgifter og gebyr i matforvaltningen.*

⁵⁸ SLF (2009). *Fondet for forskningsavgift. Regnskap 2009. Budsjett 2010.* E-post mottatt fra Kari Rasmussen Theting, 02.02.10.

⁵⁹ Det er regnskapsført 115,5 mill. kroner i forskningsavgift, reelt er det innbetalt 122,7 mill. kroner, men 7,2 mill. kroner ble ikke regnskapsført før i 2010 (pers. medd. Kari Rasmussen Theting, SLF, 24.03.10).

⁶⁰ Mattilsynet (2010). *Kjøttkontrollgebyr.* E-post mottatt fra Eirin Osnes Breivik, 28.01.10.

⁶¹ For sesongslakterier og mobile slakterier gjelder spesielle regler for gebyrfastsettelse.

Arbeidsgiveravgift⁶²

Alle arbeidsgivere skal betale arbeidsgiveravgift av lønn og annen godtgjørelse for arbeid og oppdrag som ikke er utført av selvstendig næringsdrivende. Avgiften betales til Folketrygden og er en verdiavgift beregnet av bruttolønn, der det er gitt prosentvise satser for hver enkelt sone.

Differensiert arbeidsgiveravgift har vært et sentralt distriktpolitisk virkemiddel, og arbeidsgiveravgiften har fungert som et av de viktigste og mest effektive i forhold til å bevare hovedtrekkene i bosettingsmønsteret i distrikts-Norge. Norges bruk av differensiert arbeidsgiveravgift har derimot vært omstridt internasjonalt. ESA (EFTAs overvåkingsorgan) fikk i 1999 medhold av EFTA-domstolen i at systemet med differensiert arbeidsgiveravgift var å regne som statsstøtte noe som innebar at alle soner, der det ikke var gitt unntak, i utgangspunktet skulle betale en avgiftssats på 14,1 prosent f.o.m. 1. januar 2004. Etter nye forhandlinger med ESA i 2006 fikk Norge innvilget en gjeninnføring av differensiert arbeidsgiveravgift. Den omfatter 90 prosent av områdene som var under ordningen i 2003. Det er i tillegg færre næringsunntak enn i 2003. Landbruk og fiskeri samt matindustri basert på råvarer fra disse næringene som bedrives i avgiftssone Ia og IVa har lavere avgiftssats enn andre næringer. Satsene i 2010 er holdt uendret.

3.5 Tilskuddsordninger

Tilskuddsordninger er et sentralt virkemiddel i norsk landbrukspolitikk for å sikre fortsatt jordbruksproduksjon, variert kulturlandskap og levende bygder, og de fleste tilskuddsordningene er derfor lagt på primærleddet. Enkelte tilskuddsordninger berører imidlertid matindustrien mer direkte, som frakt- og transporttilskuddene samt SkatteFUNN.

Fraktilskudd

Hensikten med fraktilskuddene er at de skal virke utjevne på priser til forbruker og produsent. Tilskuddet har dermed indirekte virkning på prisene til matindustrien. Formålet søkes i dag nådd gjennom følgende ordninger:

- Fraktilskudd på kjøtt
- Fraktilskudd på egg
- Fraktilskudd på korn og kraftfôr.

Tabell 3.3 gir en oversikt over utbetalt fraktilskudd for de ulike varegruppene i 2007, 2008, 2009 samt budsjettert utbetaling i 2010.⁶³ I 2009 ble det utbetalt til sammen 214,4 mill. kroner i fraktilskudd, en økning på 6 prosent fra 2008. For 2010 er det budsjettert med 246,2 mill. kroner i fraktilskudd.

⁶² Skatteetaten (2010). *Tabeller og satser*. URL:

<http://www.skatteetaten.no/no/Bibliotek/Tabeller-og-satser/2010/Arbeidsgiveravgift>, 22.02.10.

⁶³ SLF (2010). *Fraktilskudd egg, korn og kraftfôr*. Mottatt e-post fra Øyvind Breen, 26.01.10, SLF (2010). *Utbetalt (2008–2009) og budsjettert (2010) fraktilskudd kjøtt*. Mottatt e-post fra Signe-Marie Olsen, 12.03.09 og Landbruks- og matdepartementet (2008). *St.prp. nr. 1.Jordbruksavtale 2008–2009*.

Fraktilskuddsordningene for kjøtt har som formål å virke utjevnende på priser til produsent og forbruker, samt stimulere til nedskjæring av slakt i næringssvake områder og til å minimalisere fraktkostnadene. Fra og med 2007 gjelder fraktordningen kun innfraktilskudd for slakt. Den gjennomsnittlige tilskuddsatsen gikk opp fra 0,236 kr/kg i 2008 til 0,240 kr/kg i 2009. En arbeidsgruppe sammensatt av partene i jordbruksoppgjøret m.fl. har gjennomgått innfraktilskuddet til kjøtt i forkant av jordbruksoppgjøret 2010. Gruppen foreslår en omlegging til nærmeste slakterimodell som innebærer at tilskuddet utbetales til slakteri etter avstand fra produsent til nærmeste slakteri, uavhengig av om faktisk transport skjer til et annet slakteri. Dagens ordning tar utgangspunkt i faktisk slakterimodell med utgangspunkt i det enkelte slakteri og avstanden til kommunesenter i den kommunen hvor bonden har sin produksjon.

Formålet med *fraktilskuddsordningen for egg* er å medvirke til å utjevne fraktkostnader ved innfrakt av egg fra produsent til godkjente eggpakkeri, samt å bidra til å effektivisere innfrakten og stimulere til omsetning via godkjente eggpakkerier. I 2008 ble det foreslått en endring av kravene for å kunne opptre som godkjent eggpakkeri. Tilskuddsatsene for innfrakt av egg for 2009 var uendret i forhold til 2008 og ligger på 24 øre per kg i snitt for de syv sonene.

Tabell 3.3

Utbetalt fraktilskudd 2007–2009 og budsjettert fraktilskudd 2010 (i 1000 kroner)

	2007	2008	2009	2010
Egg	7 223	6 500	9 738	7 900
Korn	75 938	83 480	83 051	98 800
Kraftfôr	55 707	56 450	64 912	68 000
Kjøtt	53 170	55 751	56 748	71 500

Fraktilskuddsordninger for korn og kraftfôr har som hensikt å utjevne regionale råvareprisforskjeller ved å gi støtte til transport av korn fra overskudds- til underskuddsområder. Fra 2008 til 2009 var tilskuddsatsene for transport av korn uendret, med unntak av satsen for frakt fra Oslofjorden til underskuddsområdet som økte med ca. 8 prosent i gjennomsnitt. Satsene for fraktilskudd til importert fôrkorn gikk i gjennomsnitt opp med ca. 9 prosent. Nord på Østlandet er det i en del tilfeller aktuelt å frakte kornet direkte nordover med lastebil eller tog. I disse tilfellene ytes et fraktilskudd som tilsvarende båtfrakt fra Oslofjorden til underskuddsområdet.

Transporttilskudd/fraktutjevning innen meierisektoren som administreres under prisutjevningsordningen for melk er en intern utjevningsordning for meierisektoren hvor det ikke er involvert offentlig støtte. Tilskuddene består av et innfraktilskudd og distribusjonstilskudd for flytende melkeprodukter til dagligvaremarkedet. Begge ordningene ble omfattende revidert med virkning fra 1. februar 2008. Innfraktsatsene ble endret og baseres nå på et redusert antall mottaksmeierier. Tilskuddsatsene for distribusjon til Nord-Norge og for distribusjon av skolemilk forble uendret i forhold til i 2008 på hhv. 0,13 kr/l og 0,17 kr/l. Tilskudd til Q-meieriene

for distribusjon av flytende melkeprodukter fra meierianlegg som tilhører konsernet opprettholdes med 0,60 kr/l oppad begrenset til 80 mill. liter som tidligere.⁶⁴

Transportstøtte⁶⁵

Den regionale transportstøttens siktemål er å redusere de konkurransemessige ulemper som følger av lange transportavstander, vanskelige transportforhold og spredt bosetting i enkelte distrikter. Ordningen tar sikte på å kompensere for en del av de merkostnader til transport som påføres bedrifter som ligger perifert i forhold til mer sentrale områder i Norge. I 2008 ble det utbetalt ca. 20,9 mill. kroner i regional transportstøtte.

SkatteFUNN – FoU-fradrag⁶⁶

Fra og med inntektsåret 2003 ble det innført en fradragsordning i skatt og trygdeavgift for virksomheter som selv gjennomfører eller kjøper forsknings- og utviklingsprosjekter med det formål å fremskaffe ny kunnskap, informasjon eller erfaringer som er nyttige for virksomheten. SkatteFUNN gir skatteyttere som driver virksomhet i Norge et fradrag i skatt på inntil 20 prosent av kostnader til forsknings- og utviklingsprosjekter etter nærmere fastsatte regler. Maksimalt skattefradrag er begrenset til 2,2 mill. kroner. SkatteFUNN er hjemlet i skatteloven og administreres av Norges forskningsråd i samarbeid med Innovasjon Norge. Totalt var det i 2008 ca. 3 527 aktive prosjekter med samlet budsjettert prosjektverdi på ca. 8,3 mrd. kroner med et tilhørende budsjettert skattefradrag på ca. 1,4 mrd. kroner. I 2009 var det omtrent samme antall aktive prosjekter og budsjettert prosjektverdi som i 2008. Fra 2009 økte Regjeringen beløpsgrensene for fradraggrunnlaget for egengjennomført FoU fra 4 til 5,5 mill. kroner og for innkjøpt FoU fra 8 til 11 mill. kroner. Formålet med endringen er å stimulere til at flere prosjekter blir gjennomført og at enkelte prosjekter kan gjennomføres raskere enn tidligere.

⁶⁴ SLF (2008). *Forskrift om endring av forskrift av 29. juni 2007 nr.904 om satser i prisutjevningsordningen for melk og satser for produksjonsfløte og tilvirkningsverdi på smør.*

⁶⁵ Kommunal- og regionaldepartementet (2007). Nasjonale retningslinjer for regional transportstøtte. URL: <http://www.regjeringen.no/Upload/KRD/Vedlegg/REGA/regionaltransportstotte220207.pdf>, 28.03.10 og Kommunal- og regionaldepartementet, mottatt e-post fra Axel Rød, 26.03.10.

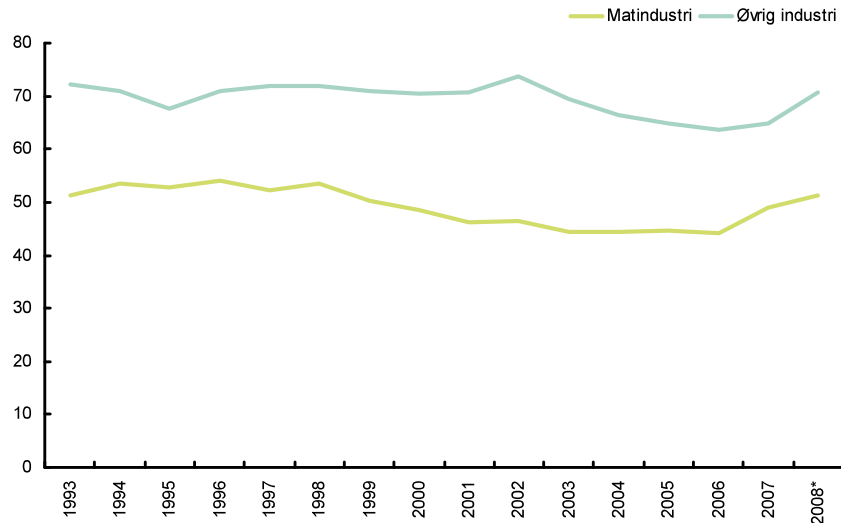
⁶⁶ Norges Forskningsråd (2010). *Årsrapport 2008 for SkatteFUNN.*

3.6 Lønnskostnader

Lønnskostnader er av stor betydning for matindustrien, og utgjorde i 2008 totalt ca. 22 mrd. kroner. Lønnskostnadene presenteres her i prosent av bearbeidingsverdien.⁶⁷ Figur 3.4 viser utviklingen i matindustriens og øvrig industris lønnskostnader i prosent av bearbeidingsverdi til markedspriser.⁶⁸

Figur 3.4

Lønnskostnader i prosent av bearbeidingsverdi til markedspriser for matindustrien og øvrig industri, 1993–2008

Lønnskostnadenes andel av bearbeidingsverdien utgjorde 51 prosent for matindustrien og 71 prosent for øvrig industri i 2008. For matindustrien utgjør dermed lønnskostnadene en lik andel av bearbeidingsverdien i 2008 som i 1993, mens øvrig industri ligger en prosent lavere enn 1993-nivået.

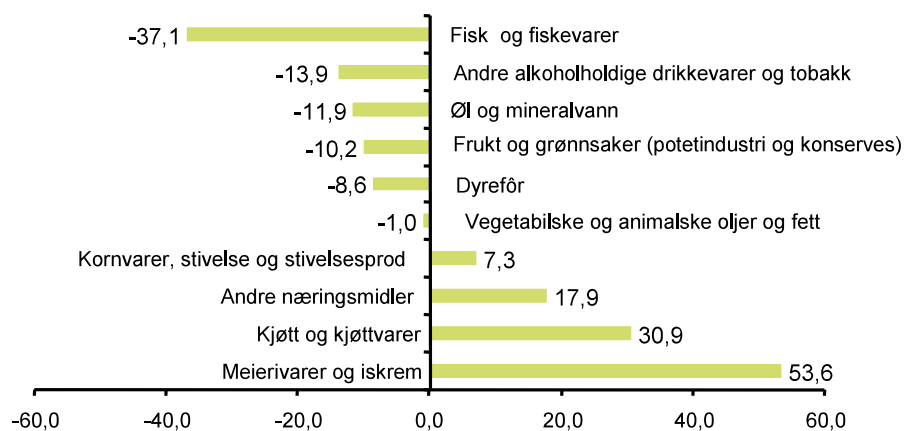
Figur 3.5 viser utviklingen i lønnskostnadenes andel av produksjonsverdien fordelt på bransjer fra 1993 til 2008.

⁶⁷ Jf. definisjonen av bearbeidingsverdi til markedspriser i kapittel 2.9.

⁶⁸ SSB (2010). Industristatistikken 2008. Datafil mottatt av Nils Petter Skirstad, 23.03.10. For 2007 er det benyttet tall fra bedriftsstatistikken, mens det i 2008 er benyttet tall fra foretaksstatistikken, dvs. at tallene for 2007 og 2008 nødvendigvis ikke er helt sammenlignbare.

Figur 3.5

Utvikling i lønnskostnadenes andel av produksjonsverdien for de ulike bransjene, prosentvis endring 1993–2008

Lønnskostnadenes andel av produksjonsverdien er høyest innen bransjen andre næringsmidler i 2008 (26,4 %) og lavest innen dyrefôr (5,6 %). Fra 1993 til 2008 er det meieribransjen som har hatt den største økningen i lønnskostnadenes andel av produksjonsverdien, mens fiskevarebransjen har hatt den største nedgangen.

FOTO: © TINES DATABANK

FOTO: © TINES DATABANK

4 Konkurranssevne

Etter den kraftige nedgangen i verdensøkonomien mot slutten av 2008, begynte det å stabilisere seg og gå mot en liten vekst i 2009. Fremtidsutsiktene er preget av stor usikkerhet, men domineres av lav vekst de årene. Norge hadde en nedgang i BNP med 1,5 prosent i 2009. Selv om det nå er en forsiktig vekst i BNP i Norge forventes det at vi vil være i en lavkonjunktur fram til 2013. Rentenivået var på sitt høyeste i 2008 for deretter å falle sterkt fram mot sommeren 2009.

Kraftig økning i husholdningens sparing har oppveid den økte realinntekten som derfor ikke har gitt økt husholdningskonsum. Den norske valutaen er fortsatt sterk etter en midlertidig svekkelse spesielt i starten av 2009. Hjemmemarkedets andelen for matindustrien ekskl. fiskevarebransjen økte noe, men importen av jordbruksbaserte matvarer og RÅK-varer fortsatte å øke mens eksporten falt. I løpet av 2009 økte prisgapet mellom internasjonale og norske råvarepriser på utvalgte jordbruksråvarer. Norge har i løpet av de siste 10 årene hatt en høyere lønnsvekst enn handelspartnerne og med et høyere absolutt lønnsnivå har forskjellene økt betydelig. I 2009 var imidlertid den relative lønnsveksten lik for Norge og handelspartnerne.

4.1 Økonomiske konjunkturer⁶⁹

Konkurranssevne kan forklares som evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling. For å kartlegge norsk matindustri konkurransevne gis det her en oversikt over økonomiske konjunkturer, norsk handel med mat- og drikkevarer, utvikling i markedsandeler samt enkelte rammebetingelser næringen står overfor.

Selv om matindustrien regnes for å bli mindre påvirket av konjunkturedringer i økonomien sammenlignet med andre industrier, har erfaringene de siste årene likevel vist at konkurransevnen til norsk matindustrien påvirkes av utviklingen i norsk og internasjonal økonomi. Det har også blitt mer tydelig at renter og valutakurs er viktige faktorer for sektoren.

4.1.1 Norsk økonomi 2009/10

Norsk økonomi opplevde totalt sett en nedgang i brutto nasjonalprodukt (BNP) på 1,5 prosent i 2009. Nedgangen var sterkt preget av finanskrisen i 2008 og

⁶⁹ Dette kapitlet bygger på Arbeidsdepartementet (2010). *Om grunnlaget for inntektsoppgjøret 2010. Foreløpig hovedrapport fra Det tekniske beregningsgrunnlaget for inntektsoppgjørene*. URL: http://www.regjeringen.no/upload/AD/publikasjoner/rapporter/2010/TBU_2010_hele.pdf. 23.03.10, SSB (2010). *Konjunkturtendensene i Norge*. Økonomisk analyse 1/2010. URL: <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201001/norsk-ok.pdf>. 18.02.10 og SSB (2010) *Konjunkturtendensene internasjonalt*. Økonomisk analyse 1/2010. URL: <http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201001/int-ok.pdf>, 18.02.10.

utviklingen i de norske og internasjonale markedene i etterkant. Bakgrunnen for at norsk økonomi i store trekk følger konjunktorene i verdensøkonomien, er at Norge er en liten, åpen økonomi med en stor andel handel med utlandet. Det gjør at hvis produksjon av varer, etterspørsel og priser endres utenfor våre grenser, vil dette også påvirke norsk import og eksport, og dermed også innenlands økonomi.

De sesongjusterte kvartalstallene viser at nedgangen i norsk økonomi var markant gjennom 1. kvartal 2009, mens det var en svak vekst de tre siste kvartalene. SSB anslår at den svake veksten kommer av en gjeninnhentingseffekt fra nedgangen i første kvartal, og at det dermed ikke kan tolkes som et tegn på at økonomien er friskmeldt. Det forventes at Norge vil fortsette å være i en lavkonjunktur frem til begynnelsen av 2013, men at det vil være en svak vekst fra 2012. En sterkere kronkurs vil også kunne bidra til å svekke en potensiell positiv innenlands effekt av internasjonal vekst.

Begynnelsen av 2009 var preget av stor usikkerhet knyttet til utviklingen fremover. Bankene strammet inn i sin utlånspraksis, og møtte også selv kraftige begrensninger i tilgang på kreditt. Investeringene gikk ned, blant annet som følge av vanskeligheter med å få tilgang på kreditt. Svært ekspansive finans-, penge- og kredittpolitiske tiltak ble satt i gang for å stimulere en fallende etterspørsel i økonomien. Pengepolitikken er økonomiens førstelinjeforsvar, og det er gjennom Norges Banks rentepolitikk at virkningen merkes raskest i økonomien.

Renten er et av de sterkeste virkemidlene Norge har til å regulere økonomien og stabilisere inflasjonen. I juni 2009 nådde den norske styringsrenten et historisk bunnivå på 1,25 prosent. Etter den tid har renten økt til 1,5 prosent i november og 1,75 prosent i januar 2010. Det forventes ytterligere renteøkninger i 2010, og at det vil ende med et årsgjennomsnitt på 2,6 prosent i 2010. Figur 4.1 viser utviklingen i styringsrenten fra 2000 til 2010⁷⁰.

Figur 4.1

Styringsrente satt av Norges Bank (foliorente), jan. 2000–jan. 2010

⁷⁰ Norges Bank (2010). *Norges Banks styringsrente*. URL: http://www.norges-bank.no/templates/article___55476.aspx, 21.02.10.

Påslagene, det vil si differansen mellom pengemarkedsrenten og styringsrenten, øker vanligvis i perioder med stor usikkerhet knyttet til den økonomiske utviklingen. Dette var tydelig gjennom 2007 og 2008, da påslagene var unormalt høye. Utover 2009 har derimot påslagene gått nedover og stabilisert seg, noe som indikerer en større ro i markedene.⁷¹

Regjeringen la frem en tiltakspakke for finanspolitikken i St.prp. nr 37 (2008-2009) *Om endringer i statsbudsjettet 2009 med tiltak for arbeid* en budsjettimpuls på 2,3 prosent, en markant økning fra det opprinnelig planlagte nivået på 0,7 prosent i Nasjonalbudsjettet 2009. Tiltakspakken var i hovedsak rettet inn mot sektorene som var blant de mest utsatte for konjunkturedgangen, som bygg- og anleggsbransjen, eksportrettet industri og kommunene. I tillegg la de til rette for tiltak som gikk på å forenkle tilgangen på kreditt gjennom statlige lån. Totalt anslås pakken å ha vært på 20 mrd kroner, hvorav 16,75 mrd. kroner gikk på budsjettposten og 3,25 mrd. kroner gjennom skattelette til næringslivet. Tiltakene ble i hovedsak videreført i Statsbudsjettet for 2010, men uten konkrete nye tiltak. Fremover forventes en moderat finanspolitikk gjennom 2010, men med en anelse kontraktiv finanspolitikk deretter. Med kontraktiv finanspolitikk menes at offentlige utgifter er lavere enn inntektene.

Kraftig nedsatt rente og likviditetstilførsel til bankene bidro til økt husholdningskonsum fra 2. kvartal 2009. Det bidro til en total økning i husholdningenes konsum på 5 prosent på årsbasis.

Arbeidsledigheten i 2009 var på 3,2 prosent målt ved SSBs arbeidskraftsundersøkelse (AKU). Det er et lavt ledighetsnivå sett i forhold til den kraftige konjunkturedgangen. Nedgang i netto arbeidsinnvandring og en økning blant unge som begynte med høyere utdanning bidro til at arbeidsledigheten ikke økte mer. Fremover forventes det en svak økning i sysselsettingen, men den antas først å dempes av en produktivitetsvekst som kommer som konsekvens av nedbemanningen, før sysselsettingen igjen tar seg opp.

Konsumprisindeksen (KPI) er et mål på prisstigningen i Norge. Den baserer seg på utvikling i blant annet matvareprisene, elektrisitetsprisene, oljepris, kronekurs og pris på importerte varer. Gjennomsnittlig KPI i perioden fra 2008 til 2009 var på 2,1 prosent, mot 3,8 prosent året før. *Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer* (KPI-JAE) brukes som et mål på den underliggende inflasjonen (kjerneinflasjonen) i norsk økonomi. Inflasjonen brukes igjen som en indikator på utvikling i økonomien. Tolv månedersveksten i KPI-JAE hadde et gjennomsnitt på 2,6 prosent fra 2008 til 2009, samme vekst som året før. Veksten var lavest i oktober, med 2,1 prosent, og høyest med 3,3 prosent i juni. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene anslår at KPI-JAE fra 2009 til 2010 vil ligge på 1,7 prosent, altså en svakere vekst enn den vi har hatt det siste året. De anslår også at ved to prosent sterkere krone enn allerede forutsatt, vil KPI-JAE øke med omtrent 0,3 prosent. Den forutsetningen som allerede ligger til grunn er en styrking av den importveide kronekursen på 5 prosent.

Husholdningenes disponible realinntekt, er av sentral betydning for utviklingen i norsk økonomi. Etter en nedgang i disponibel realinntekt fra 2007 til 2008, anslås det å ha vært en vekst på 4,8 prosent som årsgjennomsnitt for 2009. Vanligvis følger

⁷¹ Norges Bank (2009). *Pengepolitisk rapport. 3/09*. URL: <http://www.norges-bank.no/upload/77323/ppr309.pdf>. 22.02.10.

utviklingen i disponibel realinntekt lønnsutviklingen, men dette var ikke tilfellet i 2009. Lavere rente sammen med en nær halvering av konsumprisveksten er de sterkeste årsakene til veksten i realinntekten det siste året. I tillegg spilte nedgangen i oljeprisen en vesentlig rolle for utviklingen. På tross av denne veksten, økte ikke husholdningskonsumet. Større usikkerhet omkring egen inntekt og dårligere utsikter til økonomien som helhet, medførte en kraftig oppgang i husholdningenes sparing. Spareraten (sparing regnet som andel av disponibel inntekt) økte til 7,5 prosent i 2009. Det var en stor økning i forhold til årene før. I 2007 var den på et historisk sett lavt nivå med 0,4 prosent, og i 2008 var den på 2,1 prosent.

Forventningene for 2010 er at lavkonjunktoren vil fortsette, men at vekstraten vil øke noe i forhold til 2009. Bakgrunnen for dette er antakelser om økt husholdningskonsum, mindre nedgang i fastlandsinvesteringer og en ny vekst i tradisjonell vareeksport.

OECD anslår at nedgangen i samlet sett i deres medlemsland var på 3,5 prosent i 2009. Det at nedgangen i Norge var lavere, kan blant annet forklares med at Norge har et stabilt forvaltningssystem med en forholdsvis stor offentlig sektor med solide finansieringssystemer blant annet gjennom trygde- og sykkelønsordninger. Det gjør at de økonomiske effektene blir lavere. I tillegg gir fleksibiliteten i Statens Pensjonsfond Utland større trygghet og tillitt når det gjelder tilgang på kapital.

4.1.2 Internasjonale konjunkturer

Etter den kraftige nedgangen i verdensøkonomien mot slutten av 2008, begynte det å stabilisere seg og gå mot en liten vekst i 2009. Bildet fremover er derimot preget av stor usikkerhet. Som følge av finanskrisen ble det i mange land iverksatt kraftig ekspansiv finans- og pengepolitikk for å stimulere økonomien. Styringsrenten ble i flere land, blant annet USA og Japan, satt ned mot null, og er fortsatt veldig lav. Det signaliserer et sterkt behov for økt aktivitet og etterspørsel i økonomien. I tillegg ble det iverksatt investeringer i bygging av infrastruktur og oppbygging av vare- og matlagre. Verden opplevde en kraftig nedgang i lagerkapasiteten som følge av nedgangskonjunktoren mot slutten av 2008 og begynnelsen av 2009, og mange lands positive BNP-vekst mot slutten av 2009 kan tilskrives gjenoppbygging av lagerkapasiteten. Den økonomiske effekten som følger av lageroppbyggingen er kortsiktig, og det er behov for mer etterspørselsdrevet produksjonsvekst fremover for å sikre en mer bærekraftig vekst i økonomien.

Det er ventet at veksten i OECD-landene vil være lavere i 2010 enn det den har vært det siste året. Husholdninger får problemer når gjelden øker samtidig med fall i boligprisene. Dette, kombinert med 9 prosent arbeidsledighet, tilsier dystre økonomiske utsikter for OECD-landene som helhet i årene som kommer. Hvordan Kina fører sin finanspolitikk er stadig viktigere for verdensøkonomien. Som følge av økt industriproduksjon og handel har Kina gode økonomiske utsikter, men i frykt for overoppheting av økonomien, hevet de nylig renten, strammet inn kapitalreguleringen og økte kravet til kjernekapital i bankene. Dette vil spesielt påvirke de eksportrettede OECD-landene og andre viktige handelsland for Kina.

Statsgjelden har økt kraftig for mange land som følge av ekspansiv finanspolitikk i 2009. USAs statsgjeld utgjorde 60 prosent av BNP mot slutten av 2009. Budsjettunderskuddet lå i 2009 på 9,9 prosent av BNP, mens det forventes å øke med 10,6

prosent i 2010. I Europa er det også flere land som sliter med stor statsgjeld. Hellas har en gjeld på 2 400 mrd. kroner, og Portugal, Spania, Italia og Irland har også store problemer. Hellas er utsatt for stort press fra EU om budsjettinnstramminger, da en svekket tillit til Hellas sin økonomi, også svekker markedets tillitt og etterspørsel etter euro. Hellas forhandler nå med EU om mulighetene for krisehjelp. Selv om EU trolig ikke vil gi Hellas i stikken, er det viktig at EU nå sender sterke signaler, slik at ikke Spania og andre mer viktige EU-land forventer automatisk økonomisk ryggdekning fra EU. En slik situasjon vil være meget alvorlig for eurosamarbeidet, og kan føre til at flere land blir dratt med i dragsuget.

USA opplevde totalt fire kvartaler med nedgang i økonomien fra slutten av 2008 og inn i første halvår i 2009. Det forventes en lav vekst også de to neste årene, hhv 2,5 prosent i år og 1,6 prosent i 2011. Også her forventes etterhøvet etter nedgangen i fjor til å gi en økning i veksten i år som ikke vil være vedvarende, men som vil ta seg opp fra 2012.

SSB forventer en noe senere utgang av lavkonjunkturen enn anslagene til IMF og OECD tilsier for perioden frem mot 2012. Alle forventer derimot en svak og mer langvarig lav utvikling i Euroområdet enn i USA. For de andre landene Norge handler med er det også ventet en svak utvikling. For Euroområdet ligger SSBs anslag for USA og Euroområdet på hhv. 2,5 prosent og 1,0 prosent for 2010. For 2011 er anslagene 1,6 prosent for USA og 1,3 prosent for Euroområdet. SSB sine anslag for utviklingen i USA for 2011 ligger imidlertid omtrent ett prosentpoeng lavere enn anslagene til IMF og OECD.

I anslagene ligger det stor grad av usikkerhet. I en situasjon der mange land sliter med statsgjeld og store budsjettunderskudd, samtidig er det helt avgjørende at finans- og pengepolitiske tiltak blir satt i verk på rett tid. Hvis kontraktiv politikk (for eksempel renteheving eller innstramming i offentlige budsjetter) skjer for tidlig, vil det føre til redusert etterspørsel og en ytterligere forverring av nedgangen. Hvis landene imidlertid fortsetter for lenge med å føre en ekspansiv politikk for å stimulere økonomien, vil dette kunne medføre et usunt inflasjonsnivå og enda større og ukontrollert statsgjeld. Det gjør at innstrammingen i etterkant vil bli enda kraftigere.

4.1.3 Valuta

Valutakursen påvirker prisen på importerte og eksporterte varer. De siste årene har det blitt stadig større fokus på valutakursens betydning for utviklingen i økonomien i et land. En sterk norsk krone betyr at vi må betale lite for utenlandsk valuta, og det er dermed dyrt for andre land å kjøpe norske varer. En svekket krone impliserer at importen blir dyrere, men at det går godt for eksportnæringen. Dette er sentralt når Norge skal handle mat- og drikkevarer med utlandet.

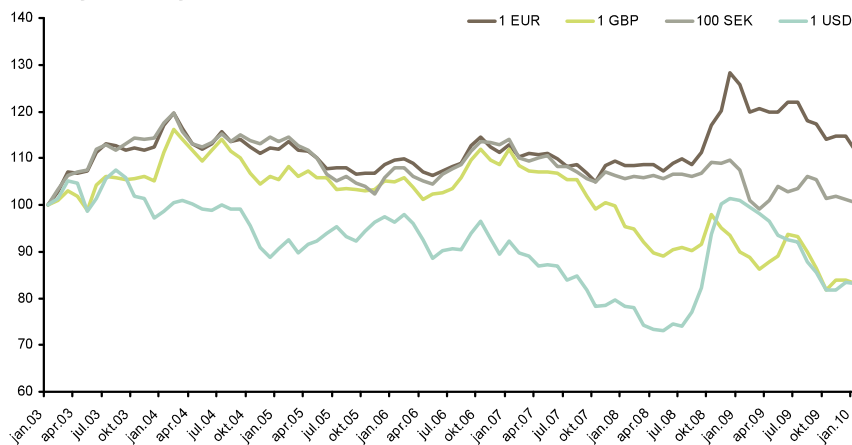
Valutakursen (vekslingskursen) angir hvor mye en valuta er verdt målt i en annen valuta. I Norge har man en flytende valutakurs der vekslingskursen bestemmes av tilbud og etterspørsel.

Som andre valutaer ble også den norske kroneverdien påvirket av den internasjonale finansuroen i siste halvdel av 2008 og utover i 2009. For Norge resulterte det i en svekket krone. Dette var positivt for salg av norske varer til utlandet. men

på grunn av en kraftig nedgang i internasjonal etterspørsel etter varer, var ikke svekkelsen nok til å veie opp for salgsnedgangen for eksportnæringen. I gjennomsnitt måtte man betale 8,73 kroner for 1 Euro i 2009, mot 8,22 kroner i 2008. I januar 2010 var kursen nede på 8,18. Figur 4.2 viser en indeksbasert utvikling i utvalgte valutakurser mot den norske kronen i perioden fra januar 2003 t.o.m. januar 2010. Indeksen tar utgangspunkt i gjennomsnittlig valutakurs over treårsperioden 2000-2002.⁷²

Figur 4.2

Utvikling av utvalgte valutakurser, 2003–2010 (indeks 2000-2003=100)

Mot slutten av 2008 svekket den norske kroneverdien seg betydelig mot både euro, dollar og (delvis) den svenske kronen. Det kommer frem at det er de største valutaene, som euro og amerikanske dollar, som varierer mest mot den norske kronen.

Året 2009 begynte med en kraftig kursoppgang for valutaene, før de gikk litt ned igjen mot slutten av året. Dette innebar at det var langt dyrere å importere råvarer ved inngangen av 2009 enn det var ved inngangen av 2008. Den norske kronen har gjennomgående vært på et høyere nivå enn amerikanske dollar gjennom perioden bortsett fra for årsskiftet 2008–2009. Etter dette har det grovt sett vært en nedadgående tendens for alle de utvalgte valutakursene mot den norske kronen.

⁷² Norges Bank (2010). *Valutakurser*. Månedsgjennomsnitt av daglige kurser fra 1960. URL: http://www.norges-bank.no/templates/article___200.aspx, 24.02.10.

4.2 Handel med mat- og drikkevarer⁷³

Ved å se på utviklingen i handelen med mat- og drikkevarer kan man til en viss grad si noe om norsk matindustriens konkurranseevne. I det følgende gis en oversikt over utviklingen i handelen med mat- og drikkevarer totalt og bransjevis. Vedlegg 5 gir en mer detaljert oversikt over handelen og de tre tørste eksport-/importlandene for de ulike varegruppene i 2009.

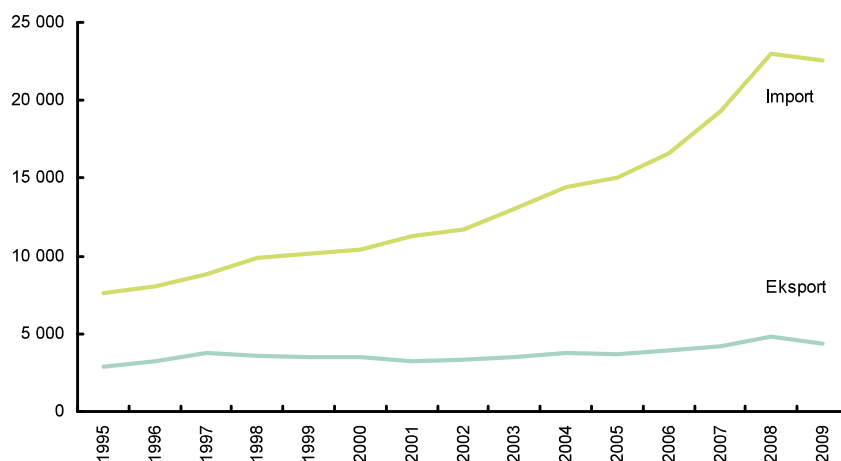
Dataene som presenteres er basert på SSBs utenrikshandelsstatistikk som gir en oversikt over import og eksport fordelt etter norske tollvarenummer og land.¹ Bransjeinndelingene som benyttes er basert på standard for produktklassifisering (prodcom)¹ som korrelerer med tolltariffen.

4.2.1 Handelen med mat- og drikkevarer

Figur 4.3 gir en oversikt over utviklingen i Norges handel med mat- og drikkevarer (ekskl. fisk og fiskevarer).

Figur 4.3

Utvikling i handelen med mat- og drikkevarer (ekskl. fisk og fiskevarer), 1995–2009 i mill. kroner

Norges handel med mat- og drikkevarer har økt betydelig de siste 10–15 årene. Fra 1995 til 2008 økte importen med 197 prosent, mens eksporten økte med 48 prosent i samme periode. I 2009 var det imidlertid en svak importnedgang (1,7), og det ble

⁷³ SSB (2010) *Utenrikshandelsstatistikken 2009*. Datafil mottatt fra SSB, 15.01.10.

importert mat- og drikkevarer for 22,6 mrd. kroner. Vi eksporterte samme år mat- og drikkevarer for 4,3 mrd. kroner, en reduksjon på om lag 10,4 prosent fra 2008.

Betydelig handel med fisk og fiskevarer

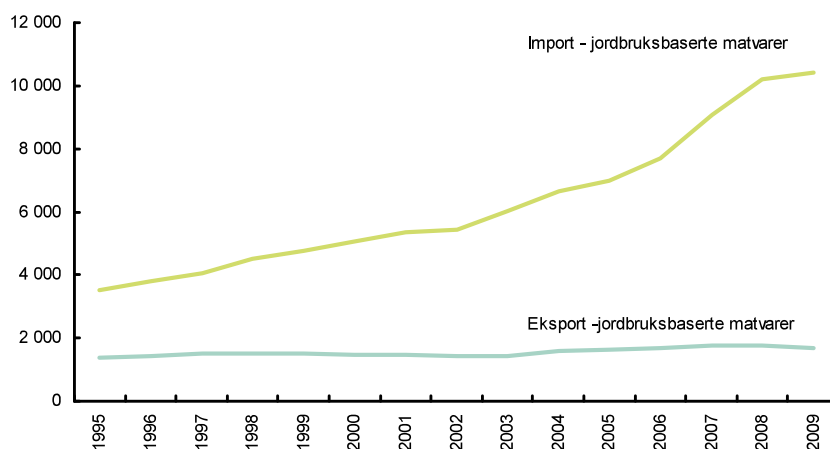
Hvis vi inkluderer handelen med fisk og fiskevarer, må import- og eksporttallene justeres betraktelig opp. Import av *bearbeidet fisk og fiskevarer*, dvs. den fisken som bearbeides i matindustrien, utgjorde i 2009 ca. 4,8 mrd. kroner mens eksporten utgjorde 23,3 mrd. kroner. Dvs. at den totale importen av mat- og drikkevarer i 2009 utgjorde 27,4 mrd. kroner, mens eksporten utgjorde 27,6 mrd. kroner. Tar vi også hensyn til handelen med *rund, fersk og kjølt fisk* utgjorde importen av denne varegruppen 0,9 mrd. kroner i 2009, mens eksporten utgjorde hele 20,5 mrd. kroner. Dvs. at den totale eksporten av fisk og fiskevarer utgjorde ca. 43,8 mrd. kroner i 2009. Siden rund, fersk og kjølt fisk imidlertid ikke er en del av norsk matindustri verdiskapning, sett ut i fra SSBs klassifisering, er derfor i all hovedsak denne varegruppen utelatt fra omtalen i denne rapporten.

Handel med jordbruksbaserte matvarer

Ser vi på handelen med jordbruksbaserte matvarer, er også denne handelen økt betydelig siden 1995, jf. figur 4.4.⁷⁴

Figur 4.4

Utvikling i handelen med jordbruksbaserte matvarer, 1995–2009 (i mill. kroner)

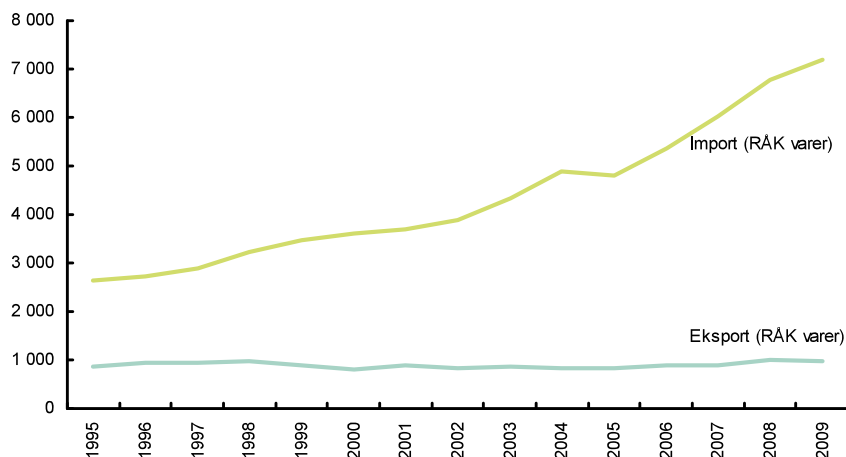
I alt ble det importert jordbruksbaserte matvarer for 10,4 mrd. kroner i 2009, en økning på 195 prosent siden 1995. Eksporten utgjorde samme år 1,7 mrd. kroner, en økning på 21 prosent siden 1995. Fra 2008 til 2009 økte importen 2,0 prosent mens eksporten gikk ned med 4,4 prosent.

⁷⁴ Bransjer som ikke er definert som jordbruksbaserte matvarer er; drikkevarer, tobakk, dyrefôr, fisk og fiskevarer, sjokolade og sukkervarer og olje- og fett.

Figur 4.5 viser utviklingen i handelen med industrielt bearbejdede jordbruksvarer, såkalte RÅK-varer.

Figur 4.5

Utvikling i handelen med RÅK-varer, 1995–2009 (i mill. kroner)

Industrielt bearbejdede jordbruksvarer, såkalte RÅK-varer, er gjennom EØS-avtalens protokoll 3 underlagt et eget handelsregime. Dette innebærer at RÅK-varer normalt har en lavere tollbeskyttelse og dermed også i større grad utsatt for internasjonal konkurranse enn tradisjonelle jordbruksbaserte matvarer. Importen av RÅK-varer økt fra 2,6 mrd. kroner i 1995 til 7,2 mrd. kroner i 2009, noe som innebærer en økning på 172 prosent. Eksporten har i samme periode holdt seg mer stabil, med kun en økning på 10 prosent, fra 0,87 mrd. kroner i 1995 til 0,96 mrd. kroner i 2009. Fra 2008 til 2009 økte importen av RÅK-varer med 6,0 prosent, der mye av økningen siste året kan tilknyttes økt import av dyrefôr. Eksporten gikk siste året ned med 3,4 prosent.

4.2.2 Handelen på bransjenivå

Figur 4.6 og 4.7 gir en oversikt over import- og eksportverdien for mat- og drikkevarer i perioden 1995 til 2009 fordelt på bransjer.

Fiskevarebransjen, drikkevarebransjen, olje- og fettbransjen samt bransjen for andre næringsmidler er de fire største importbransjene i 2009. Fra 1995 til 2009 har importveksten vært størst for oljer og fett, bakervarer og drikkevarer, mens potetindustrien og sjokolade- og sukkervarebransjen hadde lavest importvekst i perioden. Fra 2008 til 2009 økte importen mest innen dyrefôrbransjen (+10,3 %), fiskevarebransjen (10,6 %) og bransjen for andre næringsmidler (15,0 %), mens importen falt mest innenfor bransjene potet (-17,0 %), oljer/fett (-21,1 %) og kjøtt (-24,7 %).

Ser vi bort fra eksporten av bearbeidet fisk og fiskevarer er det olje- og fettbransjen som har størst eksport i 2009. Det er imidlertid drikkevarer og konservervarer som har hatt den største prosentvise eksportveksten fra 1995 til 2009. Fra 2008 til 2009 var det kun bransjene andre næringsmidler (+11,4 %) og konserver (+3,0 %) som opplevde en eksportvekst, mens tobakksbransjen (-61,9 %), kornvarebransjen (-35,1 %) og potetindustrien (26,0 %) var de bransjene med størst eksportnedgang (prosentvis).

Figur 4.6

Import av mat- og drikkevarer (inkl. fisk og fiskevarer) for utvalgte år (i mill. kroner)

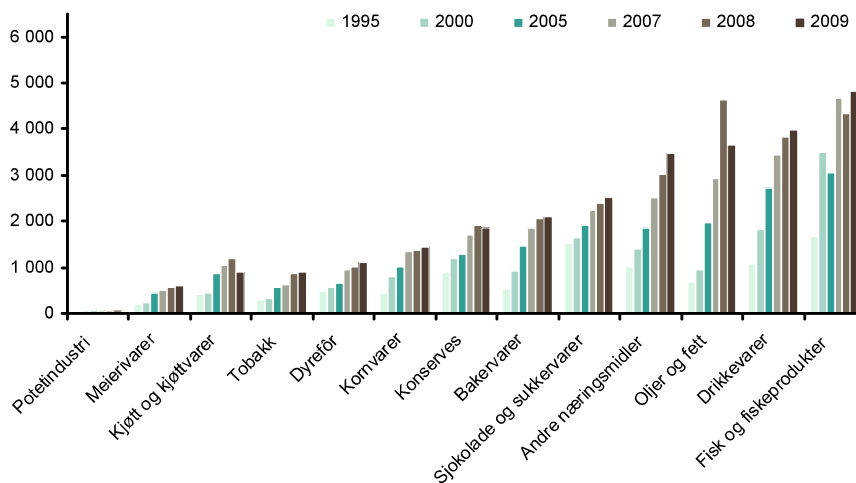
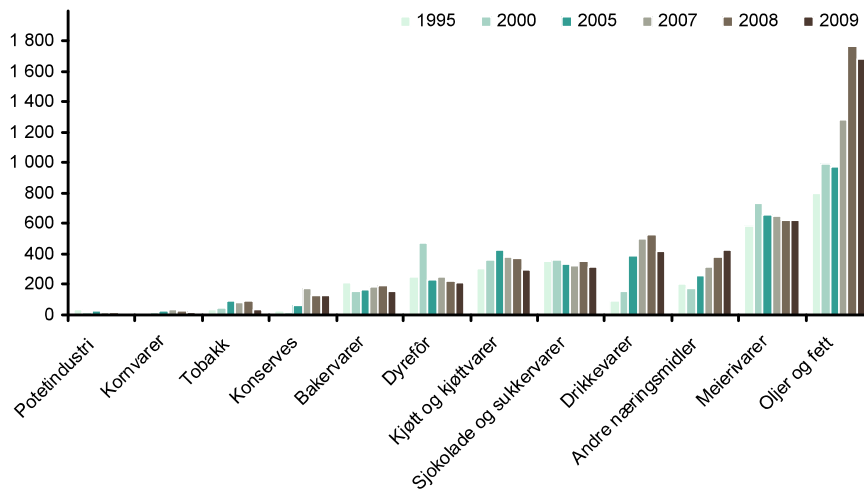

FOTO: © TINES DATABANK

Figur 4.7

Eksport av mat- og drikkevarer (ekskl. fisk og fiskevarer) for utvalgte år (i mill. kroner)

4.2.3 Handelen sett i forhold til produksjonsverdi

Ved å se på import og eksport av mat- og drikkevarer i forhold til industriens samlede produksjonsverdi, kan man til en viss grad si noe om norske matindustri-bedrifters konkurransesituasjon. Med unntak av fiskevarebransjen, er øvrige matindustri orientert mot innenlandsmarkedet og importen er i de fleste bransjer større enn eksporten.

For 2009 er matindustriens produksjonsverdi anslått til ca. 173,3 mrd. kroner. Importen av mat- og drikkevarer var samme år på 27,4 mrd. kroner og utgjør med det 15,8 prosent av total produksjonsverdi i matindustrien. Ser vi på eksporten, ble det i 2009 eksportert mat- og drikkevarer for ca. 27,6 mrd. kroner og det utgjør 15,9 prosent av total produksjonsverdi. Hvis vi ekskluderer eksporten av bearbeidet fisk, tilsvarer eksportverdien 2,5 prosent av produksjonsverdien i 2009.

4.3 Markedsandeler

For å nærmere belyse utviklingen i det norske matmarkedet vil vi i dette avsnittet se på hvor stor del av totalmarkedet norsk matindustri dekker.⁷⁵

Produksjon for hjemmemarkedet = Total produksjon minus eksport
Totalmarkedet = Produksjon for hjemmemarked pluss import
Hjemmemarkedsandel = Produksjon for hjemmemarked som andel av totalmarkedet
Eksportandel = Eksport som andel av total produksjon

Tabell 4.1 gir en oversikt over totalmarkedet for førstehåndsomsetningen av mat- og drikkevarer inkl. bearbeidet fisk og fiskevarer.

Tabell 4.1

Markedsandel for matindustrien (inkl. bearbeidet fisk og fiskevarer), 1995–2009
(i mrd. kroner)

	1995	2000	2007	2008	2009*
Produksjon	92,2	116,5	152,2	166,2	173,3
– Eksport	16,7	24,2	24,9	26,2	27,6
= Produksjon for hjemmemarked	75,5	92,3	127,3	140,0	145,7
+ Import	9,3	13,9	24,0	27,3	27,9
= Totalmarked	84,8	106,2	151,3	167,3	173,6
Hjemmemarkedsandel	89,0	86,9	84,2	83,7	83,9
Eksportandel	18,1	20,8	16,3	15,7	15,9

Totalmarkedet for førstehåndsomsetning av mat og drikkevarer i Norge utgjorde om lag 174 mrd. kroner i 2009, en økning på 104 prosent fra 1995. I samme periode økte produksjonen med 88 prosent, eksporten med vel 65 prosent og importen med 199 prosent. Som følge av at norsk matindustri i økende grad har blitt konkurranseutsatt, har hjemmemarkedsandelen de siste 10–15 årene gått nedover, og mens andelen var på 89 prosent i 1995 lå den på ca. 84 prosent i 2009. Samtidig har også eksportandelen gått ned, og mens 18 prosent av matindustriens produksjon gikk til eksport i 1995 var denne andelen på ca. 16 prosent i 2009.

Handelen med bearbeidet fisk og fiskevarer utgjør en stor andel av norsk utenrikshandel og påvirker dermed hjemmemarkeds- og eksportandelen i betydelig grad. Tabell 4.2 gir en oversikt over markedsandelstallene for matindustrien ekskl. bearbeidet fisk og fiskevarer.

⁷⁵ SSB (2010). *Industristatistikk 2008*. Datafil mottatt av Nils Petter Skirstad, 24.03.10, SSB (2010) *Utenrikshandelsstatistikk*. Datafil mottatt fra SSB, 15.01.10.

Tabell 4.2

Markedsandel for matindustrien ekskl. bearbeidet fisk og fiskevarer, 1995–2009
(i mrd. kroner)

	1995	2000	2007	2008	2009*
Produksjon	75,7	92,2	118,4	124,6	137,4
– Eksport	3,1	3,5	4,2	4,8	4,3
= Produksjon for hjemmemarked	72,7	88,7	114,2	119,8	133,1
+ Import	7,6	10,4	19,3	23,0	23,1
= Totalmarked	80,3	99,1	133,5	142,7	156,2
Hjemmemarkedsandel	90,5	89,5	85,5	83,9	85,2
Eksportandel	4,0	3,8	3,5	3,9	3,2

For matindustrien ekskl. fiskevarebransjen var hjemmemarkedsandelen på om lag 85 prosent i 2009 mot nesten 91 prosent i 1995. Økningen i hjemmemarkedsandelen i 2009 i forhold til året før har sammenheng med både utviklingen i internasjonale råvarepriser i perioden og den internasjonale nedgangskonjunkturen. Eksportandelen gikk noe ned i 2009, men har ellers holdt seg på et relativt stabilt nivå i hele perioden.

Tabell 4.3 viser hjemmemarkedsandel og eksportandel for de ulike bransjene i 1995 og 2008. Norsk matindustri har fått en redusert hjemmemarkedsandel i løpet av perioden. På samme tid har eksportandelen økt. Utviklingen er imidlertid ulik over sektorene.

Tabell 4.3

Markedsandeler i matindustrien, totalt og bransjevis i 1995 og 2008 (i %)

	Hjemmemarkedsandel		Eksportandel	
	1995	2008	1995	2008
MATINDUSTRIEN TOTALT	89,0	83,7	18,1	16,6
Kjøttbransjen	98,2	97,2	1,4	0,7
Fiskevarebransjen	63,1	88,8	82,7	66,9
Frukt- og grønnssaksbransjen	68,8	64,4	3,8	4,0
Olje- og fettbransjen	68,5	43,3	36,9	40,2
Meieribransjen	98,5	96,9	4,4	3,4
Kornvarebransjen	85,0	69,9	0,5	0,6
Dyrefôrbransjen	94,3	94,7	3,0	1,1
Andre næringsmidler	78,0	72,3	6,6	4,6
Drikkevare- og tobakksbransjen	90,2	81,7	1,3	2,9

Fiskevarebransjen (bearbeidet fisk og fiskevarer) eksporterer store deler av produksjonen, og hele 67 prosent gikk til eksport i 2008. Eksportandelen har imidlertid gått gradvis ned i perioden 1995–2008, med unntak av i 2007. Olje- og

fettbransjen følger deretter med en eksportandel på 40 prosent i 2009 mot en andel på 36 prosent i 1995.

I 2008 hadde kjøttbransjen og meieribransjen høyest hjemmemarkedsandel, begge med en andel på om lag 97 prosent. Olje- og fettbransjen hadde lavest hjemmemarkedsandel i 2008 med 43 prosent. Når det gjelder utviklingen fra 1995 til 2008, har hjemmemarkedsandelene utviklet seg noe ulikt mellom bransjene. Fiskevarebransjen har økt sin hjemmemarkedsandel fra 63 prosent til 88 prosent, mens de resterende bransjene har hatt en nedgang eller uendret hjemmemarkedsandel fra 1995 til 2008.

4.4 Prisutvikling

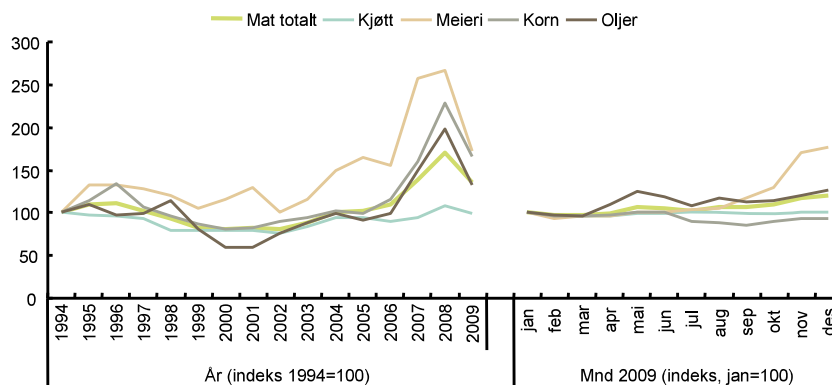
I det følgende gis en oversikt over den siste tids prisutvikling for jordbruksråvarer internasjonalt, hvilken betydning prisendringene internasjonalt har for prisen på norske matvarer, samt gi et bilde av prisutviklingen for enkelte råvarer i matindustrien i Norge og i utvalgte EU-land.

4.4.1 Utvikling i internasjonale råvarepriser

Etter mange år med stabile priser, økte prisene på jordbruksråvarer på de internasjonale markedene betraktelig i 2007. Den kraftige prisveksten fortsatte frem mot sommeren 2008, for deretter å falle betraktelig i løpet av høsten som følge av høy produksjon og internasjonale økonomiske problemer. I løpet av 2009 har prisene på en rekke råvarer flatet ut, mens andre priser igjen har begynt å gå opp. Figur 4.8 viser utviklingen i FAOs indeks for de internasjonale prisene på råvarer til mat i perioden 1994 til 2009.

Figur 4.8

Utviklingen i internasjonale priser på jordbruksråvarer, 1994–2009

Fra 1. august 2008 til 1. januar 2009 gikk FAOs prisindeks for matråvarer ned med 32 prosent, der prisen på meieriprodukter falt mest med en nedgang på 50 prosent på et halvt år. Det er nærliggende å knytte nedgangen til de økonomiske nedgangstidene, vansker med finansiering og en kraftig svekket oljepris, samt svært store avlinger for enkelte råvarer som følge av nydyrking og økt planting i perioden med høye priser. Oljeprisen svekket seg fra om lag 125 dollar per fat i august 2008 til om lag 45 dollar per fat medio februar 2009. De økonomiske nedgangstidene og lavere oljepriser henger selvsagt også nøye sammen. Utviklingen av FAOs matprisindeks i 2009 (jan-des) viste en økning på om lag 20 prosent, der prisene på meierivarer og sukker økte, pris på kjøtt forholdt seg uendret, mens pris på korn gikk ned. Siden nivået på tollsatsene på jordbruksvarer varierer betydelig mellom ulike varer, har internasjonale prisendringer ulik effekt på ulike varegrupper i Norge.⁷⁶

4.4.2 Sammenligning av utvalgte råvarepriser i Norge og EU

I det følgende gis en oversikt over prisutviklingen for noen utvalgte råvarer til matindustrien i Norge og EU i perioden 1994 til 2009. Det er forsøkt å finne mest mulig representative priser inn til matindustrien. Prisene i EU er basert på markedspriser i ett eller flere EU-land. EU-prisene er omregnet til norske kroner etter det aktuelle årets gjennomsnittlige valutakurs. Beregningene av relative prisendringer er gjort med utgangspunkt i prisene omregnet til norsk valuta. Prisene er ikke justert for inflasjon. Når man skal se på prisutviklingen i Norge og EU, er det noen forhold man må være klar over:

- Prisene det første baseres tallene på offentlig tilgjengelige priser i Norge og EU. De reelle råvareprisene, dvs. de priser som bedriftene faktisk betaler, er ikke offentlig tilgjengelige og derfor vanskelige å få tak i. Rabattordninger, innkjøpsavtaler mv. vil derfor ikke gjenspeiles i prisene vi presenterer her.
- Utenlandske offisielle prisserier kan representere litt andre produkttyper og kvaliteter enn norske råvarer. Dette betyr at prisene egner seg best til å sammenligne utvikling over tid (ikke nivåforskjeller) forutsatt at rabattsatser og lignende ikke har endret seg vesentlig. En kan ikke utelukke at dette har skjedd for enkelte av produktene i den aktuelle tidsperioden.

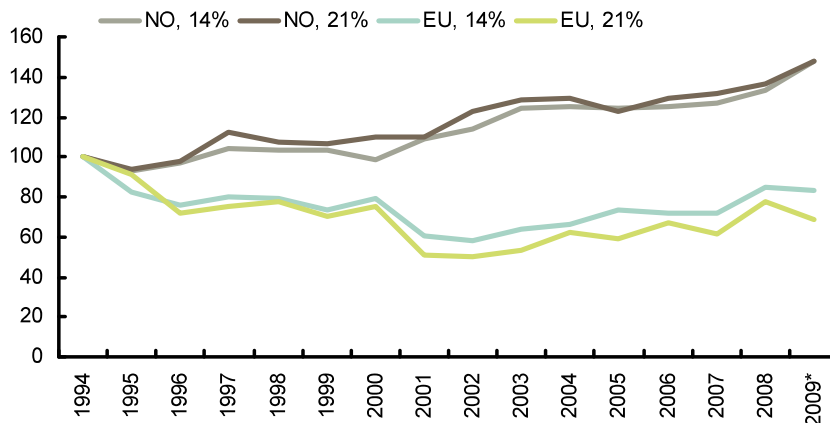
⁷⁶ Se temaartikkel om økte råvarepriser på verdensmarkedet i Mat og Industri 2008 for en mer omfattende fremstilling.

Storfekjøttsortering⁷⁷

Figur 4.9 viser at siden prissammenligningen startet i 1994, har prisforskjellene mellom det norske og europeiske markedet økt.

Figur 4.9

Prisutvikling for storfekjøttsortering 14 % og 21 % i Norge og EU, 1994–2009 (indeks 1994=100)

Storfekjøttsortering 14 % og 21 % har i hele perioden hatt tilnærmet lik prisbane, både på det norske markedet og EU-markedet. Prisen på norsk storfekjøttsortering 14 % økte med 48 prosent fra 1994 til 2009, mens prisen i EU gikk ned med 17 prosent i samme periode. Ser vi på utviklingen fra 2008 til 2009 økte den norske prisen med 11 prosent, mens den i EU gikk ned med 2 prosent. I 2009 lå gjennomsnittlig pris på storfekjøttsortering 14 % på 66,2 kr/kg i Norge mot 20,8 kr/kg i EU.

På det europeiske markedet forventes både produksjon og forbruk å avta fremover, mens importen vil øke. Etter at prisen i det europeiske markedet for storfekjøtt falt i 2009, forventes det ikke større endringer i 2010. I Norge ble det i 2009 innført ny markedsordning for storfe, og et mangeårig underskudd ble snudd til overskudd. Dette vil trolig bidra til et lavere prisnivå i 2010 enn året før.

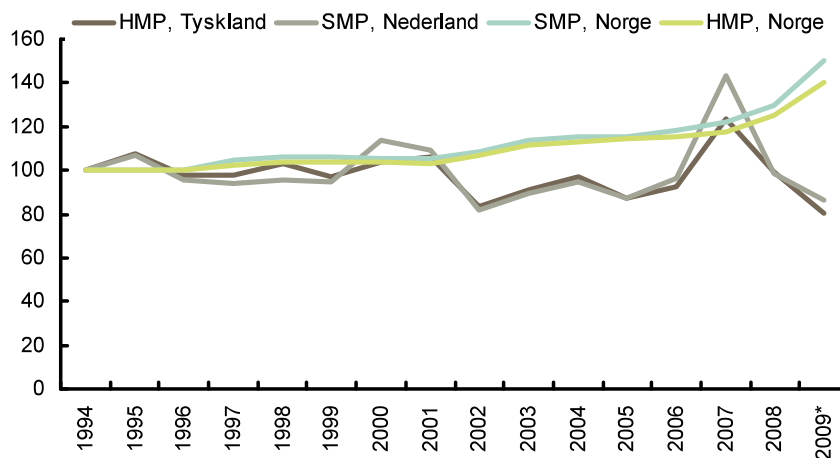
⁷⁷ SLF (2010). *Priser*. Datafil mottatt av Lasse Erdal, 11.02.10 (kun referanse for siste år oppgitt).

Melkepulver⁷⁸

Skummetmelkepulver er en av de største handelsvarene i både norsk og europeisk matindustri. Figur 4.10 viser at prisene på melkepulver hadde en noenlunde lik utvikling i EU og Norge frem til 2001, men har siden variert i de ulike årene.

Figur 4.10

Prisutvikling for skummetmelkepulver (SMP) og helmelkepulver (HMP) i Norge og EU, 1994–2009 (indeks 1994=100)

Som følge av at melkepulver gir minst igjen i inntjening per liter melk anvendt i produksjonen, synliggjøres prisutviklingen i markedet for meieriprodukter først i prisen på melkepulver, som også gir et mer volatilt prisbilde på det europeiske markedet. I Norge jevner blant annet prisutjevningsordningen for melk ut dette bildet. Prisen på skummetmelkepulver og helmelkepulver i Norge har økt med hhv. 50 prosent og 40 prosent i perioden 1994–2009. I EU har prisen på skummetmelkepulver og helmelkepulver gått ned med hhv. 13 prosent og 20 prosent i samme periode. Fra pristoppen i 2007, hvor norsk melkepulver en stund var konkurranse-dyktige også uten toll, har de europeiske prisene gått kraftig ned samtidig som de norske prisene har økt, noe som igjen har gitt økt prisdifferanse. I Norge økte prisen på skummetmelkepulver og helmelkepulver med hhv. 16 prosent og 12 prosent i 2009, mens prisen i EU på skummetmelkepulver og helmelkepulver gikk ned med hhv. 12 prosent og 19 prosent. I 2009 lå gjennomsnittlig pris på skummetmelkepulver på ca. 34,1 kr/kg i Norge mot 15,4 kr/kg i EU.

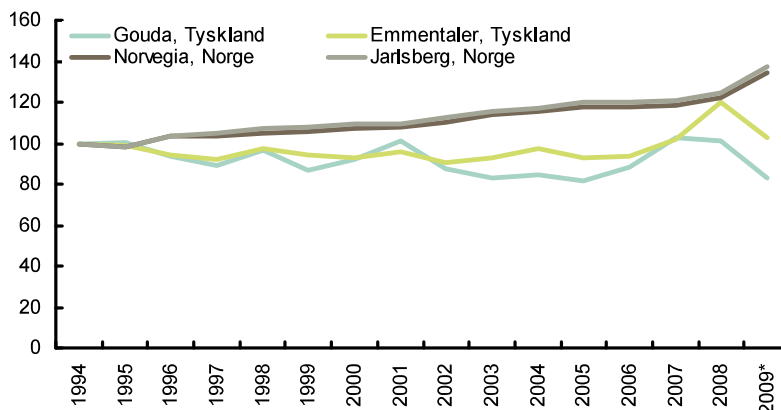
⁷⁸ Tine (2010). *Norske priser*. Datafil mottatt av Nina Griffiths, 27.01.10 og Prodziivel (2010). *Marketprices by products*. URL: <http://www.prodziivel.nl>, 08.02.10 (kun referanse for siste år er oppgitt).

Ost⁷⁹

Figur 4.11 viser at de norske osteprisene har økt jevnt i perioden 1994–2008, men det siste året har prisene økt mer enn tidligere. I EU har prisene variert mer, og det siste året har prisene gått ned.

Figur 4.11

Prisutvikling for ost i Norge (Jarlsberg og Norvegia) og EU (Emmentaler og Gouda), 1994–2009 (indeks 1994=100)

De norske prisene har økt med om lag 36 prosent fra 1994 til 2009 og ca. 10 prosent det siste året. I EU har prisen i perioden 1994–2009 på Gouda gått ned med 17 prosent, mens prisen på Emmentaler har økt med 3 prosent. Fra toppnivået i 2007/08 og til sommeren 2009 falt prisene på internasjonale omsatte meieriprodukter betraktelig. Dette skyldes i stor grad redusert etterspørsel som følge av finanskrisen. I februar 2009 gjeninnførte EU eksportstøtte for meieriprodukter for første gang på flere år, og satsene ble økt utover våren og sommeren. Til tross for eksportstøtten falt prisene ytterligere ut over 2009, men i løpet av høsten snudde utviklingen noe. Det siste året gikk prisen på Gouda og Emmentaler ned med hhv. 18 prosent og 14 prosent på EU-markedet. I 2009 lå gjennomsnittsprisen på tysk Emmentaler på 31,0 kr/kg mens prisen på norsk Jarlsberg lå på 56,7 kr/kg.

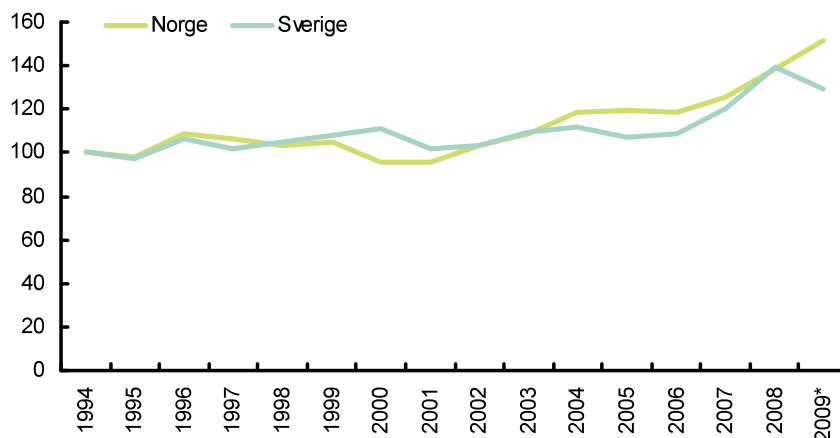
⁷⁹ Tine (2010). *Norske priser*. Datafil mottatt av Nina Griffiths, 27.01.10 og Produivel (2010). *Marketprices by products*. URL: <http://www.produivel.nl>, 08.02.10 (kun referanse for siste år er oppgitt).

Hvetemel⁸⁰

Prisutviklingen på hvetemel har jf. figur 4.12 vært relativt lik i Norge og EU i perioden 1994–2008. Priser for 2009 viser imidlertid økte prisforskjeller. Året 2009 var preget av fallende hvetepreiser internasjonalt, noe som også påvirket melprisene. Store kornavlinger i bl.a. Tyskland og Frankrike kombinert med fortsatt korn på lager forklarer mye av prisfallet.

Figur 4.12

Prisutvikling for hvetemel i Norge og EU, 1994–2009 (indeks 1994=100)

I perioden 1994–2009 har den norske prisen økt med 52 prosent, mens den i EU (Sverige) har økt med 30 prosent. Det siste året økte prisen i Norge med 9 prosent mens den i EU gikk ned med 7 prosent. I følge SLF lå den offisielle listeprisene i 2009 på 6,2 kr/kg, men NILF anslår at de reelle prisene ligger ned mot 5,0 kr/kg. I Sverige lå prisen på hvetemel på ca. 2,4 kr/kg i 2009.

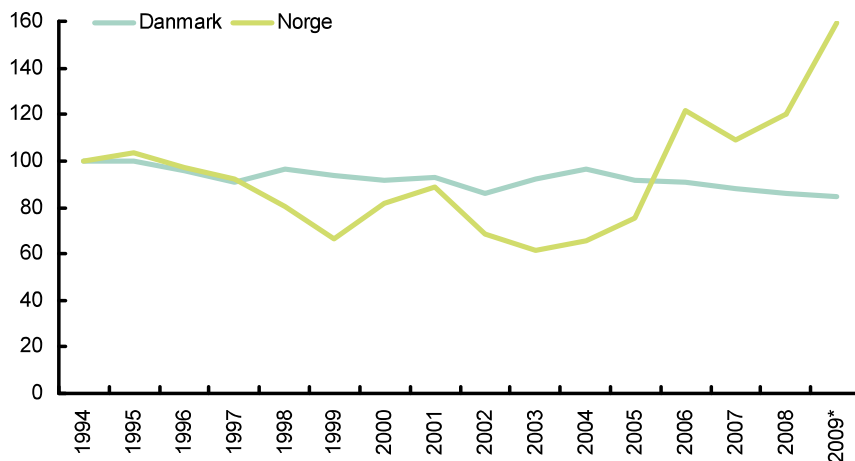
⁸⁰ SLF (2010). *Norsk pris*. Datafil mottatt av Gry Blom Marstrander, 23.02.10 og SCB (2010). Producentprisindex (PPI) efter produktgrupp. URL: <http://www.ssd.scb.se>, 15.03.10.

Sukker⁸¹

EU vedtok i 2005 en ny sukkerreform, noe som har ført til at eksportregimet på sukker har endret seg. Som en følge av den nye sukkerreformen får ikke EU-leverandører lenger kompensasjon for forskjellen mellom EU-pris og verdensmarkedspris. Dette innebærer at norske sukkerpriser ikke lenger er på nivå med verdensmarkedsprisene, slik de var frem til 2006. Mens EUs sukkerpriser tidligere var relativt stabile, førte sukkerreformen til en prisreduksjon på EU-markedet som følge av strukturiltak og erstatning av de garanterte minsteprisene med «referansepriser». Figur 4.13 viser prisutviklingen på sukker i Norge og EU.

Figur 4.13

Prisutvikling for sukker i Norge og EU, 1994–2009 (indeks 1994=100)

I EU har sukkerprisen gått ned med 15 prosent fra 1994 til 2009, mens den økte med 59 prosent i Norge. Til sammenligning har prisen på verdensmarkedet vært uendret i perioden. I 2009 økte prisen i Norge med 33 prosent, mens den i EU gikk ned med 2 prosent. Prisen på verdensmarkedet viser en økning på 23 prosent i 2009. I 2009 var gjennomsnittsprisen på sukker 4,1 kr/kg i Norge, 4,8 kr/kg i EU og 2,4 kr/kg på verdensmarkedet.

⁸¹ Orkla Brands (2010). *Pris på sukker*. Datafil mottatt av Trond Aanerud, 17.02.10 (kun referanse for siste år er oppgitt).

4.5 FoU

Med de store omstillingsutfordringene som vil komme framover er det mer enn noen gang nødvendig med en sterk norsk matindustri. Det er behov for en industri som hevder seg både nasjonalt og internasjonalt gjennom forskningsbasert kunnskap om marked og forbrukere. Produksjonen av sjømat forholder seg til internasjonale markeder med ulike behov og trender og med varierende rammebetingelser. For norsk landbruk og landbruksbasert industri vil det bli økende konkurranse gjennom internasjonalisering, endringer av handelsregimer og strukturelle endringer i samfunnet. Samtidig fortsetter globaliseringen av matvarehandelen. De menneskeskapt klimaendringer er en av vår tids største utfordringer. Utfordringer knyttet til matsikkerhet, klima og energisektoren utgjør et helhetlig problemkompleks. De naturressursbaserte næringene vil i betydelig grad bli påvirket av klimaendringer og det stilles krav til bærekraftig produksjon. Forskning vil være avgjørende for å møte utfordringene.

Felles norsk forsknings- og utviklingsstrategi; Nasjonal teknologiplattform

Økt konkurranse og økt behov for innovasjonsevne krever bruk av ny kunnskap, og matindustrien har med bakgrunn i det samlet seg for å etablere en felles norsk forsknings- og utviklingsstrategi, gjennom den nasjonale teknologiplattformen Food for Life. Hensikten med plattformen er å påvirke valget av satsningsområder for forskningen - både i Norge og EU, samt å formidle kunnskap om aktuelle europeiske forskningsprosjekt.

Den nasjonale Food for Life-plattformen er en del av den veletablerte Europeiske Food for Life plattformen. Den europeiske plattformen er viktig for å kunne gi innspill på forskningsprioriteringer for mat- og drikkeindustrien på EU-nivå. Suksessraten i 2009 var på 95 prosent.

FOU-satsningsområdene som foreslås i Food for Life danner blant annet utgangspunkt for prosjektene som opprettes gjennom EUs 7. rammeprogram. Dette forskningsprogrammet har en budsjettamme på 1,9 mrd. EUR til temaene innen mat, landbruk, fiske og bioteknologi. Den norske Food for Life-plattformen har samlet seg rundt fem hovedsatsningsområder, og det er på disse områder de ønsker at forskningen skal satse på fremover. Det dreier seg om:

1. Forbruker og marked
2. Produktkvalitet og innovasjon
3. Mat og helse
4. Mattrygghet
5. Effektiv og ansvarlig matproduksjon.

Oppbygging av langsiktig kompetanse er sentralt for Food for Life. Plattformen ser på utfordringer frem mot 2020 og enda lenger frem i tid. Både bedrifter, forskningsinstitusjoner og offentlige instanser forventer tøffere internasjonal konkurranse framover. Dermed blir forskningssamarbeid og åpen innovasjon stadig viktigere. Den nasjonale teknologiplattformen har en egen hjemmeside: www.F4I.no

Matprogrammet finansierer forskning rettet mot norsk matindustri

Forskningsrådets Matprogram har ansvar for nærings- og forvaltningsrettet forskning i hele verdikjeden fra forbruker til primærproduksjon både for landbruksbasert mat-

produksjon og sjømat. Matprogrammet ble etablert i 2006 og hovedformålet med denne langsiktige satsingen på matforskning har vært å styrke grunnlaget for konkurransevne og verdiskaping i norske matnæringer. Erkjennelsen av de store globale utfordringene ga støtet til en revisjon av programmets strategi i 2008. Det er gjennomført en omfattende foresightprosess og en strategiprosess, der aktører fra næringslivet, FoU-miljøene, forvaltningen og interesseorganisasjoner har deltatt på ulike måter. Som ledd i revisjonen er programmets varighet forlenget til utgangen av 2015. Det er valgt fire nye tematiske innsatsområder som Matprogrammet skal prioritere i årene framover:

1. Globalisering, konkurranse og marked
2. Klima og bærekraftig produksjon
3. Mat, helse og velvære
4. Trygg verdikjede.

For næringsrettet forskning er Brukerstyrte innovasjonsprosjekter (BIP) og Kompetanseprosjekter med brukermedvirkning (KMB) de viktigste virkemidlene. BIP'er er rettet direkte mot bedrifter som vil utvikle sin egen bedrift eller næring. Det er brukerne som legger premissene, og Forskningsrådet skaper en arena for samarbeid mellom bedrifter og forskningsmiljøer. Det forutsettes i BIP'ene minst 50 prosent medfinansiering fra næringslivet. Brukerstyrt forskning skal stimulere til FoU-satsing i næringslivet, og er således et virkemiddel som skal øke næringslivets egen FoU-innsats. KMB'er ledes av en forskningsinstitusjon, og skal bidra til kompetanseheving i FoU-miljøene på områder som næringene prioriterer. Næringen må bidra med kontantfinansiering tilsvarende 20 prosent av prosjektets totalbudsjett.

NHD foreslo å kutte bevilgningene til Forskningsrådets Matprogram fra 19,25 mill. kroner til 10,15 mill. kroner, en videreføring av et kutt på 5 mill. kroner fra 2008 til 2009. Kuttet resulterte i en sterk nedgang til brukerstøttet forskning på mat. Forskningsrådet omtaler kuttet på sine nettsider: «Matindustrien har et stort behov for å bedre sin konkurransevne. FoU er et viktig virkemiddel til å få dette til. Matindustrien har i økende grad sett dette behovet, og kommer til Matprogrammet med et stort antall meget gode søknader om nye brukerstyrte innovasjonsprosjekter. For 2010 har programmet mottatt 37 søknader med en søknadssum på nesten 50 mill. kroner i oppstartsåret 2010. I beste fall vil budsjettforslaget gi Matprogrammet mulighet til å finansiere en liten del av disse søknadene; i verste fall ingen».

Andre finansieringskilder for forskning tilknyttet matsektoren⁸²

Fondet for forskningsavgift på landbruksprodukter (FFL) har som formål å skaffe midler til forskning på landbruksprodukter (matvarer). Midlene kommer inn til FFL gjennom en avgift på landbruksprodukter (forskningsavgift). Virksomheten ved Nofima skal sikres gjennom avgiftsmidlene. De øvrige midlene brukes til finansiering av prosjekter etter åpen utlysning. FFLs hovedprioriteringer ligger innenfor følgende punkter:

- Utnytting av norsk naturgrunnlag for husdyr og planteproduksjon
- Verdiskaping i matproduksjonen – nye og/eller forbedrede råvarer og produkter med riktig kvalitet som etterspørres av industri/forbruker

⁸² Omtalen er basert på SLF sine hjemmesider.

- Effektivisering av landbruket – produksjonsmetoder, utstyr, redskap, bygningsløsninger etc.
- Bærekraftig utvikling og tillit til norsk mat – trygg mat, dyrevelferd, miljø, ernæring og helse.

Over jordbruksavtalen (JA) settes det årlig av midler øremerket forskning. Formålet med midlene er å bidra til å dekke opp avtalepartenes (Landbruks- og matdepartementet, Norges bondelag, Norsk bonde- og småbrukarlag) behov for FoU med hovedvekt på anvendt kunnskap. Det kan også gis midler til utredningsprosjekter innen midlenes prioriterte områder. Styret har felles møter med Styret for FFL.

Midlene fra FFL og JA defineres som brukerfinansiering av kollektiv art. FFL og JA samarbeider med Forskningsrådet om utlysning, søknadsbehandling og prosjektoppfølging. Midlene til forskning fordeles etter åpen utlysning, enten som egen utlysning eller som fellesutlysning med programmer i Forskningsrådet. Både FFL og JA har markert økologisk landbruk som ett av flere satsingsområder de siste årene.

FOTO: © TINES DATABANK

4.6 *Vurderinger av matindustriens konkurranseevne*

Konkurransesituasjonen for norsk matindustri er påvirket av mange faktorer. Lønnskostnadene er en av enkeltfaktorene som betyr mest for kostnadene ved norsk industriproduksjon. Foruten lønnskostnadene vil kostnadskomponenter knyttet til kapital, energi og annen vareinnsats også ha betydning for mulighetene til å kunne hevde seg i en internasjonal konkurranse. For matindustrien spesielt vil råvarekostnader knyttet til norskproduserte innsatsvarer normalt ha stor betydning for kostnadsbildet. På samme måte vil strukturforhold og stordriftsfordeler med for eksempel spesialiserte produksjonslinjer spille inn. Videre vil endringer i valutakurser kunne påvirke konkurranseevnen i betydelig grad.

Utviklingen i produktivitet kan motvirke en bestemt utvikling i timelønnskostnadene. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til om tall for produktivitetsutvikling i ulike land er sammenlignbare. Dette har både sammenheng med valg av metoder og kvalitet på det anvendte datamaterialet. Kapitalkostnader er som nevnt også en faktor som har betydning for konkurranseevnen. I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og fordi regulering av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er borte, skulle det i utgangspunktet være mindre grunn til å vente store forskjeller mellom ulike land. I praksis viser det seg imidlertid at mange bedrifter, spesielt små og mellomstore, fortsatt låner mest i nasjonal valuta. En annen faktor er produktprisene, som påvirker inntjeningen direkte. Høye produktpriser kan kompensere for høyere kostnader i produksjonen, eller gjøre den totale inntjeningen høyere. I motsatt fall vil lavere produktpriser kunne bli satt hvis kostnadene er stabile og/eller går ned, eller hvis bedriftene blir presset i konkurranse med andre.

I det følgende gjøres det en overordnet vurdering av matindustriens konkurranseevne, der enkelt faktorer som er med på å påvirke konkurranseevnen kommenteres.

4.6.1 *Råvareprisutvikling*

Det nevnes i ulike sammenhenger at norsk matindustri er lite konkurransedyktig, bl.a. pga. høye råvarepriser. Det er stor variasjon mellom forbruk av de ulike råvarene fra produkt til produkt. Konkurranseskraften til «råvareintensive» produkter, dvs. produkter hvor råvarekostnaden utgjør en relativt stor andel av kostnadsbildet, påvirkes mest av endringer i råvarepriser.

Ser vi på prisnivået for sentrale råvarer som benyttes i norsk matindustri, jf. avsnitt 4.4, ligger prisnivået på kjøtt, melkepulver, ost og hvetemel i Norge betydelig høyere enn det prisnivået EU-produsenter står overfor.

Skal man vurdere matindustriens konkurranseevne ut fra en råvarekostnadsberegning, må man imidlertid se nærmere på hver enkelt produktgruppe og bedriftenes produktportefølje. Handels- og landbrukspolitiske forhold er også selvfølgelig høyst relevant i en slik vurdering.

Prisene på de fleste råvarene på verdensmarkedet og i EU økte mye de siste to årene og frem mot en pristopp i midten av 2008, men har etter det gått betraktelig

ned igjen. Råvarekostnadene i Norge er, med unntak av en kort periode i 2008, fortsatt betydelig høyere enn på verdensmarkedet og i EU for alle viktige råvarer.

For industrielt bearbejdede landbruksvarer, RÅK-varer, vil en ulik utvikling i råvarepris i Norge og EU kunne påvirke konkurranseforholdene for matindustrien. Dette fordi tollsatsene for RÅK-varer ble bundet i 1994 med utgangspunkt i en historisk prisforskjell mellom EU og Norge på sentrale råvarer, og skal i prinsippet dekke den faktiske prisforskjellen mellom norsk og internasjonalt nivå med hensyn på «norske» jordbruksråvarer og tilsvarende i EU. Tollsatsene ble i 1994 fastsatt med utgangspunkt i forskjellen mellom norsk prisnivå og prisene på verdensmarkedet, dvs. priser som var lavere enn EU-priser. Samtidig gir EU eksportsubsidier for utførsel av «sine» RÅK-varer slik at man i prinsippet beregnet «netto prisforskjell». For flere varer er imidlertid RÅK-tollen inn mot EU høyere enn råvareprisforskjellen.

Hvis råvarekostnadene i EU går mer ned enn de norske råvarekostnadene, kan matindustrien i Norge få dårligere betingelser på hjemmemarkedet for RÅK-varer i Norge enn EU-produsenter. Tilskudd til industrien for prisnedskrivning av norsk råvare skal i prinsippet ujevne en eventuell konkurranseulempe knyttet til råvarekostnader i forhold til konkurrerende bearbejdede matvarer fra EU. Hvis dette er tilfelle, kan konsekvensene bli reduksjon i produksjonen av RÅK-varer i Norge og i noen tilfeller fare for flytting av produksjonen utenlands. Etterspørselen etter norske jordbruksråvarer vil i så fall bli redusert.

4.6.2 Lønnsnivå

Lønnskostnader er en stor og viktig andel av kostnadene i industrien. De siste ti årene har lønnsutgiftene, målt som andel av faktorinntektene, utgjort om lag 77 prosent.⁸³ I 2008 og 2009 utgjorde lønnskostnadene om lag 79 prosent. Faktorinntekten inkluderer den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital.

Å sammenligne lønnskostnader på tvers av landegrensener kan være utfordrende på grunn av ulik oppbygning av skattesystem og ulike oppfatninger av hva som legges i begrepet lønn. Vi har derfor ikke forsøkt å sammenligne lønnskostnadene for matindustrien på tvers av landegrensener. Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene utarbejder imidlertid årlig en rapport der de omtaler utviklingen i lønn og inntekt.⁸⁴ Rapporten omtaler industrien totalt, og sammenligner Norge med våre viktigste handelspartnere. Dette gir en indikasjon på hvordan norsk matindustri lønnskostnader kan påvirke deres konkurransevne. Figur 4.14 viser utviklingen i timelønnskostnadene i industrien for Norge og våre handelspartnere i prosentvis endring fra året før.

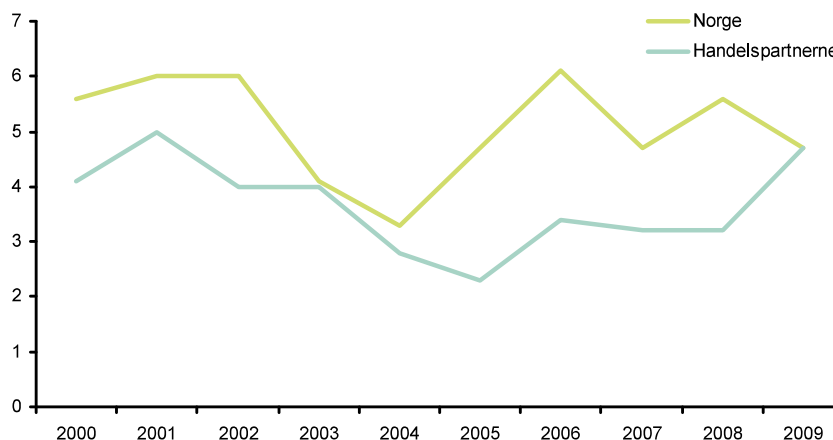
⁸³ Se hovedrapport fra Det tekniske beregningsgrunnlaget for inntektsoppgjørene.

⁸⁴ Arbeidsdepartementet (2010). *Om grunnlaget for inntektsoppgjøret 2010*.

Foreløpig hovedrapport fra Det tekniske beregningsgrunnlaget for inntektsoppgjørene. URL: http://www.regjeringen.no/upload/AD/publikasjoner/rapporter/2010/TBU_2010_hele.pdf. 23.03.10.

Figur 4.14

Utvikling i timelønnskostnader (prosentvis endring fra året før) i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere, målt i felles valuta.

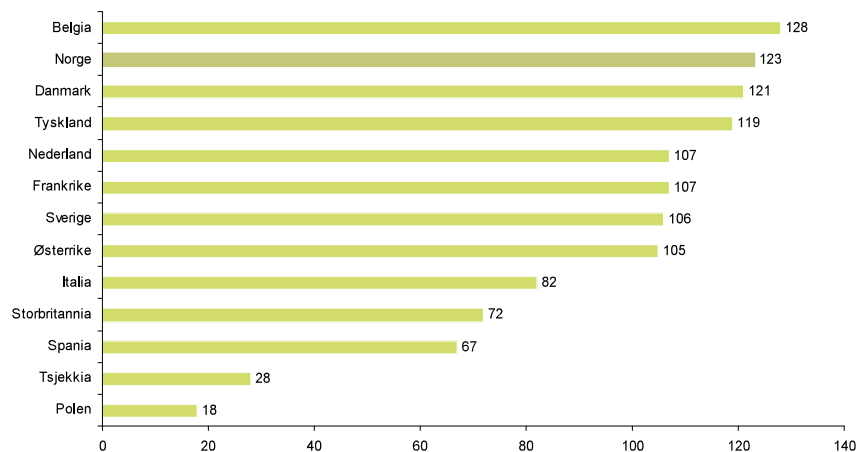
Norge har hatt en lønnskostnadsvekst som har ligget på et høyere nivå enn våre handelspartnere over hele perioden. Siden 2005 har den absolutte differansen mellom lønnsnivået i Norge og handelspartnere økt mye, som følge en lønnsvekst i Norge som lå om lag 2,5 prosentpoeng høyere i både 2005, 2006 og 2008. En andel av veksten i denne perioden må imidlertid tilskrives valutakursendringer, som bidro til en større økning i differansen enn lønnsveksten i seg selv skulle tilsi. I 2009 var derimot den prosentvise veksten lik i Norge og hos de utvalgte handelspartnere.

De relative lønnskostnadene i Norge i forhold til våre handelspartnere har de siste årene økt. I 2009 var lønnsnivået i Norge 46 prosent høyere enn for 14 av handelspartnere i EU. Differanse i lønnsnivå har økt med over 20 prosentpoeng siden 2000. I løpet av de siste ti årene har med andre ord den kostnadmessige konkurranseevnen for industriarbeidere, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med knapt 2 prosent per år. Svekkelsen skyldes både høyere lønnskostnadsvekst i Norge enn hos handelspartnere og styrking av kronen i deler av perioden. Til tross for dette økte lønnsomheten i norsk industri over perioden 2002-2007, målt i både driftsmargin og totalrentabilitet.⁸⁵ I samme periode var også den europeiske industrien i vekst, men den var lavere enn i Norge. I 2008 opplevde den norske industrien et usikkert bilde på resultatet, med en svak økning i driftsmargin, samtidig med en klar nedgang i totalrentabiliteten. Figur 4.15 viser timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnere for alle industriansatte i 2009.

⁸⁵ Driftsmargin er definert som driftsresultat/driftsinntekter mens totalrentabilitet er definert som resultat før ekstraordinære poster minus finansposter/totalkapital.

Figur 4.15

Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnere for alle ansatte (industriarbeidere og funksjonærer) i industrien i 2009 (Indeks 100=gjennomsnitt av handelspartnere). Korrigert for valutakursendringer.

Norske timelønnskostnader for alle ansatte (både funksjonærer og industriarbeidere) i industrien var i gjennomsnitt 23 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av våre handelspartnere i 2009. Det er en nedgang på 5 prosentpoeng i forhold til året før. Forskjellen i kostnadsnivå til andre land reduseres dermed med 23 prosentpoeng når funksjonærer tas med, jfr. tidligere nevnt 46 prosent høyere lønnsnivå i industrien (funksjonærer unntatt). En hovedforklaring på dette er at lønnsstrukturen i Norge er mer sammenpresset enn i de øvrige landene, noe som betyr at lønnsforskjellene mellom industrifunksjonærer og industriarbeidere er klart mindre i Norge.

FOTO: © TINES DATABANK

5 Konjunkturundersøkelsen

2009 var ikke et spesielt godt år i norsk matindustri, men situasjonen for bransjen holdt seg relativt stabil sammenlignet med 2008. Resultatene fra konjunkturundersøkelsen viser at 2010 kan bli et relativt sett bedre år for store deler av norsk matindustri. På lik linje med annen industri har matindustrien vært inn i en periode med svakere økonomiske konjunkturer. Mye tyder likevel på at store deler av matindustrien ikke har vært så påvirket av nedgangs-konjunkturerne som mange andre industrier og sektorer. En stor andel av matindustribedriftene forventer at omsetningen og investeringene vil øke i 2010, og andelen bedrifter som tror på bedre økonomiske resultater er større enn andelen som tror på dårligere resultater selv om pris-forventningene er relativt sett lavere enn i fjorårets undersøkelse. Det forventes også stabil sysselsetting innen matindustrien i 2010.

5.1 Formål og gjennomføring

Formålet med denne konjunkturundersøkelsen er å vurdere norsk matindustri utvikling i 2009 og forventningene for 2010. Mens de første kapitlene i denne rapporten i all hovedsak har tatt for seg det som allerede har skjedd, ser vi i konjunkturundersøkelsen også fremover på det neste året.

Konjunkturundersøkelsen har blitt gjennomført i flere år (men tidligere kalt aktivitetsundersøkelsen). I år er spørreskjemaet utvidet med et tema om forskning. I år som i fjor er de fleste av spørsmålene lagt opp til spørsmålsstillingen i SSBs kvartalsvise konjunkturbarometer. Dette er gjort for å kunne sammenligne utviklingen i matindustrien med utviklingen i andre næringer.

Gjennomføring

Undersøkelsen har blitt gjennomført blant matindustribedrifter som er medlemmer i NHO Mat og Drikke, NHO Mat og Bio, NNN og Norsk Landbrukssamvirke. Utvalget i undersøkelsen består av 321 foretak hvorav 125 svarte, dvs. en svarandel på 39 prosent når det gjelder antall bedrifter. De bedriftene som har svart på undersøkelsene er ganske store. Når svarprosenten regnes i forhold til antall årsverk så representerer svarene i undersøkelsen 73 prosent av antall årsverk i matindustrien som er medlemmer i NHO mat og drikke.

Undersøkelsen ble gjennomført elektronisk ved hjelp av analyseverktøyet Questback. NHO Mat og drikke sto for utsendelse og puring, mens NILF har stått for design av spørreskjemaet og analyse og presentasjon av resultatene. Datainn-samlingen ble gjennomført i februar 2010.

Som følge av at det kun er et utvalg matindustribedrifter som har mottatt undersøkelsen er ikke resultatene i konjunkturundersøkelsen representativ for norsk matindustri totalt sett. Gjennomsnittlig sysselsatte per bedrift i undersøkelsen er 175,

mens SSBs statistikk viser at en gjennomsnittlig bedrift i matindustrien har ca. 34 sysselsatte. Utvalget i denne undersøkelsen representerer derfor langt på vei de største bedriftene innen sine bransjer. Total omsetning blant utvalget i undersøkelsen viser en omsetning i 2008 på 67,3 mrd. kroner, mens SSB sin industristatistikk blant mat- og drikkevareindustribedrifter viser en foreløpig produksjonsverdi på om lag 173 mrd. kroner i 2009.

Svarene fra undersøkelsen er kategorisert i åtte ulike bransjer. I kategoriene fiskemat, poteter og olje/fett var det få svar at de blir inkludert i kategorien «annet». Tabell 5.1 viser hvor mange bedrifter som har svart i hver bransje, og hvor mange respondenter det er i hver bransje i analysen av spørreundersøkelsen.

Tabell 5.1

Bransjegruppering og antall respondenter

Bransje	Beskrivelse	Antall respondenter
Bakervarebransjen	Bakeri, konditori, industribakere ol.	46
Drikkevarer	Bryggeri og mineralvann	8
Kjøttbransjen	Kjøtt, egg og fjørfe	26
Konservesindustrien	Konserves	4
Korn- og fôrbransjen	Korn, fôr og møller	17
Sjokolade- og sukkervarebransjen	Sjokolade og sukkervarer	4
Meieri og iskrem	Meieri/iskrem	5
Annet	Fisk og fiskevarer (2), poteter (2), olje/fett (2) og andre bedrifter med diversifisert produktportefølje	15
TOTALT		125

5.2 Matindustriens utvikling i 2009

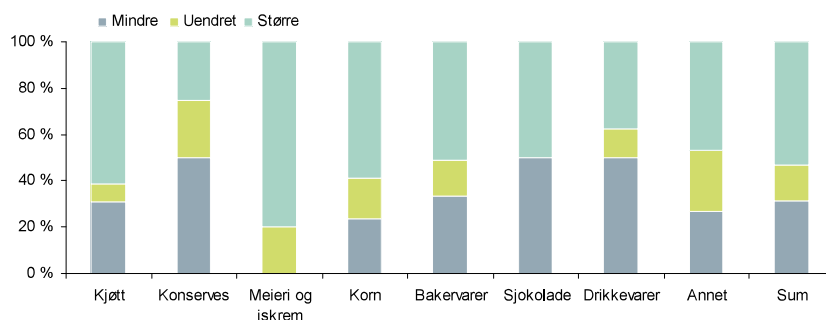
Basert på undersøkelsen til Mat og Industri 2010 gis det i det følgende oversikt over bedriftenes utvikling i omsetning, resultat, sysselsetting samt investeringer i 2009.

5.2.1 Lavere volum og høyere priser ga en stabil omsetning

Figur 5.1 viser bedriftenes omsetning i 2009 sammenlignet med 2008.

Figur 5.1

Bedriftenes omsetning i 2009 sammenlignet med 2008

Ca. 53 prosent av bedriftene økte omsetningen sin i 2009 sammenlignet med 2008, mens 31 prosent av bedriftene hadde lavere omsetning. Meieri og iskrem er den bransjen hvor størst andel av bedriftene fikk høyere omsetning, ca. 80 prosent hadde høyere omsetning i 2009 enn 2008.

I løpet av 2009 økte ca. 63 prosent av bedriftene prisene på produktene, mens volumet ikke økte vesentlig. Økte priser var derfor ikke nok til å øke omsetningen i 2009. Litt over 60 prosent av respondentene hadde høyere priser i 2009 enn året før, 31 prosent hadde uendrede priser mens 4 prosent hadde lavere priser. Bransjene med størst grad av uendrede priser var kjøttindustrien og drikkevarebransjen. I meieri- og iskrembransjen hadde samtlige respondenter høyere priser.

Når det gjelder produksjonsvolum viste ikke resultatene noen sterk trend verken i den ene eller andre retning. Vel 40 prosent økte produksjonsvolum i 2009, om lag 20 prosent hadde uendret volum mens i underkant av 40 prosent hadde lavere volum. Det var ingen av bransjene som skilte seg ut med verken spesielt liten eller stort endring i produksjonsvolum.

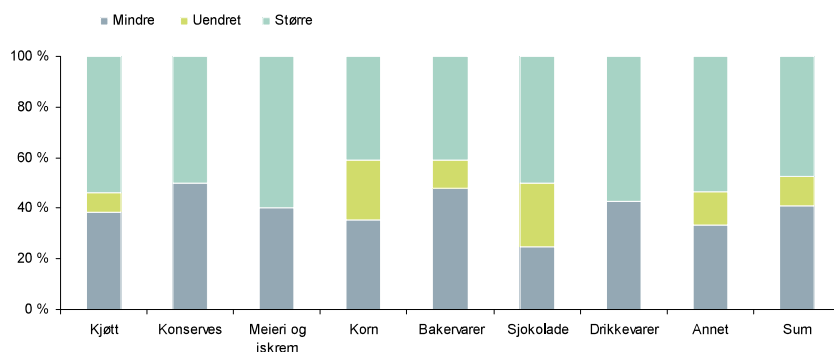
Utviklingen på eksportmarkedet siste året var ikke særlig positiv, men det var en positiv utvikling på hjemmemarkedet. Det er verdt å merke seg at kun en fjerdedel av bedriftene som svarte på undersøkelsen hadde eksport til utlandet i 2009.

5.2.2 Uendret resultat før skattekostnad

Figur 5.2 viser resultat før skattekostnad i 2009 sammenlignet med 2008.

Figur 5.2

Resultat før skattekostnad i 2009 sammenlignet med 2008

For matindustrien totalt sett har var utviklingen stabil i 2009. Vel 45 prosent oppgir at resultatet før skattekostnad ble høyere i 2009 enn i 2008, mens ca. 40 prosent oppgir at resultatet ble lavere. De resterende bedriftene hadde uendret resultat. Det er heller ikke store forskjeller mellom bransjene når det gjelder resultat for 2009 sammenlignet med 2008.

FOTO: © TINES DATABANK

5.2.3 Stabil sysselsetting

Figur 5.3 viser gjennomsnittlig sysselsetting i 2009 sammenlignet med 2008.

Figur 5.3

Sysselsetting i 2009 sammenlignet med 2008

Sysselsettingen holdt seg forholdsvis stabil i 2009. Andelen bedrifter som økte sysselsetting var noe mindre enn andelen som hadde sysselsettingsnedgang, mens nesten 50 prosent av bedriftene hadde uendret sysselsetting.

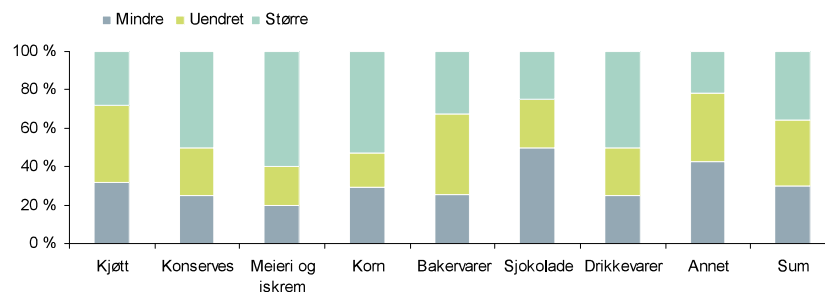
Nasjonalregnskapsstatistikken viser at det var en nedgang i sysselsettingen på 4,3 prosent i industrien totalt fra 2008 til 2009, mens nedgangen var på 2,0 prosent i matindustrien. Resultatene fra konjunkturundersøkelsen passer derfor godt overens med Nasjonalregnskapsstatistikken. SSBs tall viser en svak økning i sysselsettingen i matindustrien fra 3. kvartal til 4. kvartal i 2009, mens det fra 4. kvartal 2009 til 1. kvartal 2010 er forventet en liten nedgang i sysselsettingen.

5.2.4 Stabile investeringer og økt innovasjon

Ifølge nasjonalregnskapsstatistikken var det siste året en svak nedgang i investeringene i matindustrien. Figur 5.4 viser investeringene i 2009 sammenlignet med 2008.

Figur 5.4

Investeringer i 2009 sammenlignet med 2008

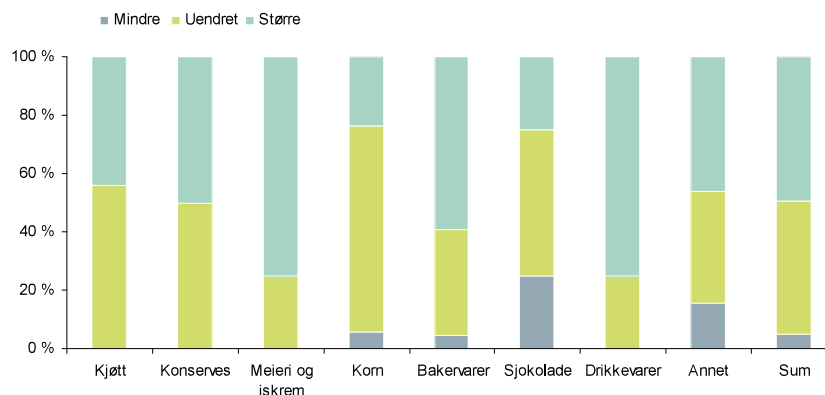

Resultatene tyder på at investeringene var på om lag samme nivå i 2009 som i 2008. Totalt var det omtrent like mange bedrifter som hadde mindre investeringer som bedrifter med uendret eller større investeringer. Det er imidlertid relativt store forskjeller mellom bransjer i andelen bedrifter som har hatt større investeringer i 2009 enn i 2008. I kornvarebransjen, konservesindustrien, drikkevarebransjen og meieri-bransjen rapporterer ca. 50 prosent at investeringene var større i 2009. Svakest utvikling i investeringene hadde sjokolade- og sukkervarebransjen, der halvparten av bedriftene hadde lavere investeringer i 2009 enn i 2008.

Figur 5.5 viser andelen bedrifter som har færre, uendret eller flere nye produkter i 2009 sammenlignet med 2008.

Figur 5.5

Nye produkter i 2009 sammenlignet med 2008

Selv om investeringene var stabile var innovasjonsevnen målt som antall nye produkter lansert relativt høy i matindustrien i 2009. Hele 47 prosent av bedriftene hadde flere nye produkter i 2009 enn året før, og bare 5 prosent hadde færre nye

produkter. Meieribransjen og drikkevarebransjen skiller seg ut ved at hele 75 prosent av bedriftene hadde flere nye produkter i 2009 enn i 2008.

5.2.5 Bransjevis oppsummering

Tabell 5.2 viser en kort bransjevis oppsummering av utviklingen i 2009 sammenlignet med 2008. Denne oppsummeringen er basert på en vurdering av volum, årsresultat, investeringer og sysselsetting.

Tabell 5.2

Oppsummering av bransjevis utvikling i 2009

Bransje	Vurdering	Kort oppsummering
Kjøtt	n	Stabilt volum og svak økning i priser. Svak økning i årsresultat. Svak nedgang i investeringer og sysselsetting.
Konserver	n	Økt volum. Nedgang i priser og sysselsetting. Stabilt resultat før skatt. Svak økning i investeringer.
Meieri og iskrem	+	Svak økning i volum og resultat. Svak nedgang i sysselsetting. Økning i priser og investeringer.
Korn	n	Økte priser. Stabilt volum, resultat og sysselsetting. Svak økning i investeringer.
Bakervarer	n	Økte priser. Stabilt volum, resultat, investeringer og sysselsetting.
Sjokolade	n	Økte priser. Svak økning i resultat. Svak nedgang i volum, investeringer og sysselsetting.
Drikkevarer	n	Økte priser. Nedgang i volum. Svak økning i investeringer. Stabilt resultat og sysselsetting.
Annet	n	Stabilt volum. Svak økning i resultat og priser. Nedgang i sysselsetting og investeringer.

1) Forklaring: ++ er sterkt positiv, + er positiv, n er nøytral, – er negativ, -- er sterkt negativ

I 2008 besto oppsummeringen hovedsakelig av pluss, men for 2009 var det hovedsakelig nøytral som var dominerende, dette kan indikere at 2009 var et økonomisk tøffere år enn 2008.

5.3 Forventninger til 2010

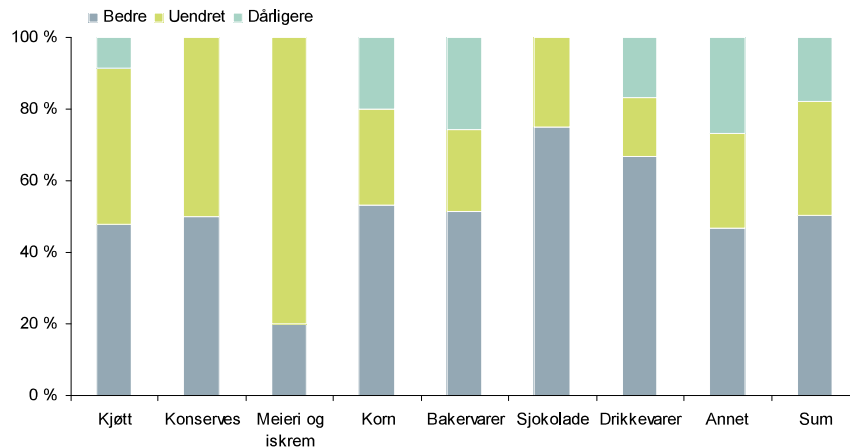
Vi vil i det følgende presentere bedriftenes forventninger til utviklingen i 2010.

5.3.1 Totalt sett: Flere med positive enn negative utsikter

I undersøkelsen har vi inkludert spørsmålet om hvordan foretaket bedømmer virksomhetens utsikter «generelt» for 2010, sammenlignet med situasjonen i 2009, jf. figur 5.6.

Figur 5.6

Vurdering av utsiktene for virksomheten generelt sett i 2010 sammenlignet med 2009

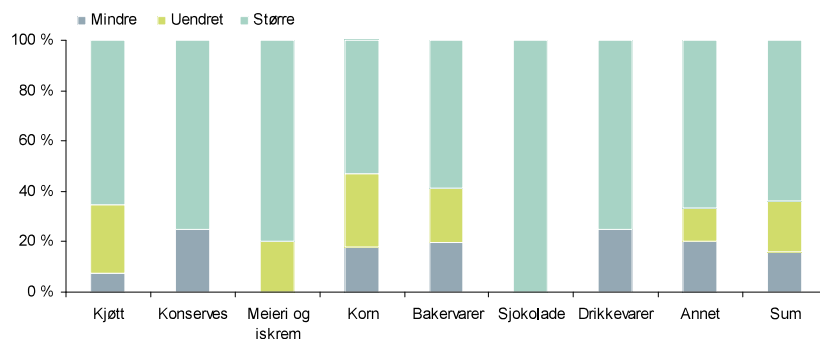
Resultatene tyder på at matindustrien går et relativt bra år i møte. Totalt er det ca. 45 prosent av bedriftene som tror at 2010 blir et bedre år enn fjoråret. Omtrent 16 prosent av bedriftene tror at året blir dårligere. I konservesbransjen, meieri-bransjen og sjokolade- og sukkervarebransjen er det ingen som har dårligere utsikter for 2010. Andelen som tror på uendrete utsikter er spesielt stor innen meieri-bransjen. Relativt sett er det flere bedrifter innen kategorien annet og bakervare-bransjen som tror det blir dårligere år med hhv. ca. 20 prosent og ca. 26 prosent.

5.3.2 Fortsatt tro på omsetningsvekst

Figur 5.7 viser forventet omsetning i 2010 sammenlignet med 2009.

Figur 5.7

Forventet omsetning i 2010 sammenlignet med 2009

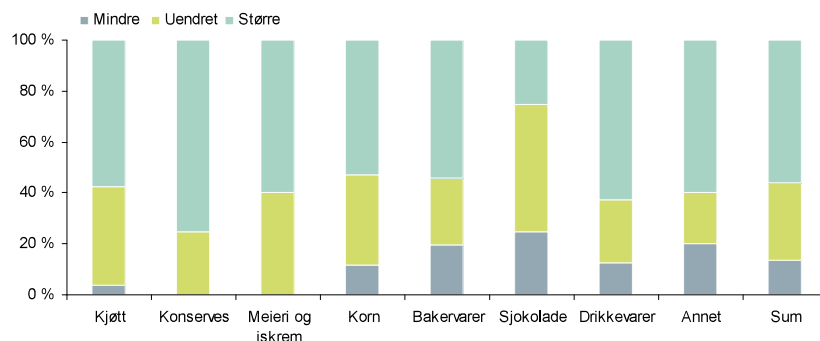
Når det gjelder forventet omsetning i 2010 tror over 60 prosent på økt omsetning, ca. 20 prosent tror på uendret omsetning mens kun 16 prosent tror at omsetningen vil gå ned.

Forventningene til hjemmemarkedet er forholdsvis lik forventningen til omsetningen i 2010. Når det gjelder eksportmarkedet så er det mange av respondentene i undersøkelsen det ikke er aktuelt for (ca. 60 %). For de bedriftene hvor eksport er aktuelt, tror ca. 25 prosent på økning, 63 prosent uendret og i underkant av 10 prosent tror på en nedgang i eksporten.

Omsetning kan deles opp i volum og pris. Figur 5.8 viser bedriftenes forventninger når det gjelder volumutviklingen i 2010.

Figur 5.8

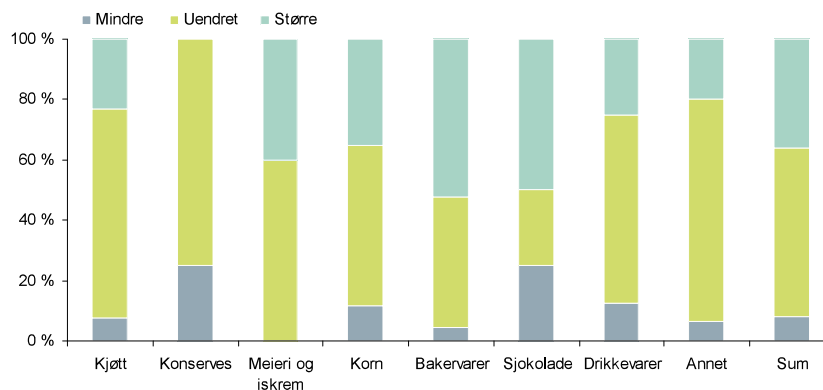
Forventet volum i 2010 sammenlignet med 2009

Resultatene for omsetning og volum samsvarer ganske bra. Litt under 60 prosent tror på økt volum og ca. 14 prosent tror på en nedgang i volum. Innen sjokolade- og sukkervarebransjen er det færrest bedrifter som tror på volumøkning. De fleste bedriftene tror også på uendret eller økte priser for 2010. I bakevarebransjen er det størst tro på økte priser tett fulgt av sjokolade- og sukkervarebransjen. Figur 5.9 viser forventede priser i 2010 sammenlignet med i 2009.

Figur 5.9

Forventede priser i 2010 sammenlignet med 2009

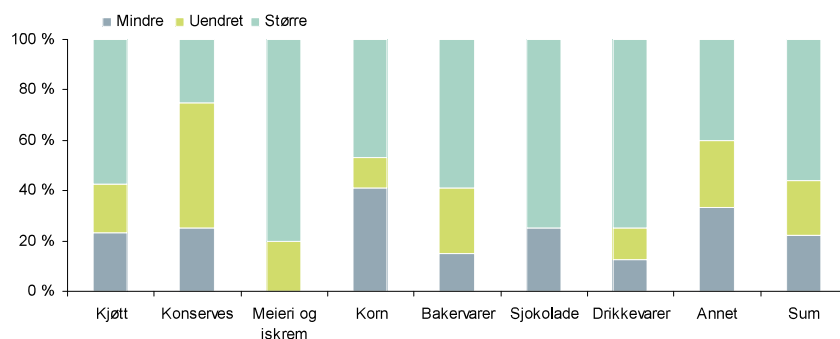
I en økonomi med inflasjon er det naturlig å forvente økte priser år for år. Selv om inflasjonen forventes å bli lav i 2010 tror fortsatt ekspertene at det blir en prisstigning. Slik sett er det naturlig at en god del av bedriftene forventer økte priser. Norsk matindustri er i tillegg påvirket av jordbruksoppgjøret, der økte priser til norske bønder får direkte utslag på råvarekostnadene til matindustrien. At hele 56 prosent av bedriftene tror på uendrede priser kan skyldes at disse tror på lav prisstigning generelt sett og et moderat jordbruksoppgjør, eventuelt at maktforhold i verdikjeden gjør at de ikke tror de greier å øke prisene. Forventede priser for 2010 er mer negativ enn de forventede prisene i fjorårets undersøkelse var for 2009 da nesten 60 prosent forventet høyere priser.

5.3.3 Bedre årsresultat før skatt

Figur 5.10 viser forventet årsresultat i 2010 sammenlignet med 2009.

Figur 5.10

Forventet årsresultat i 2010 sammenlignet med 2009

Ca. 56 prosent av bedriftene forventer bedre resultater i 2010 enn i 2009. Spesielt meieribransjen, sjokolade- og sukkervarebransjen og drikkevarerbransjen er positiv. Forventningene til årsresultatet er bedre i årets undersøkelse enn i fjorårets, noe av dette kan skyldes finanskrisen som påvirket industrien hardere i fjor enn det forventes å gjøre i år.

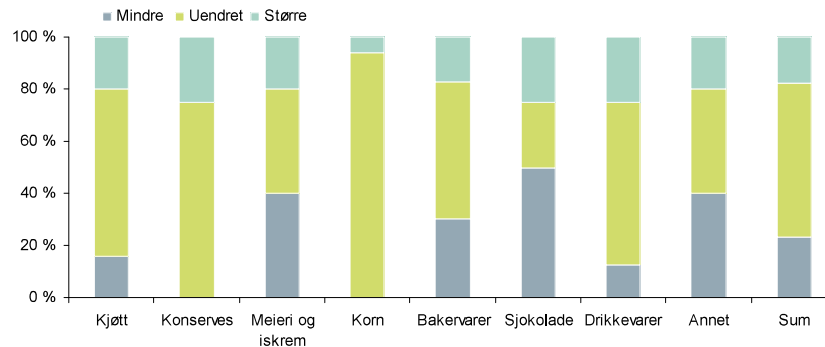
FOTO: © TINES DATABANK

5.3.4 Sysselsettingen forventes å forbli uendret

Figur 5.9 viser den forventede sysselsettingen i 2010 sammenlignet med 2009.

Figur 5.11

Forventet sysselsetting i 2010 sammenlignet med 2009

For matindustrien totalt sett forventer de fleste bedriftene uendret sysselsetting i 2010 sammenlignet med 2009 (ca. 58 %), bare 18 prosent forventer høyere sysselsetting, mens ca. 23 prosent av bedriftene forventer lavere sysselsetting. I sjokolade- og sukkervarebransjen, meieribransjen, bakevarebransjen og kategorien «annet», forventes en relativ høy andel at det blir nedgang i sysselsettingen (30–50 % av bedriftene).

Forventningene til sysselsettingsutviklingen er noe mer negative enn forventningene til utvikling i for eksempel omsetning. Dette kan tyde på at bedriftene vil være ekstra forsiktige med for eksempel ny ansettelser i en usikker tid.

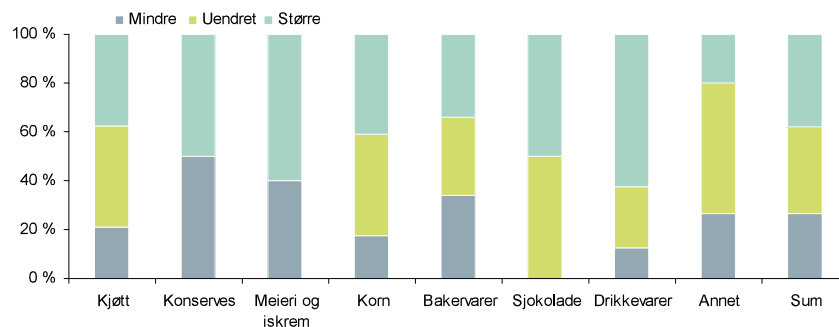
På tilsvarende spørsmål i undersøkelsen gjennomført i 2009 var bildet mer negativt, der kun konservesindustrien hadde utsikter til sysselsettingsvekst. I årets undersøkelse har bedrifter innen alle bransjene utsikter til sysselsettingsvekst.

5.3.5 Stabile investeringer, fortsatt innovasjonsvilje

Figur 5.12 viser forventede investeringer i 2010 sammenlignet med 2009.

Figur 5.12

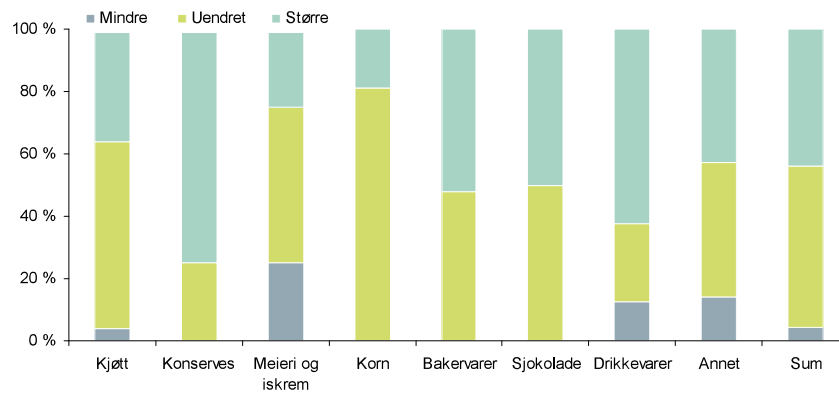
Investeringer i 2010 sammenlignet med 2009

Trenden når det gjelder forventninger til investeringer ser ut til å være litt positiv for 2010. Totalt sett er det litt over 36 prosent som forventer høyere investeringer og litt over 26 prosent av bedriftene som forventer lavere investeringer. Dette er en bedre trend enn i fjor hvor bare 30 prosent forventet økte investeringer og 30 prosent forventet mindre investeringer. I drikkevarebransjen tror hele 62 prosent på økte investeringer i 2010.

Figur 5.13

Antall nye produkter i 2010 sammenlignet med 2009

Vel 40 prosent av bedriftene forventer flere nye produkter i 2010 enn i 2009. Kun to prosent av bedriftene tror på færre produkter i 2010 enn i 2009. Disse

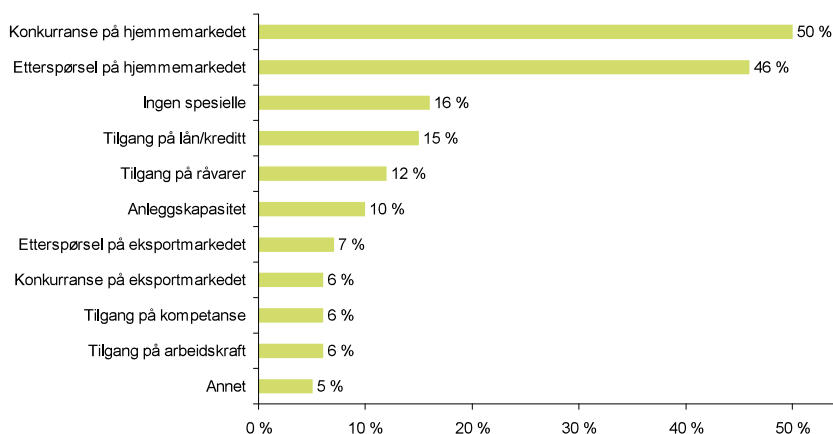
forventningene er omtrent de samme som kom fram av konjunkturundersøkelsen i fjor. I konserverbransjen, kornvarebransjen, bakervarebransjen og sjokolade- og sukkervarebransjen er det ingen bedrifter som tror det blir færre nye produkter i 2010. Resten forventer noe nedgang i nye produkter, men de fleste forventer uendret eller økt antall nye produkter.

5.3.6 Utvikling på hjemmemarkedet

Vi har spurt bedriftene om hvilke faktorer som ventes å ville begrense aktiviteten i 2010. Figur 5.14 viser svarene for matindustrien totalt sett.

Figur 5.14

Faktorer som ventes å ville begrense aktiviteten i 2010

Faktorene som i størst grad vil begrense aktiviteten i 2010 er etterspørselen og konkurransen på hjemmemarkedet. Dette er samme resultater som i SSBs konjunkturbarometer for 4. kvartal 2010.⁸⁶ Andelen bedrifter som har svart at etterspørsel og konkurranse vil begrense aktiviteten er imidlertid noe lavere i denne undersøkelse enn i SSBs undersøkelse.

I undersøkelsen i 2009 var det lån/kreditt som seilte opp som en viktig begrensende faktor for matindustrien, da nesten 30 prosent mente det var en begrensende faktor. I årets undersøkelse er det 15 prosent som mener lån/kreditt er en begrensende faktor. Nedgangen kan skyldes at det er bedre utsikter i 2010 enn i 2009 siden finanskrisen ikke lenger synes å påvirke bransjen i så stor grad som foregående år. Resultatene viser at det er små bransjevise forskjeller når det gjelder synet på faktorer som vil begrense aktiviteten i 2010.

⁸⁶ SSB (2010). *Konjunkturbarometeret, 4. kvartal 2009*. URL: <http://www.ssb.no/kbar>, 23.03.10.

5.3.7 Bransjevis oppsummering

Tabell 5.3 viser en kort bransjevis oppsummering av bedriftenes forventninger til utviklingen i 2010 sammenlignet med 2009. Denne oppsummeringen er basert på deres vurdering av forventet utvikling i volum, årsresultat, investeringer og sysselsetting.

Tabell 5.3

Oppsummering av forventninger for 2010, bransjevis

Bransje	Vurdering	Kort oppsummering
Kjøtt	+	Forventninger om økt volum, priser, investeringer og resultat. Stabil sysselsetting.
Konserves	+	Forventninger om økt volum og sysselsetting. Stabilt resultat, priser og investeringer.
Meieri og iskrem	+	Forventninger om økning i resultat, Svak økning i volum, priser og investeringer. Nedgang i sysselsetting.
Korn	+	Forventninger om økt volum og økt resultat. Svak økning i priser og investeringer. Stabil sysselsetting.
Bakerverer	+	Økt volum, priser og bedre resultat, Lavere sysselsetting. Stabilt med investeringer.
Sjokolade	+	Stabilt volum. Lavere sysselsetting. Høyere investeringer, priser og årsresultat.
Drikke-varer	+	Høyere volum, investeringer og årsresultat. Stabile priser og sysselsetting.
Annet	n	Økt volum. Stabilt resultat, priser og investeringer, men lavere sysselsetting.

1) Forklaring: ++ er sterkt positiv, + er positiv, n er nøytral, – er negativ, -- er sterkt negativ

Den bransjevise oppsummeringen i konjunkturundersøkelsen i fjor viste at forventningene til 2009 var mer negative enn forventningene til 2010. Kort oppsummert var det i fjor kun to bransjer som hadde positiv vurdering, fire bransjer hadde nøytral vurdering og en bransje hadde negativ vurdering av forventningene for 2009.

5.4 Tema 2010: FoU

Norge er et høykostnadsland og det er derfor viktig med forskning og utvikling for å kunne produsere mat som forbrukerne etterspør til en akseptabel pris. Investering i forskning og utvikling vil gi avkastning i fremtiden. Det kan dokumenteres at veksten i fremgangsrrike bedrifter og bransjer skyldes en generell faglig oppdatering som bruk av ny teknologi, nye produksjonsmetoder, produktutvikling og bedre måter å organisere arbeidet på. Bak disse endringene ligger et betydelig forsknings- og utviklingsarbeid. Det overordnede mål for NHO Mat og Drikkes arbeid med FoU- virksomheten er for eksempel å medvirke til å styrke konkurransekraften til medlemsbedriftene slik at disse blir foretrukket som leverandører til norske og utenlandske dagligvarekjeder og andre kunder i inn- og utland.

5.4.1 Midler brukt til forskning

Andelen av bedrifter innen hver bransje som driver med forskning varierer fra 17 prosent til 100 prosent. Tabell 5.4 gir en oversikt over hvor mange prosent av bedriftene innen hver bransje som driver med forskning.

Tabell 5.4

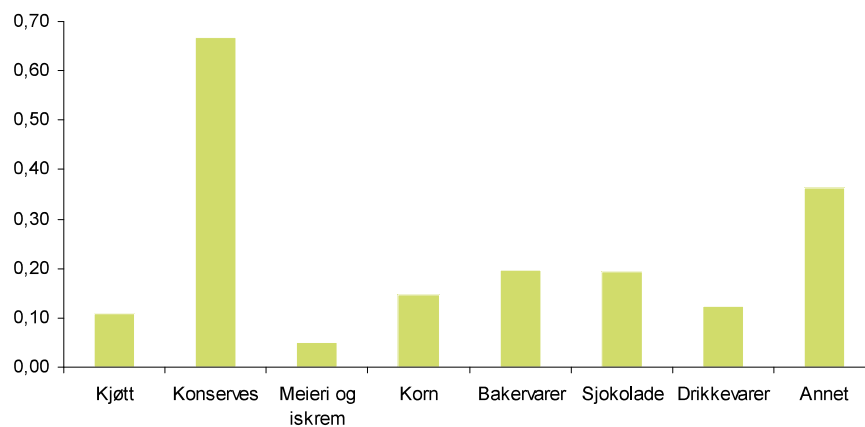
Andel av bedrifter innen de ulike bransjene som driver med forskning.

Bransje	Prosent av utvalget som drev med forskning i 2009
Kjøtt	73 %
Konserver	100 %
Meieri og iskrem	40 %
Korn	24 %
Bakervarer	17 %
Sjokolade	75 %
Drikkevarer	38 %
Annet	67 %
Totalt	37 %

Beløp brukt til forskning i 2009 i de ulike bransjene er vist i Figur 5.15 mens Figur 5.16 viser antall årsverk innen forskning.

Figur 5.15

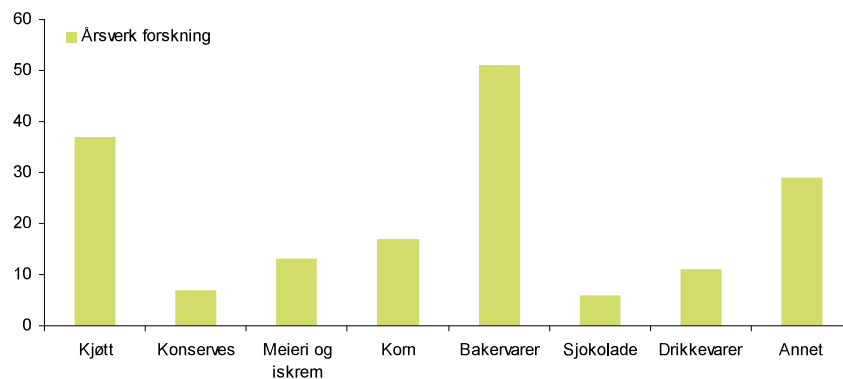
Beløp brukt på forskning oppgitt i prosent av omsetning

Tallene viser beløp brukt på forskning innen bransjen delt på bransjens samlede omsetning. Beløpet oppgitt i prosent av omsetning har ikke noen sammenheng med hvor mange bedrifter innen hver bransje som driver med forskning, da det ikke er skilt på små og store bedrifter. For eksempel driver 17 prosent av bedriftene i bakervarerbransjen med forskning, noe som er ganske lavt sammenlignet med de andre bransjene i undersøkelsen. Ved sammenligning av beløpet brukt til forskning oppgitt i prosent av omsetningen ligger bakervarerbransjen imidlertid som nummer tre. Ifølge tabellen er det konservesbransjen som bruker mest på forskning i forhold til omsetning (0,7 %), deretter følger kategorien «annet».

Figur 5.16

Antall årsverk innen forskning

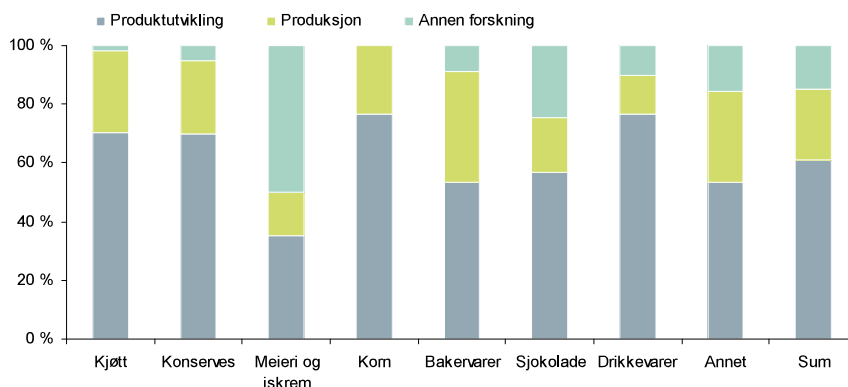
Bakervarebransjen har over 50 årsverk som arbeider med forskning, deretter følger kjøttbransjen med litt under 40 årsverk. Totalt sett for bedriftene som var med i undersøkelsen er det fra 0,2 prosent til ca. 3 prosent forskerårsverk per årsverk. I bakervarebransjen utgjør andelen forskerårsverk pr. årsverk omlag 2,2 prosent. Kjøttbransjen er den bransjen som er nest best etter bakervarebransjen med 0,5 prosent.

5.4.2 Produktutvikling i fokus

Det er interessant å finne ut hva det forskes på innen matindustrien. Respondentene ble spurt om hvor mye av forskningen i prosent som gikk til produktutvikling, produksjon og annen forskning, jf. Figur 5.17. De respondentene som har oppgitt annen forskning har beskrevet dette som forskning på kvalitet, teknologiutvikling og kliniske studier.

Figur 5.17

Forskning innen produktutvikling, produksjon og annet

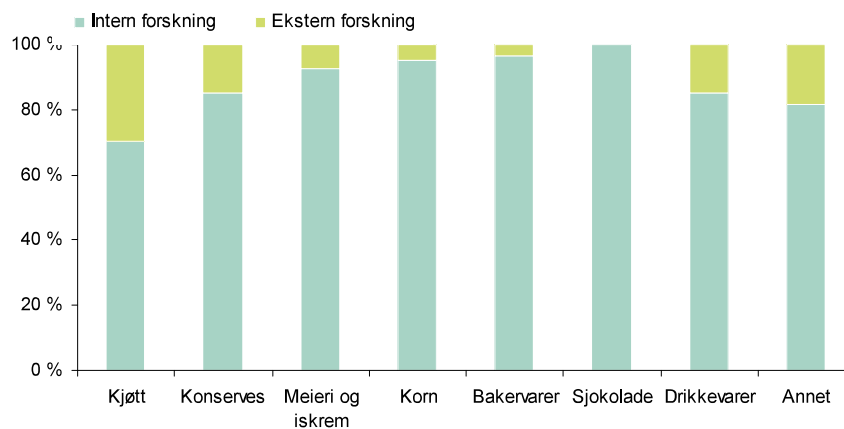

Det er størst satsing på forskning innen produktutvikling i kjøttbransjen, konservesbransjen, kornbransjen og drikkevarebransjen. Her står produktutviklingsforskningen for 60–70 prosent av all forskning. I prosent av all forskning har bakervarebransjen, meieribransjen og kategorien «annet», lavest innsats på produktutvikling av de representerte bransjene. Meieribransjen har stor andel av forskningen rettet inn mot annen forskning.

Andel av forskning som bedriften finansierer selv blir stort sett brukt internt i bedriften til forskning. Figur 5.18 viser andel av forskningsbeløp som bedriftene finansierer selv brukt internt og eksternt (kjøp av forskningstjenester). Det er kjøttbransjen som kjøper størst andel av forskning eksternt med ca. 30 prosent, mens sjokoladebransjen bruker alle egne midler på forskning selv.

Figur 5.18

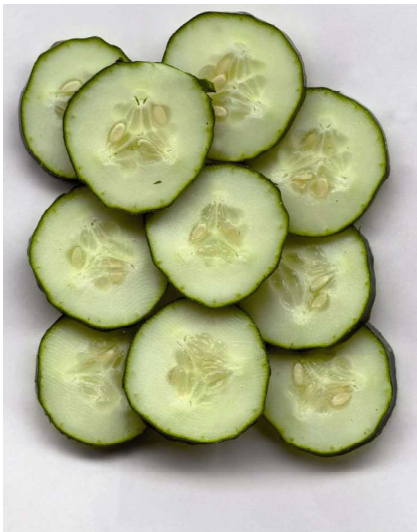
Prosent av forskningsbeløp som bedriften selv finansierer som brukes på intern forskning og ekstern forskning (kjøpte forskningstjenester)

Totalt for respondentene har de mottatt 6,5 mill. kroner fra ekstern kilde. Det er 14 bedrifter som har oppgitt at de har mottatt bidrag fra ekstern kilde og hver har da mottatt 0,45 mill. kroner i støtte til forskning. Eksempler på eksterne kilder er Innovasjon Norge, Skattefunn og Forskningsrådet.

FOTO: © TINES DATABANK

Referanser

- Arbeidsdepartementet (2010). *Om grunnlaget for inntektsoppgjøret 2010. Foreløpig hovedrapport fra Det tekniske beregningsgrunnlaget for inntektsoppgjørene*. URL: http://www.regjeringen.no/upload/AD/publikasjoner/rapporter/2010/TBU_2010_hele.pdf. 23.03.10.
- Bergset, N.Ø., M. Svennerud, I. Pettersen og J. Kjuus (2008). *Marginer i egg- og kjøttsektoren - utvikling i priser fra bonde til butikk*. NILF notat 2008-20. NILF, Oslo.
- CIAA (2009). *Data and Trends of the European food and drink industry 2008*. URL: <http://www.ciaa.be/documents/brochures/DataTrends2008.pdf>, 11.03.09.
- CIAA (2009). *The competitiveness of the EU food and drink industry. Facts and figures 2009*. URL: <http://www.ciaa.be>, 15.02.10.
- CIAA (2009). *CIAA Annual Report 2008*. URL: <http://www.ciaa.be>, 15.02.10.
- Commission of the European Communities (2009). *A better functioning food supply chain in Europe*. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. COM (2009) 591. Brussel 28.10.09.
- Commission of the European Communities (2009). *Competition in the food supply chain. A better functioning food supply chain in Europe*. Brussels, 28.10.09. SEC(2009) 1449.
- Department for Business, Innovation & Skills (2010). *Consultation on taking forward the establishment of a body to monitor and enforce compliance with the groceries supply code of practice (GSCOP)*. URL: <http://www.bis.gov.uk/consultation-on-taking-forward-the-establishment-of-a-body-to-monitor-and-enforce-compliance-with-the-groceries-supply-code-of-practice-gscop>, 16.02.10.
- European Commission (2009). *Report on the Competitiveness of the European Agro-Food industry. High Level Group on the Competitiveness of the Agro-Food Industry*. HLG.007. 17. March 2009. European Commission, Enterprise and Industry Directorate General, Food industry Unit.
- Finansdepartementet (2009). *Avgiftssatser 2008–2009*. URL: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/Tema/Skattar-og-avgifter/avgiftssatser-2009.html?id=541313>, 20.03.09.
- Finansdepartementet (2008). *St.prp. nr. 1 (2008–2009). For budsjettåret 2009. Skatte-, avgifts- og tollvedtak*.
- Finansdepartementet (2006). *Fribeløpsordningen i sone Ia*. URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/Differensiert_arbeidsgiveravgift/Fribeløpsordningen-i-sone-Ia.html?id=449311&epslanguage=NO, 02.02.07.
- Finansdepartementet (2005). *St.prp. nr. 1 (2005–2006). Skatte-, avgifts- og tollvedtak*.
- Finansdepartementet (1999). *FOR-1999-01-20-27: Forskrift om bearbeiding av ufortollede landbruksvarer*.
- Fiskeri- og kystdepartementet (2007). *EØS-utvidingsavtalen med gode resultat for fisk*. Pressemelding 21/2007, 29.03.07.

- Fiskeridepartementet, Helsedepartementet og Landbruksdepartementet (2008). *FOR-2008-12-23-1544: Forskrift om endring i forskrift om avgifter og gebyr i matforvaltningen.*
- Flesland Markedsinformasjoner (2009). *Storhusholdningsmarkedet 2009/10.* Flesland Markedsinformasjoner, Hvalstad.
- Grønt Punkt Norge AS (2010). Pers. med. Hilde Lieng, 22.02.10.
- Gustavsen og Rickertsen (2009). The effects of taxes on purchases of sugar - sweetened carbonated soft drinks: a quantile regression approach. Forthcoming.
- Handelsbladet FK (2010). *Dagligvarekartet 2010.* Utgitt av handelsbladet FK i samarbeid med Andhøy/Institutt for Bransjeanalyser AS oktober 2009.
- Kjuus, J., J. Utgård, S. Melhuus og M. Svennerud (2008). *Perspektiver for en norsk kjøttindustri: Sammenligning av struktur i Norden.* NILF-notat 2008-22. NILF, Oslo.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2010). *Regional transportstøtte.* Mottatt e-post fra Axel Rød, 26.03.10.
- Kommunal- og regionaldepartementet (2007). *Nasjonale retningslinjer for regional transportstøtte.* URL: <http://www.regjeringen.no/Upload/KRD/Vedlegg/REGA/regionaltransportstotte220207.pdf>, 28.03.10.
- Landbruks- og matdepartementet (2009). *EU: konkurransekraft i landbruksbasert matnæring.* URL: <http://www.regjeringen.no/nb/dep/lmd/aktuelt/nyheter/2009/april-09/eu-konkurransekraft-i-landbruksbasert-ma.html?id=556154>, 15.02.10.
- Landbruks- og matdepartementet (2008). *FOR 2008-03-07 nr 228: Forskrift om sikkerhetsmekanisme ved import av landbruksvarer fra utviklingsland omfattet av ordningen for generelle tollpreferanser.*
- Landbruks- og matdepartementet (2008). *St.prp. nr. 1.Jordbruksavtale 2008–2009.*
- Mattilsynet (2010). *Matproduksjonsavgift og kjøttkontrollgebyr.* Datafil mottatt av Eirin O. Breivik, 28.01.10.
- Mattilsynet (2010). *Kjøttkontrollgebyr.* E-post mottatt fra Eirin Osnes Breivik, 28.01.10.
- Nielsen Norge (2009). *Markedsrapporten 2009.* Nielsen Norge, Oslo.
- Norges Bank (2010). *Norges Banks styringsrente.* URL: http://www.norges-bank.no/templates/article___55476.aspx, 21.02.10.
- Norges Bank (2009). *Pengepolitisk rapport. 3/09.* URL: <http://www.norges-bank.no/upload/77323/ppr309.pdf>, 22.02.10.
- Norges Bank (2010). *Valutakurser.* Månedsgjennomsnitt av daglige kurser fra 1960. URL: http://www.norges-bank.no/templates/article___200.aspx, 24.02.10.
- Norges Forskningsråd (2010). *Årsrapport 2008 for SkatteFUNN.*
- Orkla Brands (2010). *Pris på sukker.* Datafil mottatt av Trond Aanerud, 17.02.10.
- Pettersen, I. (2007). *Norsk kjøttindustri konkurransekraft: utfordringer, muligheter og endringsvilje i linjene.* Presentasjon holdt på KIFFs næringspolitiske seminar 19.10.07.
- Prodzuivel (2010). *Marketprices by products.* URL: <http://www.prodzuivel.nl>, 08.02.10.
- SCB (2010). *Producentprisindex (PPI) efter produktgrupp.* URL: <http://www.ssd.scb.se>, 15.03.10.

- Skatteetaten (2010). *Tabeller og satser*. URL:
<http://www.skatteetaten.no/no/Bibliotek/Tabeller-og-satser/2010/Arbeidsgiveravgift>, 22.02.10.
- Skatteetaten (2010) *Tabeller og satser*. URL:
<http://www.skatteetaten.no/no/Bibliotek/Tabeller-og-satser/2010/Arbeidsgiveravgift>, 22.02.10, og
- Skatteministeriet (2010). *Satser og beløpsgrænser*. URL:
http://www.skm.dk/tal_statistik/satser_og_beloeb/. 22.02.10.
- Skatteverket (2010) *Punktskatter*. URL:
<http://www.skatteverket.se/foretagorganisationer/skatter/punktskatter/allpunktskatter.4.58d555751259e4d6616800010841.html>, 15.02.10.
- SLF (2010). *Tollkvoter*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 10.03.10.
- SLF (2010). *Fondet for Forskningsavgift på landbruksvarer. Regnskap 2009. Budsjett 2010*. Tilsendt e-post fra Kari Rasmussen Theting, 02.02.10.
- SLF (2010). *Priser*. Datafil mottatt av Lasse Erdal, 11.02.10.
- SLF (2010). *Fraktilskudd egg, korn og kraftfôr*. Mottatt e-post fra Øyvind Breen, 26.01.10.
- SLF (2010). *Utbetalt (2008–2009) og budsjettert (2010) fraktilskudd kjøtt*. Mottatt e-post fra Signe-Marie Olsen, 12.03.09.
- SLF (2010). *Norsk pris*. Datafil mottatt av Gry Blom Marstrander, 23.02.10.
- SLF (2010). *Avgifter – gjeldene satser*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 15.02.10.
- SLF (2010) *Tilskuddsguide*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 22.02.10.
- SLF (2009). *Satser*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 26.03.09.
- SLF (2008). *Forskrift om endring av forskrift av 29. juni 2007 nr.904 om satser i prisutjevningsordningen for melk og satser for produksjonsfløte og tilvirkningsverdi på smør*.
- SSB (2010). *Industristatistikk 2008*. Datafil mottatt av Nils Petter Skirstad 24.03.10.
- SSB (2010). *Konjunkturtendensene i Norge. Økonomisk analyse 1/2010*. URL:
<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201001/norsk-ok.pdf>. 18.02.10.
- SSB (2010) *Konjunkturtendensene internasjonalt. Økonomisk analyse 1/2010*. URL:
<http://www.ssb.no/emner/08/05/10/oa/201001/int-ok.pdf>, 18.02.10.
- SSB (2010) *Utenrikshandelsstatistikken 2009*. Datafil mottatt fra SSB, 15.01.10.
- SSB (2010). *Konjunkturbarometeret, 4. kvartal 2009*. URL: <http://www.ssb.no/kbar>, 23.03.10.
- SSB (2010). *Tabell 05217: Lønn, sysselsetting og produktivitet*. Nasjonalregnskapsstatistikken. URL: <http://www.ssb.no/emner/09/01/knr>, 12.03.10.
- SSB (2010). *Tabell 10. Produksjon*. Nasjonalregnskapsstatistikk. URL:
<http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tab-10.html>. 12.03.10.
- SSB (2010). *Sysselsatte etter næring og utdanningsnivå*. Datafil mottatt fra Inge Aukrust, 09.03.10.
- SSB (2010). *Produksjonsverdi i faste 1995-priser*. Datafil mottatt fra Kari Snesrud, 15.03.10.
- SSB (2010). *Kvartalsvis nasjonalregnskap, tabell 50 Utførte timeverk*. URL:
<http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tabeller.html>, 15.03.10.
- SSB (2010). *Tabell 34. Bruttoinvestering i fast realkapital*. Nasjonalregnskapstatistikken. URL: <http://www.ssb.no/emner/09/01/knr/tab-34.html>, 16.03.10.

- SSB (2009). *Direkte investeringer i Norge. 1998-2007*. URL:
<http://193.160.165.34/di/tab-2009-05-20-02.html>, 22.03.10.
- SSB (2009). *Konsum i husholdninger. Tabell 05160: Konsum i husholdninger (1970-2008)*.
URL: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>, 22.02.10.
- SSB (2009). *Forbruksundersøkelsen 2006-2008*. URL:
<http://www.ssb.no/emner/05/02/fbu>, 17.02.10.
- SSB (2009). *Tabell 07019. Hovedtall etter næringsgruppe*. URL:
<http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>, 12.03.10.
- SSB (2008). *Tabell 04997: Varehandel. Bruttofortjeneste, etter næringsgruppe for solgte handelsvarer*. Statistikkbanken. URL: <http://statbank.ssb.no/statistikkbanken>, 16.02.10.
- SSB (2008). *Produksjon og anvendelser, etter næring. Tabell 05112*. URL:
<http://statbank.no/statistikkbanken>, 12.03.10.
- Tine (2010). *Norske priser*. Datafil mottatt av Nina Griffiths, 27.01.10.
- Toll- og avgiftsdirektoratet (2010). *Særavgifter*. Datafil mottatt av Liv Ørbech, 26.01.10.
- Toll- og avgiftsdirektoratet (2010). *Avgifter og gebyrer*. URL:
http://www.toll.no/templates_TAD/MainSubject.aspx?id=47&epslanguage=NO 20.03.09.
- Tollvesenet (2009). *Utenlands bearbeiding av landbruksvarer*. URL: <http://www.toll.no>, 22.02.09.
- Tollvesenet (2008). *GSP-Generelle tollpreferanser for import av varer fra utviklingsland*. URL:
http://www.toll.no/templates_TAD/Article.aspx?id=118824&epslanguage=NO&parentid=66246, 25.03.08.
- Utenriksdepartementet (2003). *St.prp. nr. 71 (2002-2003). Om samtykke til inngåelse av avtale med Det europeiske fellesskap (EF) om utvidet handel med landbruksvarer etter EØS-avtalens artikkel 19*.
- WTO (2008). *WTO Trade Policy Review. Report by the Secretariate. Norway*, URL:
<http://www.wto.org/english/tratope/tpre/tp305e.htm>, 15.02.09.

Vedlegg 1: Bransje- og næringsinndeling

Tabellen nedenfor viser hvordan rapporten definerer de ulike bransjene innenfor mat-industrien. Den midtre kolonnen viser hvilke næringsgruppe (4 siffer) og næringsundergrupper (5 siffer) bransjene omfatter, mens kolonnen lengst til høyre viser eksempler på ulike varer innenfor disse. Næringsgrupperingen er hentet fra SSBs «Standard for næringsgruppering», SN2002.⁸⁷

15–16 NÆRINGS- OG NYTELSESMIDLER

Rapportens bransjeinndeling	SSBs inndeling i næringsgrupper og næringsundergrupper	Eksempelvarer
Kjøttvarer	5.11 Slakting og produksjon av kjøtt	☐ Kjøtt av storfe, svin, sau, geit, fjørfe osv.
	5.12 Slakting og produksjon av fjørfekjøtt	☐ Lever, innvoller osv.
	5.13 Kjøtt- og fjørfevarer	☐ Rå huder
Fiskevarer	5.20 Fisk- og fiskevarer	☐ Tilberedte og konserverte kjøtt- og fjørfevarer
	5.201 Salt-, tørr- og klippfisk	☐ Tilberedte varer av slakteavfall
	5.202 Frysing av fisk	☐ Pølser o.l.
	5.203 Fiskehermetikk	☐ Pellets
	5.209 Fisk og fiskevarer ellers	☐ Skinker, boger, sideflesk osv.
Potet-industrien	31 Poteter	☐ Kjøtt som er tørket, saltet, røykt eller lagt på lake
		☐ Tilberedte eller konserverte krepsdyr, bløtdyr el.
		☐ Fiskefileter
Konserves	32 Juice og frukt av grønnsaker	☐ Røykt, tørket eller saltet fisk
	33 Frukt og grønnsaker ellers	☐ Fiskepinner o.l.
Olje og fett	41 Uraffinerte oljer og fett	☐ Kaviar
	42 Raffinerte oljer og fett	☐ Fryst fisk
	43 Margarin og andre spiselige fettstoffer	☐ Dampkokt eller kokte
Meieri-varer	Meieri-varer Iskrem	☐ Tørkete
		☐ Mel, flak, pellets og granulater
Meieri-varer	Meieri-varer Iskrem	☐ Poteter tilberedt på annen måte enn med eddiksyre, fryste og ikke-fryste
		☐ Saft og konsentrater
		☐ Syltetøy og gelé
		☐ Tilberedt eller konserverte frukt ellers
		☐ Diverse nøtteprodukter
		☐ Grønnsakblandingen o.l.
		☐ Dampkokte eller kokte grønnsaker
		☐ Tørkete grønnsaker, sopper o.l.
		☐ Rå oljer
		☐ Oljekaker og andre reststoffer
☐ Mel av oljeholdige frø		
☐ Raffinerte oljer		
☐ Margarin		
☐ Ost		
☐ Melk (sur og søt), yoghurt, fløte, kjernemelk		
☐ Kasein og laktose		
☐ Myse		
☐ Smør		
☐ Iskrem		

⁸⁷ SSB (2002). *Standard for næringsgruppering (SN2002)*. Norsk Standard for næringsgrupperinger bygger på EUs næringsstandard NACE Rev. 2.

Kornvarer	15.61	Kornvarer	☐ Mel, pellets og gryn av korn
	15.62	Stivelse og stivelsesprodukter	☐ Kli, spissmel o.l. ☐ Musli ☐ Deiger og mixer til bakverk ☐ Diverse stivelsesprodukter ☐ Rå maisolje ☐ Fruktose og maltodekstrin ☐ Inulin og gluten
Dyrefôr	15.71	Fôr til husdyrhold	☐ Fôr til hund, katt og andre kjæledyr
Bakervarer	15.72	Fôr til kjæledyr	☐ Fôr til svin, storfe, fjørfe, fisk osv. (ikkessurfôr, høy o.l.)
	15.81	Brød og ferske konditorvarer	☐ Ferske brød og andre bakervarer ☐ Kavring, hardt brød og kjeks
	15.82	Kavring, kjeks og konserverte konditorvarer	☐ Langtidsholdbare og fryste brød og andre bakervarer ☐ Pizza og pizzabunner
Sjokolade- og sukker-varer	15.83	Sukker	☐ Hvitt og brunt sukker
	15.84	Kakao, sjokolade og drops	☐ Lønnesirup og melasse ☐ Beteulp og annet avfall av sukkerproduksjon ☐ Sjokolade med og uten fyll ☐ Varer m/kakao til framstilling av drikkevarer ☐ Smørepålegg ☐ Sukkertøy, karameller og pastiller ☐ Sjokoladeglasur ☐ Kakao ☐ Ukøkt og kokt, pasta med og uten fyll ☐ Couscous ☐ Kaffe, kaffe ekstrakter og kaffe erstatninger ☐ Te ☐ Eddik og eddikerstatninger ☐ Soyasaus, tomatketchup, sennep og majones ☐ Sauser og preparater til framstilling av sauser ☐ Diverse homogeniserte næringsmidler (barnemat, syltetøy osv.) ☐ Supper og buljonger ☐ Eggprodukter ☐ Gjær ☐ Bakepulver ☐ Maltekstrakt ☐ Tilberedte næringsmidler ellers (bl.a. pizza med ustekt bunn) ☐ Proteinkonsentrat og sukkersirup m/smak ☐ Preparater til framstilling av alkoholholdige drikkevarer ☐ Brennevin, likører o.l. ☐ Annen etylalkohol ☐ Rød- og hvitvin, musserende vin, portvin, madeira osv ☐ Øl og restprodukter fra ølframstilling ☐ Malt ☐ Mineralvann og karbonisert vann, nektar o.l. ☐ Vann og is
Næringsmidler ellers	15.85	Pastavarer	
	15.86	Te og kaffe	
	15.87	Smakstilsetningsstoffer og krydderier	
	15.88	Homogeniserte matprodukter og diettmat	
	15.89	Næringsmidler ellers	
Drikkevarer	15.91	Destillerte alkoholholdige drikkevarer	
	15.92	Etylalkohol av gjærede råvarer	
	15.94	Andre fruktviner	
	15.95	Andre ikke-destillerte gjærede råvarer	
	15.96	Øl	
	15.97	Malt	
	15.98	Mineralvann og leskedrikker	
Tobakk	16.00	Tobakkvarer	☐ Sigarer, røyketobakk, sigarer, sigarillos ☐ Tobakk erstatninger ☐ Snus ☐ Avfall av tobakk

Vedlegg 2: Fylkesvis fordeling av sysselsatte

Fylkesvis fordeling av sysselsatte og sysselsatte per bransje per fylke i 2007, absolutt og i prosent av totalt antall sysselsatte i bransjen

	Landet	Østfold	Akershus	Oslo	Hedmark	Oppland	Buskerud	Vestfold	Telemark	Aust-Agder	Vest-Agder
Industri	262 169	18 500	16 276	23 357	9 694	9 286	16 574	13 919	10 619	6 219	12 104
%	100	7	6	9	4	4	6	5	4	2	5
Matindustrien	47 909	3 951	3 093	5 308	2 593	1 365	1 149	2 791	495	583	1 260
%	100	8	6	11	5	3	2	6	1	1	3
Kjøtt og kjøttvarer	12 025	1 957	551	1 008	984	369	309	1 204	17	24	187
%	100	16	5	8	8	3	3	10	0	0	2
Fisk og fiskevarer	8 677	126	0	37	90	10	19	135	11	16	159
%	100	1	0	0	1	0	0	2	0	0	2
Frukt og grønnsaker	1 606	177	60	36	224	235	207	297	0	87	26
%	100	11	4	2	14	15	13	18	0	5	2
Potetindustrien	591	40	0	7	149	235	2	23	0	0	26
%	100	7	0	1	25	40	0	4	0	0	4
Konserves	1 015	137	60	29	75	0	205	274	0	87	0
%	100	13	6	3	7	0	20	27	0	9	0
Vegetabiliske og animalske oljer og fett	650	171	2	166	0	0	0	0	0	0	0
%	100	26	0	26	0	0	0	0	0	0	0
Meierivarer og iskrem	6 039	129	270	821	503	341	5	180	131	33	335
%	100	2	4	14	8	6	0	3	2	1	6
Kornvarer, stivelse og stivelsesprod.	687	93	114	94	42	24	14	32	31	4	17
%	100	14	17	14	6	3	2	5	5	1	2
Dyrefôr	1 815	145	41	18	109	55	12	72	0	0	19
%	100	8	2	1	6	3	1	4	0	0	1
Andre næringsmidler	11 510	961	520	2 417	549	331	454	583	211	217	344
%	100	8	5	21	5	3	4	5	2	2	3
Bakervarer	7 590	536	426	1 209	331	320	373	429	201	174	333
%	100	7	6	16	4	4	5	6	3	2	4
Sjokolade- og sukkervarer	1 517	203	21	836	0	0	0	12	0	2	3
%	100	13	1	55	0	0	0	1	0	0	0
Næringsmidler ellers	2 403	222	73	372	218	11	81	142	10	41	8
%	100	9	3	15	9	0	3	6	0	2	0
Drikkevarer	4 643	192	1 535	480	92	0	129	288	94	202	173
%	100	4	33	10	2	0	3	6	2	4	4
Tobakkvarer	257	0	0	231	0	0	0	0	0	0	0
%	100	0	0	90	0	0	0	0	0	0	0

Fylkesvis fordeling av sysselsatte og sysselsatte per bransje per fylke i 2007, absolutt og i prosent av totalt antall sysselsatte i bransjen

	Rogaland	Hordaland	Sogn og Fjordane	Møre og Romsdal	Sør-Trøndelag	Nord-Trøndelag	Nordland	Troms	Finnmark
Industri	30 652	28 868	8 141	21 962	13 155	7 060	9 655	3 967	2 161
%	12	11	3	8	5	3	4	2	1
Matindustrien	4 891	4 307	1 858	3 344	3 962	1 357	2 863	1 802	937
%	10	9	4	7	8	3	6	4	2
Kjøtt og kjøttvarer	2 021	262	511	432	1 046	415	374	300	54
%	17	2	4	4	9	3	3	2	0
Fisk og fiskevarer	485	950	658	1 730	800	286	1 783	687	695
%	6	11	8	20	9	3	21	8	8
Frukt og grønnsaker	75	1	35	8	16	103	0	19	0
%	5	0	2	0	1	6	0	1	0
Potetindustrien	17	0	3	8	16	46	0	19	0
%	3	0	1	1	3	8	0	3	0
Konserves	58	1	32	0	0	57	0	0	0
%	6	0	3	0	0	6	0	0	0
Vegetabiliske og animalske oljer og fett	41	74	0	101	0	0	82	0	13
%	6	11	0	16	0	0	13	0	2
Meierivare og iskrem	795	631	182	346	685	194	109	301	48
%	13	10	3	6	11	3	2	5	1
Kornvarer, stivelse og stivelsesprod.	56	118	0	0	43	5	0	0	0
%	8	17	0	0	6	1	0	0	0
Dyrefôr	444	85	128	139	220	86	177	65	0
%	24	5	7	8	12	5	10	4	0
Andre næringsmidler	817	1 687	170	488	850	266	264	258	123
%	7	15	1	4	7	2	2	2	1
Bakervarer	793	567	170	488	394	257	264	202	123
%	10	7	2	6	5	3	3	3	2
Spokolade- og sukkervarer	5	37	0	0	398	0	0	0	0
%	0	2	0	0	26	0	0	0	0
Næringsmidler ellers	19	1 083	0	0	58	9	0	56	0
%	1	45	0	0	2	0	0	2	0
Drikkevarer	157	489	174	100	293	2	74	165	4
%	3	11	4	2	6	0	2	4	0
Tobakksvarer	0	10	0	0	9	0	0	7	0
%	0	4	0	0	4	0	0	3	0

Vedlegg 3: Tollkvoter omfattet av tollkvoteforskriften

Kvotene gjelder for de produkter som var omfattet av de varenummer i tolltariffen som gjaldt ved iverksettelsen av forskrift FOR 2008-10-10 nr 1132: Forskrift om fordeling av tollkvoter for landbruksvarer og som forvaltes av Statens landbruksforvaltning (SLF). Eventuelle endringer i tolltariffens varenummer medfører ingen endringer i hvilke produkter som kan importeres innenfor kvotene. Endringer som følge av ny avtale under Artikkel 19 fremgår ikke i denne oversikten da den nye avtalen ikke er signert enda. SLF tar derimot sikte på at den nye avtalen vil gjelde fra 1.1.2011.

I tillegg til de kvotene som står oppført i tabellen, finnes det en kvote for kjøtt fra Island på 600 tonn, og som fordeles etter «historisk prinsipp». Kvoten for skinker fra EU har endret varenummer etter endringer i tolltariffen fra 1.1.2010. Kvoten gjelder for varenummer 02.10.1101. Tollsatsen som fremgår av kolonne III er det som er avtalt ved avtaleinngåelse. I tillegg er det inngått frihandelsavtaler som kan åpne for import til lavere tollsats enn det som fremkommer av kolonnen. Dette vil fremkomme i informasjon fra SLF i forkant av fordeling.

I Produkt	II Tolltariffens varenummer	III Tollsats (kr/kg)	IV Mengde (tonn)	V Kvote- periode	VI Import- land	VII Fordeling	VIII Avtale	IX Note
Islandshest	01.01.1010/ .9011/.9019	Tollfri tt	200 stk	Kalenderår	Island	S	EØS- avtalen	
Levende rein til slakt/Kjøtt av rein, hele/halve skrotter	01.06.1910/ 02.08.9021			1.10-30.6	Alle land	A1		1
Kjøtt til messer og lignende	Kap. 2 og 16	2,40	35	Kalenderår	WTO	S	WTO- avtalen	
Kjøtt av storfe	Pos. 02.01. og 02.02.	Tollfri tt	500	Kalenderår	Namibi a og Botswa na	A2	WTO- avtalen/ frihandels- avtaler	
Kjøtt av storfe	02.02.1000/ .2001/.2002/ .2003/.2004 02.02.2008 02.02.3001/.30 09	9,11 18,75 33,60	1.084	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	2
Kjøtt av svin	02.03.2110	6,96	1.381	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	
Kjøtt av sauer eller geiter	02.04.1000/ .3000 02.04.2100/ .4100 02.04.2200/ .4200 02.04.4300	12,23 9,09 32,10 28,97 14,01	206	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	2

	02.04.5000							
Lever av svin	02.06.4100	5,00	250	Kalenderår	EF	A2	EØS-avtalens art. 19 (2003)	
Kjøtt av høns	02.07.1200	7,26	221	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen	
Kjøtt av kalkun	02.07.2500	7,75	221	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen	
Kjøtt av ender, gress og perlehøns	02.07.3300	13,67	221	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen	
Kjøtt av hjort og annet vilt	02.03.1190/.1290/.1990/.2190/.2290/.2990 02.08.9046/.9047/.9048/.9094/ex.9099	0,60	200	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	
Kjøtt av annet vilt	Ex. 02.08.1000/.9099	Toll-fritt	10	Kalenderår	WTO	V	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	
Kjøtt av skogsfugl og ryer, samt kanin og hare	02.08.1000/.9030/ex9099	0,60	70	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	
Kjøtt av skogsfugl og ryer	02.08.9030	Toll-fritt	10	Kalenderår	WTO	V	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	
Kjøtt av elg, hele eller halve skrotter	02.08.9043	Toll-fritt	80	Kalenderår	WTO	V	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	
Kjøtt av elg	02.08.9043/.9044/.9045	0,60	60	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	3
Kjøtt av hjort, hele eller halve skrotter	02.08.9046	Toll-fritt	10	Kalenderår	WTO	V	WTO-avtalen/ frihandels-avtaler	
Skinke ikke utbeinet	02.10.1100	Toll-fritt	200	Kalenderår	EF	A2	EØS-avtalens art. 19 (2003)	
Smør	04.05.1000	3,32	575	Kalenderår	WTO	A2	WTO-avtalen	
Ost	Ex. 04.06.	Toll-fritt	4.500	Kalenderår	EF	H	EØS-avtalens art. 19 (2003)	
Ost	04.06.	Toll-fritt	90	Kalenderår	EFTA	A2	Avtale med EFTA	

Hønseegg	04.07.0011/ .0019	Toll- fritt	290	Kalenderår	EF	A2	Avtale med EF	
Hønseegg	04.07.0019	3,78	1.295	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	
Hønning	04.09.0000	Toll- fritt	192	Kalenderår	GSP	A2		4
Blodpulver	05.11.9911	Toll- fritt	300	Kalenderår	EF	A2	Avtale med EF	
Matpoteter	Ex. 07.01.9029	Toll- fritt	1.310	1.12-14.5	Egypt	A3	Frihandels- avtale	5
Hvitkål	07.04.9013/ .9020	1,43	134	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	
Rødkål	07.04.9040	0,72	134	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	
Issalat, herunder isbergsalat, til industri- formål	07.05.1112/ .1122	Toll- fritt	600	1.3-30.11	EF	A4	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Erter	07.08.1000	Toll- fritt	60	Kalenderår	Egypt	A2	Frihandels- avtale	
Tørkede poteter	07.12.9011	Toll- fritt	300	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Epler	Ex. 08.08.1011	Toll- fritt	2.000	1.5.-31.7.	EF	A4	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Epler	Ex. 08.08.1011	0,03	7.000	1.5.-31.7.	WTO	A4	WTO- avtalen	
Epler	Ex. 08.08.1011	0,03	750	1.8.-30.11.	WTO	A4	WTO- avtalen	
Epler	Ex. 08.08.1011	0,03	250	1.11-30.11.	WTO	A4	WTO- avtalen	
Pærer	08.08.2021	0,02	250	11.8.-30.11.	WTO	A4	WTO- avtalen	
Jordbær, friske	08.10.1023/10 24	Toll- fritt	300	9.6.-9.9.	EF	A4	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Kirsebær, midl. konserverte	08.12.1000	4,30	100	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Durum hvet	10.01.1000	Toll- fritt	10000	Kalenderår	Canada	A2	Frihandels- avtale	
Matkorn	10.01.1000/ .9000 10.02.0000 10.08.9000			1.9.-31.8.	Alle land	A5		6, 7
Råvarer til kraftfôr	10.01.9000 10.03.0000 10.04.0000			1.9.-31.8.	Alle land	A5		6, 7

	10.05.9010 10.07.0010 11.03.1310 15.20.0010 17.03.1010/ .9010 23.02.1010/ .3000/4090 23.03.2010							
Oljefrø	12.05.1010/ .9010			01.09-31.08.	Alle land	A5		6, 7
Svingelfrø	12.09.2300	Tollfri tt	75	Kalenderår	EF	A2	Avtale med EF	
Svingelfrø til plen- formål	Ex. 12.09.2300	Tollfri tt	55	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Engrappfrø	12.09.2400	Tollfri tt	50	Kalenderår	EF	A2	Avtale med EF	
Engrappfrø til plen- formål	Ex. 12.09.2400	Tollfri tt	100	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Raigrasfrø	12.09.2500	Tollfri tt	700	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Høy	12.14.9091	Tollfri tt	10.000	Kalenderår	EF	S	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Høy	12.14.9091	Tollfri tt	25.000	Kalenderår	EF	S	Avtale med WTO	
Høy	12.14.9091	Tollfri tt	500	Kalenderår	Andre land enn EF	S	Avtale med WTO	
Pølser	16.01.0000	Tollfri tt	200	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Kalkun- rullade	16.02.3101	12,5%	20	Kalenderår	WTO	A2	WTO- avtalen	8
Hermetisk skinke	Ex. 16.02.4100	Tollfri tt	100	Kalenderår	GSP	A2		4
Bacon Crisp	16.02.4910	Tollfri tt	250	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Kjøttboller	16.02.5001	Tollfri tt	150	Kalenderår	EF	A2	EØS- avtalens art. 19 (2003)	
Corned beef	Ex. 16.02.5009	Tollfri tt	200	Kalenderår	GSP	A2		4, 9
Hermetisk	Ex. 16.02.5009	Tollfri	50	Kalenderår	GSP	A2		4

tunge		tt						
Hermetiske erter	20.05.4003/4009	Tollfritt	200	Kalenderår	GSP	A6		4
Hermetiske snittebønner	Ex. 20.05.5901	Tollfritt	100	Kalenderår	GSP	A6		4
Hermetiske brekkbønner	Ex. 20.05.5901	Tollfritt	50	Kalenderår	GSP	A6		4
Hermetiske grønnsakblandinger	Ex. 20.05.9909	Tollfritt	150	Kalenderår	GSP	A6		4
Kattemat	23.09.1012	Tollfritt	1000	Kalenderår	EF	A2	Avtale med EF	
Kattemat	23.09.1012	Tollfritt	1000	Kalenderår	Canada	A2	Frihandelsavtale	

- S: Fordeling etter søknadstidspunkt jf. kapittel II i forskriften.
- A1, A2, A3, A4, A5 og A6: Fordeling ved auksjon, jf. kapittel III i forskriften.
- V: Fordeling til virksomheter som har foredling av viltkjøtt som hovedformål, jf. kapittel IV i forskriften.
- H: Fordeling av tollkvote for ost, jf. kapittel V i forskriften.

Noter:

1. Tollsatsen fastsettes av Statens landbruksforvaltning, jf. forskrift 22. desember 2005 nr. 1723 om administrative tollnedsettelse for landbruksvarer § 23. Mengde fastsettes av Statens landbruksforvaltning i forkant av hver auksjon og beregnes i kilo hele og halve reinskrotter. Ved omregning til levende rein tilsvarer et levende dyr gjennomsnittlig slaktevekt for importerte rein i foregående sesong.
2. Kvantum er kalkulert som kjøtt med bein. Ved omregning til kjøtt uten bein brukes en faktor på 1,33.
3. Kvantum er kalkulert som kjøtt med bein. Ved omregning til kjøtt uten bein brukes en faktor på 1,42.
4. Det generelle tollpreferansesystemet for utviklingsland (GSP).
5. Eventuell import betinges av at varene oppfyller gjeldende krav til plante helse, jf. Mattilsynets regelverk om import av egyptiske poteter.
6. Tollsats fastsettes kvartalsvis, jf. forskrift 22. desember 2005 nr. 1723 om administrative tollnedsettelse for landbruksvarer § 22 fjerde ledd.
7. Mengde fastsettes av Statens landbruksforvaltning i forkant av hver auksjon.
8. Tollsats i prosent av verdi.
9. Import av 145 tonn av kvoten for corned beef kan i tillegg skje fra WTO-land til en tollsats på 12,5 %.

Vedlegg 4: Avgifts- og tilskuddssatser⁸⁸

Tobaksvarer

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sigarer (kr/100 g)	93	181	184	187	192	198	212
Sigaretter (kr/100 stk)	162	181	184	187	192	198	212
Røyketobakk og karv. Skråtobakk (kr/100 g)	112	181	184	187	192	198	212
Skråtobakk (kr/100 g)	53	58	59	60	68	77	82
Snus (kr/100 g)	53	58	59	60	68	77	82
Sigarettpapir og – hylser (kr/100 stk)	2,4	2,76	2,81	2,86	2,93	3,02	3,23

Sukker og sjokolade-/sukkervarer

kr/kg	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Sjokolade- og sukkeravgift	14,17	15,79	16,07	16,36	16,79	17,29	17,60
Sukkeravgift ¹⁾	5,49	6,12	6,23	6,34	6,5	6,7	6,82

Sukkeravgiften er i hovedsak lagt på sukker til forbruker

F.o.m. 1. januar 2001 ble tidligere avgiftssatser på kullsyrefrie og kullsyreholdige, alkoholfrie drikkevarer slått sammen.

Alkoholfrie drikkevarer

	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Drikkevarer (kr/l)	1,58	1,58	1,61	1,64	1,68	2,71	2,76
Kullsyre (kr/kg) ¹⁾	63	64	65,12	–	–	–	–
Sirup for dispensertilvirkning (kr/l)	9,49	9,64	9,81	9,99	10,25	16,53	16,83

Avgiften på kullsyre omfatter hjemmeproduksjon av mineralvann, hvor varen ikke er ment for salg

F.o.m. 1. januar 2000 ble avgift på øl og avgift på brennevin og vin erstattet med et vedtak om «Avgift på alkohol». Denne omfatter brennevin, vin og øl, samt avgift på essenser som innføres.

Avgift på alkohol

	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010
– over 22 % alkohol (pr vol % og l)	7,04	5,54	5,64	5,74	5,89	6,07	6,18
– over 4,75 og under 22 % alkohol (pr vol % og l)	3,65	3,61	3,67	3,74	3,84	3,96	4,03
– over 3,75 til og med 4,75 % alkohol (kr/l)	16,37	16,18	16,46	16,76	17,2	17,72	18,04
– over 2,75 til og med 3,75 % alkohol (kr/l)	9,45	9,35	9,51	9,68	9,93	10,23	10,41
– over 0,7 til og med 2,75 % alkohol (kr/l)	2,51	2,47	2,51	2,56	2,63	2,71	2,76
– brennevinbasert drikk m/ styrke over 0,7 % (kr/l)	.	5,54	5,64	5,74	5,89	6,07	6,18
– til og med 0,7 % alkohol (kr/l) ¹⁾

Satsen er flyttet til alkoholfrie f.o.m. 1. januar 2001

⁸⁸ Hvis ikke annet er nevnt er avgiftssatsene hentet fra: Toll- og avgiftsdirektoratet (2010). *Avgifter og gebyrer*. URL: http://www.toll.no/templates_TAD/MainSubject.aspx?id=47&epslanguage=NO 20.03.09, Finansdepartementet (2009). *Avgiftssatser 2008–2009*. URL: <http://www.regjeringen.no/nn/dep/fin/Tema/Skattar-og-avgifter/avgiftssatser-2009.html?id=541313>, 20.03.09 og SLF (2009). *Satser*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 26.03.09.

Grunn- og miljøavgift på drikkevareemballasje¹⁾⁸⁹

Kr/enhet	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Grunnavgift engangsemballasje	0,81	0,91	0,93	0,95	0,97	1,0	1,02
Miljøavgift							
Glass							
Ingen returandel	4	4,46	4,54	4,62	4,74	4,88	4,97
90 % returandel		0,44	0,45	0,46		0,48	0,49
Metall							
Ingen returandel	4	4,46	4,54	4,62	4,74	4,88	4,97
Plast							
Ingen returandel	2,4	2,69	2,74	2,79	2,86	2,95	3,00
73 % returandel						0,79	0,81
Papp og papir							
Ingen returandel	1	1,11	1,13	1,15	1,18	1,22	1,24
Drikkekartong							
72 % returandel						0,34	0,28
Skolemelk							
93 % returandel						0,08	0,08

Statens forurensningstilsyn fastsetter returandelen for maksimalt et år om gangen, og returandelen varierer i hver periode.

Matproduksjonsavgift⁹⁰

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Norskproduserte landbaserte næringsmidler							
godkjent slakt	0,50 kr	0,45 kr	0,48	0,48	0,49	0,49	0,49
	/kg	/kg	kr/kg	kr/kg	kr/kg	kr/kg	kr/kg
andre norsk produserte animalia	1,96 %	1,76 %	1,86 %	1,86 %	1,92 %	1,92 %	1,92 %
norsk produserte vegetabilier – melk	0,88 %	0,80 %	0,75 %	0,75 %	0,8 %	0,8 %	0,8 %
						0,0634	0,0634
						kr/l	kr/l
Landingsavgift for fisk							
– fersk og rundfryst fisk fra EØS-land, grønlandsk eller færøysk fartøy	15,50	14,20	13,40	13,40	14,60	14,60	14,60
	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t
– import av fersk fisk fra tredjelandsfartøy (unntatt grønlandsk fartøy)	27,70	14,20	13,40	13,40	14,60	14,60	14,60
	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t
– fersk fisk på norsk fabrikkfartøy	15,50	14,20	13,40	13,40	14,60	14,60	14,60
	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t
Produksjonsavgift fisk							
– slakting av oppdrettsfisk	15,90	14,20	13,40	13,40	14,60	14,60	14,60
	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t	kr/t
– fryselagring av fisk/fiskevare u/bearbeiding ¹⁾	140	0	–	–			
	kr/t	kr/t					
Avgift på import							
– ferdigvare og halvfabrikata	0,88 %	0,80 %	0,75 %	0,71 %	0,71 %	0,71 %	0,71 %
– råvare	1,43 %	1,29 %	1,21 %	1,14 %	1,14 %	1,14 %	1,14 %

⁸⁹ Grønt Punkt Norge AS (2010). Pers. med. Hilde Lieng, 22.02.10 og Fiskeridepartementet, Helsedepartementet og Landbruksdepartementet (2008). *Forskrift om avgifter og gebyr i matforvaltningen*.

⁹⁰ Fra og med 01.01.05 ble § 7 i forskriften om matproduksjonsavgiften FOR 2004-01-28 nr 221: Forskrift om avgifter og gebyr i matforvaltningen, endret slik at virksomheter som fryselagrer fisk ikke lenger plikter å betale matproduksjonsavgift.

Forskningsavgift – kr per l/kg

Produkt	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Fjørfe							
And og gås	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Egg	0,04	0,05	0,05	0,05	0,05	0,05	0,06
Høns	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Kalkun	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Kylling	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Honning		0,35 %	0,35 %	0,35 %			0,35 %
Kjøtt							
Sau/lam	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Storfe/kalv	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Svinekjøtt	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Korn							
Korn	0,0054	0,0063	0,0063	0,0065	0,0072	0,0072	0,0076
Oljefrø							0,0076
Erter, lupiner og åkerbønner							0,0076
Vegetabiler	0,30 %	0,35 %	0,35 %	0,35 %			0,35 %
Melk							
Kumelk	0,01	0,013	0,013	0,014	0,014	0,015	0,0154
Geitmelk	0,01	0,013	0,013	0,014	0,014	0,015	0,0154
Vilt							
Rein	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Elg	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13
Hjort	0,10	0,11	0,11	0,12	0,12	0,12	0,13

1) For pelsdyr/skinn ble det trukket 2,25 % av salgsverdien i omsetningsavgift i 2004 og 2005 og 1,0 % i 2006 og 2007

2) Fra 2007 ble avgift for vegetabiler og honning innkrevd av Mattilsynet

Arbeidsgiveravgift – fordelt på soner, i prosent⁹¹

	2000	2002	2004	2005 ³⁾	2006 ³⁾	2007	2008	2009	2010
Sone I	14,1	14,1/10,1 ²⁾	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1	14,1
Sone Ia						10,6/ 14,1 ³⁾	10,6/ 14,1 ³⁾	10,6/ 14,1 ³⁾	10,6/ 14,1
Sone II	10,6	10,6/ 6,6 ²⁾	14,1	14,1	14,1	10,6	10,6	10,6	10,6
Sone III	6,4	6,4/ 2,4 ²⁾	8,3	10,2	12,1	6,4	6,4	6,4	6,4
Sone IV	5,1	5,1/ 1,1 ²⁾	7,3	9,5	11,7	5,1	5,1	5,1	5,1
Sone IVa						7,9 ⁴⁾	7,9 ⁴⁾	7,9 ⁴⁾	7,9
Sone V	0	0/ 0 ²⁾	0	0	0	0	0	0	0

1) Hvis avgiftspliktige ytelser overstiger 16 ganger folketrygdens gjennomsnittlige grunnbeløp, betales det en ekstra arbeidsgiveravgift på 12,5 %

1) Satser for arbeidstakere over 62 år, satsene for arbeidstakere over 62 år ble videreført i både 2003 og 2004

2) 10,6 % inntil fribeløpet, deretter 14,1 %. Fribelet er i 2007 på kr 530 000,- Landbruk, fiskeri- og matindustri har satsen 10,6 % (gjelder Bodø og Tromsø. Landbruk, fiskeri- og matindustri har satsen 5,1 %)

⁹¹ Kilder: SLF (2010). *Avgifter – gjeldene satser*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 15.02.10.

Skatteetaten (2010) *Tabeller og satser*. URL: <http://www.skatteetaten.no/no/Bibliotek/Tabeller-og-satser/2010/Arbeidsgiveravgift>, 22.02.10, og Finansdepartementet (2006). *Fribelet i sone Ia*. URL: http://www.regjeringen.no/nb/dep/fin/tema/Differensiert_arbeidsgiveravgift/Fribelet-i-sone-ia.html?id=449311&epslanguage=NO, 02.02.07.

Transporttilskudd (kr/kg)^{1) 92}

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Fraktilskudd										
kjøtt										
– innfrakt	0,202	0,202	0,209	0,209	0,235	0,235	0,218	0,236	0,236	0,24
Fraktilskudd										
egg²⁾										
– generell sats	0,433	0,418	0,373	0,318	0,29	0,25	0,30	0,295	0,28	0,24
– tilleggsats for Nord-Norge				0,908	1,28	1,10	1,44	1,395	1,372	1,176

Det utbetales også fraktilskudd til korn (økologisk korn, innfrakt, over/underskuddsområder og import), det vises til Jordbruksavtalen for oversikt over disse satsene
Gjennomsnittlig tilskudd fordelt på 6 soner: intervaller mellom 0 og over 350 km. I tillegg til den generelle satsen betales det en tilleggsats for produsenter i fylkene Nordland, Troms og Finnmark.

Avgiftssatser for noen særavgifter i Norge, Sverige og Danmark i 2010⁹³

Avgifter	Norge (NOK)	Sverige (SEK)	Danmark (DKK)
Sjokolade og sukker			
– Sjokolade og sukkervarer m.m.	17,29 kr/kg		14,20 kr/kg / 17,75 kr/kg ⁹⁴
– Sukker	6,70 kr/kg		
– Mandler, nøtter og lignende			5,30–31,90 kr/kg
Tobakk			
– Sigarett	1,98 kr/stk	0,31 kr/stk + 39,2 % av detaljprisen, minimum 1,29 kr pr. stk	0,6298 kr/stk + 20,8 % av detaljprisen
– Sigarer og sigarillos	1,98 kr/g	1,12 kr/stk	0,198 kr/stk + 10 % av detaljprisen
– Snus	0,77 kr/g	0,336 kr/g	0,063 kr/g
Alkoholfrie drikkevarer	2,71 kr/l		0,91 kr/l
Alkohol			
– Alkohol, styrke mellom 0,7–2,75 %	2,71 kr/vol % og l		
– Alkohol, styrke mellom 2,75–3,75 %	10,23 kr/l		
– Alkohol, styrke mellom 3,75–4,75 %	17,72 kr/l		
– Alkohol, styrke mellom 4,75–22 %	3,96 kr/l		
– Øl med styrke over 2,8 %		1,66 kr/vol % og l	50,90 kr/l ren alkohol
– Vin, styrke mellom 2,25–8,5 %		7,58–15,41 kr/l	
– Vin, styrke mellom 8,5–15 %		21,58 kr/l	
– Vin, styrke mellom 15–18 %		45,17 kr/l	
– Vin, styrke mellom 1,2–6 % ¹⁾			3,90 kr/l
– Vin, styrke mellom 6–15 % ¹⁾			6,14 kr/l
– Vin, styrke mellom 15–22 % ¹⁾			9,20 kr/l
– Brennevinbasert drikk, over 0,7 %	6,07 kr/vol % og l		
– Brennevinbasert drikk, over 1,2 %		501,41 kr/l ren alkohol (100 %)	
– Brennevinbasert drikk, over 1,2 %, samt vin over 22 %			150,00 kr/l ren alkohol (100 %)

For musserende vin og champagne kreves det en tilleggsavgift på 3,06 kr/l

⁹² Kilde: SLF (2010) *Tilskuddsguide*. URL: <http://www.slf.dep.no>, 22.02.10.

⁹³ Kilde: Toll- og avgiftsdirektoratet (2010). *Avgifter og gebyrer*. URL: http://www.toll.no/templates_TAD/MainSubject.aspx?id=47&epslanguage=no, 22.02.10, Skatteministeriet (2010). *Satser og beløpsgrænser*. URL: http://www.skm.dk/ta/statistik/satser_og_belocb/, 22.02.10 og Skatteverket (2010) *Punktskatter*. URL: <http://www.skatteverket.se/foretagorganisationer/skatter/punktskatter/allapunktskatter.458d555751259e4d6616800010841.html>, 15.02.10.

⁹⁴ 14,20 kr/kg for varer når innholdet av tilsatt sukker er maksimum 0,5g/100g, 17,75 kr/kg for varer når innholdet av tilsatt sukker er over 0,5 g/100g.

Vedlegg 5: Internasjonal handel

Kodeliste for land⁹⁵

AU	= Australia
BE	= Belgia
BR	= Brasil
CA	= Canada
CH	= Tsjekkia
DE	= Tyskland
DK	= Danmark
ES	= Spania
FI	= Finland
FR	= Frankrike
GB	= Storbritannia
IS	= Island
IT	= Italia
NA	= Namibia
NL	= Nederland
PE	= Peru
PL	= Polen
PT	= Portugal
RU	= Russland
SE	= Sverige
US	= USA

⁹⁵ Det kan foreligge noe usikkerhet bak opphavslandene for importproduktene. Varene kan ha «mellomlandinger» som gjør at «riktig» opphavsland ikke alltid blir registrert.

Eksport 1 000 NOK

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kjøtt og kjøtvarer											
DK	21 880	31 638	25 149	23 229	41 478	69 248	90 862	102 859	93 398	76 550	74 658
BE	1 962	50 145	62 491	34 640	28 194	34 490	25 327	23 090	24 005	46 528	30 950
IT	33 259	14 773	19 356	19 356	29 241	49 038	49 038	47 093	49 916	48 567	31 505
ellers	246 113	262 375	273 667	251 360	243 815	277 713	265 599	255 824	214 305	201 496	162 812
totalt	303 213	358 932	375 553	328 585	342 728	420 732	430 826	428 866	381 624	373 141	299 926
Fisk og fiskevarer											
RU	404 662	966 139	1 411 173	1 667 881	1 620 965	1 970 467	2 659 831	2 633 125	2 293 247	2 108 316	2 070 679
FR	881 852	899 139	878 811	793 607	865 659	992 692	968 967	1 092 788	1 156 031	1 226 187	1 454 382
US	758 311	1 274 848	1 021 186	1 176 495	789 504	682 189	571 983	756 987	722 824	639 966	1 590 163
ellers	11 573 080	17 544 021	18 254 133	16 566 681	13 919 070	14 577 894	15 097 559	15 620 481	16 474 112	17 354 345	18 170 219
totalt	13 617 905	20 684 146	21 565 304	20 204 663	17 195 199	18 223 243	19 298 339	20 103 381	20 646 215	21 328 813	23 285 444
Potetindustri	26 437	4 106	10 322	9 733	14 291	9 317	13 657	12 353	15 156	14 226	11 294
BE	0	0	3	0	1 331	292	0	216	616	1 047	137
DK	3 686	5 131	5 385	7 823	5 481	6 826	14 504	5 373	3 147	279	261
ellers	8 014	9 624	10 438	7 217	5 154	1 112	3 135	3 525	3 170	718	343
totalt	38 137	18 860	26 148	24 774	26 257	17 546	31 297	21 468	22 090	16 271	12 036
Konserves	8 961	5 775	6 188	3 758	6 254	22 668	39 761	52 007	80 090	92 959	93 899
DK	1 856	4 762	4 789	6 831	10 202	8 200	8 009	10 714	36 311	15 229	15 905
FI	249	228	204	93	993	1 267	2 955	3 277	3 770	6 592	9 232
ellers	12 549	10 153	12 708	9 764	10 184	8 570	9 732	12 260	51 957	12 963	12 563
totalt	23 616	20 917	23 889	20 447	27 633	40 706	60 456	78 258	172 128	127 743	131 598
Olje og fett	214 510	185 104	175 698	227 117	225 647	263 516	399 415	452 314	470 281	659 862	483 897
US	24 531	81 091	65 604	81 949	133 169	130 780	145 513	163 263	182 184	263 509	190 613
FI	50 544	20 600	12 573	20 102	24 306	18 678	80 544	66 100	44 072	78 324	128 669
ellers	511 343	703 513	311 083	483 847	509 110	566 578	350 971	444 270	585 226	889 509	876 343
totalt	800 928	990 308	564 957	815 014	892 232	979 553	976 443	1 125 947	1 281 764	1 891 204	1 679 522
Metallvarer	169 938	315 313	298 329	265 820	244 037	274 151	243 215	249 527	257 265	241 833	279 833
AU	37 782	39 925	48 027	59 255	55 586	71 478	73 605	79 957	85 265	73 006	100 856
CA	25 199	42 961	42 813	46 041	47 329	60 083	65 151	69 361	73 978	66 716	52 414
ellers	352 598	333 233	294 329	275 080	262 294	262 337	279 366	260 634	234 847	245 570	191 540
totalt	585 517	731 431	683 498	646 196	609 246	668 049	661 337	659 479	651 355	627 125	624 643
Kornvarer	5 317	4 740	9 271	10 892	12 389	12 660	14 991	15 550	15 267	13 451	12 025
FI	607	14	443	1 616	1 069	802	1 488	1 266	410	2 121	1 461
DK	2 416	7 657	7 080	1 306	647	1 515	2 233	2 724	2 201	2 320	1 413
ellers	4 834	5 827	8 743	10 527	6 128	3 612	6 047	5 883	16 781	12 308	4 710
totalt	13 174	18 239	25 536	24 341	20 232	18 589	24 758	25 424	34 659	30 200	19 609
Dyrefor	113	153	827	132	487	305	487	305	2 389	2 389	14 424
DK	5 607	9 576	28 682	19 446	16 375	23 076	21 561	20 454	11 214	63 877	123 197
SE	8 204	42 499	34 220	17 170	16 077	19 705	20 803	21 310	35 136	34 749	48 545
ellers	238 380	419 567	517 842	376 005	418 548	314 994	189 150	240 482	200 631	119 076	27 771
totalt	252 305	471 795	581 572	412 753	451 000	357 775	232 001	282 551	246 981	220 092	213 937

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Bakervarer											
DK	39 395	20 824	22 205	20 607	24 568	27 056	36 557	32 111	36 259	49 678	32 923
SE	73 135	47 808	34 809	49 523	47 724	45 007	33 758	32 704	31 594	34 742	44 788
FI	24 781	19 423	23 722	22 840	21 735	25 777	22 429	24 246	23 827	23 464	24 520
ellers	77 263	67 555	65 067	65 067	91 135	93 204	76 476	77 241	93 297	83 706	53 921
totalt	214 574	155 610	158 441	158 032	185 161	191 045	169 220	166 303	184 977	191 589	156 152
Spokolade og sukkervarer											
DK	182 543	192 430	237 120	205 382	252 078	208 737	218 257	205 897	168 143	185 651	176 799
SE	66 657	71 216	34 637	42 598	34 421	30 258	41 585	43 146	52 443	55 760	56 171
FI	36 553	36 489	26 949	28 700	24 033	26 025	35 154	33 490	38 207	37 932	29 539
ellers	68 483	61 393	70 723	51 417	40 796	48 176	44 310	54 410	67 036	72 411	51 528
totalt	354 235	361 529	369 429	328 098	351 327	313 197	339 307	336 943	325 829	351 754	314 037
Andre næringsmidler											
DK	122 415	61 841	59 359	83 010	76 268	89 688	113 167	151 112	161 161	152 580	134 536
US	16 391	27 534	28 130	31 853	30 243	42 459	52 006	42 521	41 132	50 537	43 339
ellers	736	5 763	10 463	4 865	6 192	4 428	7 355	7 698	7 996	35 103	64 540
totalt	69 439	79 491	90 651	93 108	92 801	100 185	88 670	110 803	107 057	147 381	187 260
Drikkevarer											
US	208 981	174 629	188 603	214 836	205 504	236 759	261 197	312 133	317 346	385 602	429 675
DE	1 468	11 875	8 354	34 889	47 104	76 282	134 652	170 087	191 726	197 766	120 081
SE	22 453	25 411	30 886	28 967	33 542	30 030	42 061	43 569	85 967	92 843	92 808
ellers	28 186	80 251	80 341	154 392	117 479	162 153	120 314	123 873	82 634	88 917	69 352
totalt	40 737	42 680	65 342	70 267	105 297	94 901	90 364	123 613	142 764	148 562	135 451
Tobakk											
DK	92 845	160 217	184 923	288 514	303 421	363 366	387 391	461 142	503 092	528 088	417 691
DE	15 663	32 945	44 522	46 893	46 548	54 586	61 749	47 907	41 989	43 259	15 838
NL	568	493	788	2 673	4 651	9 322	5 823	5 913	35 385	41 688	16 431
ellers	708	1 157	1 122	1 091	602	828	958	908	802	860	1 344
totalt	20 140	15 714	10 094	10 508	38 029	78 597	24 927	3 729	3 513	6 525	1 561
Totalt	37 079	50 309	56 526	61 165	89 830	143 334	93 456	58 457	81 689	92 332	35 174
Totalt (ekskl. fisk)	16 542 510	24 196 923	24 804 378	23 527 423	20 699 771	21 973 893	22 966 029	24 060 352	24 849 748	26 163 954	27 619 443
Fisk sin andel av eksporten	2 924 604	3 512 777	3 239 075	3 322 760	3 504 572	3 750 650	3 667 690	3 956 971	4 203 534	4 835 140	4 334 000
	82,3 %	85,5 %	86,9 %	85,9 %	83,1 %	82,9 %	84,0 %	83,6 %	83,1 %	81,5 %	84,3 %

Import 1 000 NOK

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Kjøtt og kjøttvarer											
DK	91 496	115 409	135 027	92 623	111 577	162 254	276 368	198 681	224 153	215 615	141 682
DE	19 949	15 181	12 780	13 444	14 728	16 748	34 253	35 309	109 410	198 233	109 543
NA	17 696	28 748	61 621	62 722	62 722	54 429	60 705	53 313	54 137	105 127	107 375
ellers	300 639	291 079	357 843	317 473	454 312	509 596	496 949	470 769	674 294	667 065	534 913
totalt	412 083	439 365	534 398	485 160	643 339	743 028	868 274	758 073	1 061 994	1 186 040	893 513
Fisk og fiskevarer											
DK	513 670	440 695	442 072	516 183	401 295	458 905	463 152	676 967	753 682	858 556	933 295
PE	28 572	252 894	76 785	72 202	152 774	84 398	360 804	439 542	547 657	383 287	872 856
IS	148 095	424 267	533 633	364 945	243 525	304 846	291 047	424 360	472 369	516 731	682 094
ellers	973 140	2 392 359	2 556 935	2 117 739	1 814 044	2 029 316	1 941 318	2 289 154	2 909 242	2 598 430	2 331 443
totalt	1 663 477	3 510 214	3 609 424	3 071 069	2 611 638	2 877 465	3 056 320	3 830 023	4 682 950	4 357 004	4 819 688
Porterindustri											
DE	5 714	3 032	3 291	3 778	6 813	6 838	9 482	12 541	13 174	9 383	8 723
IT	4 874	4 879	5 015	5 912	6 321	6 387	6 062	4 443	4 861	4 960	10 648
GB	3 878	6 381	9 616	14 244	13 981	13 603	10 921	9 822	8 950	13 272	11 500
ellers	12 351	14 673	23 325	16 786	17 617	18 187	28 589	35 481	38 119	34 478	20 679
totalt	33 496	45 258	53 033	50 028	55 565	55 029	59 140	62 536	64 915	62 093	51 550
Konserves											
US	146 670	283 094	283 579	264 175	248 082	248 620	248 990	304 370	312 327	281 587	266 992
PL	38 156	53 068	43 106	55 498	75 211	76 102	64 481	97 198	122 540	142 823	131 215
ES	30 637	62 949	66 846	64 041	69 680	85 529	83 401	100 253	101 377	118 766	142 456
ellers	673 142	783 067	750 184	744 568	792 420	827 524	869 870	987 373	1 174 072	1 368 817	1 304 939
totalt	888 606	1 182 178	1 143 715	1 128 282	1 185 393	1 237 775	1 266 741	1 489 195	1 710 316	1 911 993	1 845 602
Olje og fett											
PE	143 640	289 765	208 723	283 616	152 169	139 535	412 135	305 400	402 503	667 003	534 902
SE	49 665	125 278	129 225	123 050	163 906	315 557	371 511	373 659	461 771	605 202	571 188
DK	101 916	119 927	197 387	312 260	322 662	386 532	277 913	367 734	522 919	546 259	449 045
ellers	385 599	416 153	797 663	768 742	822 425	1 192 028	1 135 710	1 363 029	1 544 334	2 830 207	2 111 561
totalt	680 821	951 123	1 332 998	1 487 669	1 461 161	2 033 653	2 197 269	2 409 822	2 931 526	4 648 671	3 666 696
Meltemvarer											
DK	113 189	115 099	123 266	139 833	161 228	195 172	202 758	197 133	221 667	237 606	241 674
FR	45 441	51 473	59 798	61 264	69 054	75 413	80 578	96 909	104 912	123 345	133 905
IT	3 473	11 787	15 025	22 509	26 688	31 409	42 896	44 174	49 340	57 359	64 367
ellers	30 903	67 397	53 943	56 497	65 777	98 197	114 209	125 236	145 275	157 988	157 772
totalt	193 007	245 755	252 032	280 103	322 747	400 190	440 442	463 451	521 195	576 299	597 718
Kornvarer											
DE	45 987	138 288	133 577	120 167	140 859	170 531	151 311	206 624	253 905	214 345	257 399
FR	25 894	57 902	43 380	43 866	72 255	146 311	110 380	123 040	164 626	149 395	165 301
GB	17 280	39 210	54 269	53 843	61 710	72 471	75 975	70 546	66 533	122 696	228 497
ellers	353 282	576 287	715 742	738 521	790 155	677 105	674 738	738 839	866 414	891 480	784 778
totalt	442 443	811 687	946 968	956 397	1 064 978	1 066 418	1 012 405	1 139 049	1 351 478	1 377 916	1 435 975
Dyrefôr											
DK	121 686	110 109	135 765	195 789	223 681	194 325	202 278	243 920	289 037	358 081	203 468
NL	17 162	66 652	47 480	59 094	47 165	42 607	28 094	86 499	84 232	159 232	183 435
GB	77 496	153 500	50 183	43 700	38 031	33 643	33 643	56 984	81 697	58 331	136 466
ellers	276 650	243 596	254 669	276 526	283 350	348 030	388 367	491 523	511 099	431 022	587 433
totalt	492 993	573 858	488 097	575 109	592 227	624 705	652 382	878 925	966 065	1 006 666	1 110 802
Bakervarer											
SE	182 536	313 235	349 548	369 079	389 410	444 294	432 049	493 678	600 587	641 867	665 728
DK	143 708	221 476	191 343	195 483	237 222	247 356	243 944	260 248	289 848	331 312	327 974

	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
DE	27 397	47 203	59 545	78 516	110 790	151 732	157 665	177 841	208 904	220 282	234 912
ellers	193 375	343 527	399 991	435 980	486 615	568 199	636 295	710 842	746 470	872 689	879 336
totalt	547 016	925 441	1 000 427	1 079 057	1 224 037	1 411 581	1 469 953	1 642 610	1 845 810	2 066 150	2 107 951
Spokolade og sukkervarer	DK	565 058	520 148	607 239	569 458	606 691	524 981	607 180	605 276	621 270	640 454
	SE	332 418	422 110	405 703	358 463	387 313	391 186	392 341	388 320	429 904	405 679
	NL	138 708	145 245	129 049	137 452	186 725	209 762	259 996	295 214	377 733	390 031
ellers	505 417	565 372	627 830	674 629	698 634	793 198	795 308	899 139	964 716	973 537	1 086 816
totalt	1 541 601	1 652 875	1 769 821	1 740 001	1 879 362	1 998 415	1 921 237	2 158 656	2 253 526	2 402 444	2 522 981
Andre næringsmidler	BR	14 381	2 766	4 614	5 326	2 733	6 428	118 925	240 914	510 416	621 934
	SE	132 935	289 651	242 809	267 249	316 802	299 588	317 628	373 511	414 617	496 897
	NL	101 228	165 451	160 135	170 193	197 773	222 651	245 001	267 516	284 525	305 703
ellers	761 105	945 003	1 010 336	1 003 536	1 027 138	1 213 325	1 271 578	1 450 535	1 642 609	1 811 723	2 050 591
totalt	1 009 650	1 402 872	1 417 895	1 446 304	1 544 466	1 741 993	1 859 988	2 132 090	2 524 550	3 021 281	3 475 125
Drikkevarer	FR	280 128	456 857	491 774	534 347	614 670	659 164	694 998	775 400	1 015 833	994 376
	IT	71 379	174 937	214 713	314 539	356 414	324 503	365 228	484 404	562 186	675 986
	ES	113 244	184 780	193 331	202 400	234 169	207 629	226 711	270 841	275 575	304 327
ellers	606 385	1 011 678	1 050 036	1 047 753	1 364 349	1 420 490	1 445 910	1 548 210	1 768 481	1 992 108	1 996 857
totalt	1 071 137	1 828 253	1 949 854	2 099 039	2 569 602	2 611 786	2 732 847	2 975 585	3 449 013	3 845 703	3 971 745
Tobakk	DK	63 626	30 293	46 879	46 641	98 567	115 407	124 996	164 773	353 515	310 734
	CH	144 657	185 862	208 265	219 447	226 759	141 873	93 258	89 198	74 107	147 184
	SE	26 637	40 388	47 344	62 916	74 039	119 188	56 906	93 728	135 079	168 368
ellers	61 314	68 237	68 699	73 670	62 865	156 006	239 492	241 523	266 753	311 519	285 653
totalt	296 234	324 780	371 188	402 674	462 229	532 474	562 955	520 912	614 452	874 221	911 940
Totalt	9 272 563	13 893 658	14 869 848	14 800 892	15 616 746	17 334 511	18 099 953	20 460 929	23 977 791	27 336 481	27 411 285
Totalt (ekskl. fisk)	10 383	11 260	11 260	11 729	13 005	14 457	15 043	16 630	19 294	22 979	22 591
Fisk sin andel av importen	7 609 087	444	424	823	108	046	633	905	840	477	597
	17,9 %	25,3 %	24,3 %	20,7 %	16,7 %	16,6 %	16,9 %	18,7 %	19,5 %	15,9 %	17,6 %